זה השער לד' צדיקים יבאו בו

ספר

הזכרונות לבית ליסקא

יזכור אלקים נשמת מרן הצדיק וגאון

הרב מליסקא

רבי **צבי הירש** זצ"ל

שנאסף על עמו בשואה - אויסשוויץ תנצב"ה

מאת תלמידו

שמואל גולדשטין

קרית-ים

הישר לפני דרכך

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

תיפה

שנת **תשנח** ימיני אם אשכחך ירושלים

כל הזכויות שמורות

למחבר שמואל גולדשטין

הכתובת: שמואל גולדשטין, — קריית־ים. רח' אליהו גולומב 18.

GOLDSTEIN SMUEL,
KIRYAT-YAM G., GOLOMB Str. 18. ISRAEL.

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

דפוס יעקב וידר - חיפה, רחוב הרצל 80. טל. 41421

הרב ר׳ צבי הירש פרידלנדר - האדמו״ר מליסקה

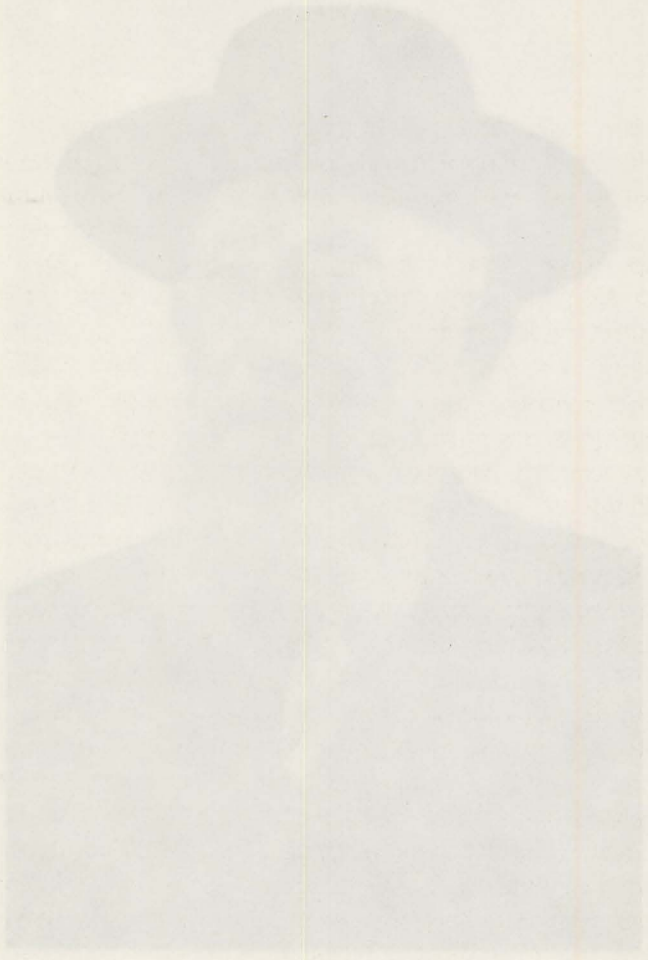
הספר הזה מוקטר ומוגש לשם ולתפארת לכבוד הרבנית הצדקת שלשלת היחס הליסקאית, מרת **מלכה** שתחי', אשת חיל של נשיא בית ליסקא, מרן האדמו"ר "אהבת שלמה" שליט"א. כפה פרשה לעני, והיו עניים בני ביתה, ממש לכל דכפין, בפרט בשעת צרה שנפלטו מסלאוואקי', בעירום ובחוסר כל, לעיר הבירה בודאפסט, [דאב גאסע 10], אשר שם מצאו האומללים האלה מנוח לכף רגלם, לחם לאכול ובגד ללבוש, שהייתה סכנה גדולה, להכניס איש יהודי זר בבית. מנשים באוהל תבורך, הרבנית שמסרה נפשה ונפש ביתה להצלת עם ישראל בימי שואת היטלר י"ש.

תבוא עלי' ברכה ועל ביתה - שלום על ישראל.

שמואל גולדשטין

המחבר

בעהי"ת

אל הקוראים!

ספרי זה שאני מגיש לפניכם, קוראים נכבדים, מדבר בעדו, ואינו צריך להסכמה מיוחדת. אין בו חדשות יתרות ולא דינים והלכות, רק הליכות עולם לו, תולדות והתנהגות צדיקי עולם. ספר זה מדבר כלשון עמו, כדבר איש אל רעהו — להפיץ מעינותיו חוצה.

ודבר בעתו מה טוב ומה יפה, בתקופה הדין, שהאויר הורעל מבצילים נוראים ורוחות רעות מנשבות בעולם, שאין תרופה למו, רק באמונת הצדיקים בבחינת: „ויאמינו בד' ובמשה עבדו". כי כל הפרעניות שעברו עלינו, הנה סיבתן באה ממקרי הנפש, וזאת גרמה לכל המחלה, לכל תקלה וכל קטטה.

רק החסידות, ההתפתחות של הנפש הנעלה, התנועה המפוארת ביותר של העם היהודי בגלותא ובגאולה, נשארה עד היום הזה בבחינת תורה שבעל־פה.

אבל דא עקא שתורה שבעל־פה זו הולכת ומשתכחת. והן תורת החסידות חשובה לנו לא רק מבחינת עברה ההיסטורי, כפרשה רבת פאר של העם היהודי, אלא — ובעיקר, מבחינת עתידו של העם, שכן החסידות חייבת להיות מורה דרך לעם, שהרי מובטח לנו מאז, כי „אשה תוקד עד בא גואל". יותר מכל סבלה החסידות מהשואה הנאצית, אשר רובם הגדול של מנהיגיה נספו במזרח אירופה על רבבות חסידיהם והגיעה השעה — מכבר הגיעה — להביא תורה שבעל־פה זו, שתהיה „תורה שבכתב" — לבל נאחר המועד.

אמת, בשנים האחרונות ניכרת התקדמות עצומה בשטח זה, נתבססו שושלות, אדמו"רים בישראל, ספרי חסידות, אולם כל אלה הם טפה מן הים, ועדיין הניחו מקום להתגדר בשטח זה, מקום רב.

הנה כי כן, לא אלמן ישראל, עס איז פאראן א רעליגיעזער און א וועלט־לעכער יידישקייט, פארבונדן מיט השכלה־אידעען, אבער די צוויי דרכים דארפן זיך נישט קרייצן מיט איינאנדער. אונדזער דרך איז טאקע אויך, „טוב תורה עם דרך ארץ", תורה עם דרך ארץ, תורה מיט דרך ארץ, און דאס ווייסן מיר שוין לאנג, אבער פון א דרך ארץ אן תורה, אן הכרת הבורא, איז נישטא קיין יידישקייט, נאר אפיקורסותקייט...

דער נביא (מלאכי ג') זאגט: „ויכתב ספר זכרון לפניו, ליראי ה' ולחושבי שמו". גם עלי להציב בזה אך ורק יד ושם עולם לרבי מורי הצדיק וגאון „שערי הישר" (זצוק"ל), אשר עלה על מוקד בימי השואה שעברה על בית ישראל

באירופה, ויתם עם שש מיליון מישראל, קידש את השם הנכבד והנורא. עשיתי בכן „ציון" למען שמו באהבה, כמאמר הנביא „ויכתב בספר זכרון לפניו, ליראי השם ולחשובי שמו" בתוכחת מוסר — לתקן עולם במלכות שדי.

די זכרונות באגרענצן זיך נישט בלויז צום רבישן לעבן, דער בוך גיבט א ברייטערע שילדערונג פון דער יידישע געזעלשאפט אין יענער צייט, און די וואס ווערן דערמאנט אין די מעשיות באקומען א תיקון דורך זייערע נסיונות, וואס דער לעבעדיקער מענטש ציעט קאַנזעקווענצן פון זייער עונש און אמונה. דאס איז א חפר של אמת, א מין „תחיית המתים" אין א געוויסן מאַז און שטייגער...

איך האב דא געשטעלט, אלץ עמוד־אש, א פייער־זייל, די ליסקער רבי־דינאסטיע, מיט מיין רבין, אז פון דעם עמוד־אש זאל זיך אנצינדן דאס פינטעלע ייד, וואס ליגט פארבארגן אין יעדן ייד — אפילו אין דעם היינטיקן ייד.

דאס „ספר הזכרונות לבית ליסקא" בינט צוזאמען אמונת צדיקים און אמונה בד', והנה אמונה היא ירושה לנו מאבותינו. בזכות אמונה נגאלו אבותינו ממצרים: „והאמין בד'", ובזכות אמונה אנו עתידים להיגאל ב"ב — „ואמונתם בלילות".

דער בוך אנטהאלט נישט אלע זכרונותער, וואס האבן זיך אַפגעשפילט ארום דער רבישער דינאסטיע בכלל און לעבן פון רבי הערשילע ליסקער (דער צווייטער) בפרט. דער בוך ברענגט נאר „בלעטער" פון זיין לעבן און שאפן. די זכרונות, רשימות זענען דערפאר, כדי פון זיי צו לערנען, ווייל אז מ' לייענט די מעשיות און מעשים טובים פון הייליקן צדיק און צדיקים, שפירט מען אויך, ווי עס גיסט זך פון זיי אויטאַמאַטיש, נישט נאר אמונה און בטחון נאר אויך תורה, חכמה ודעת השם.

*

בשעת איך האב די זכיה, ארויס צו געבן דעם „ספר הזכרונות לבית ליסקא" אין דער יידישער שפראך, אין אזא היסטאַרישער און גורלדיקער צייט פאר אונדזער פאַלק און געדריקט טאקע אין מדינת ישראל, ווי יעדער שפאַן ערד איז געהייליקט מיטן בליט פון אונדזערע טייערסטע קרבנותער, ממשיך צו זיין אונדזער פיזישן און מאראלישן המשך, צו פארשטארקן די פארבריידערונג פון די יידן אין די תפוצות מיט אונדזער אויסגעטרוימטן און אויסגעקעמפטן לאנד, וויל איך דערגענצן דעם הויפט תכלית פונעם בוך, מאכן א שקלי וטריא און צו געבן אייניקע געדאנקען, הערות שונות בנוגע ליידישקייט בכלל ואתחלתא דגאולה בפרט, וואס אויף דעם עבר והווה ליגט דער היינטיקער תקופה, וואס הייסט — „אחרית הימים!".

ראשית איז טאקע אונדזער הויפט אויפגאבע און ציל, ראטעוון און אויפהאלטן דאס אנטוויקלטע המשך פון יידישן גייסט און יידישן לעבן, געצויגן די זאפט פון די וואַרצלען און קוואלן פון אונדזער הייליקן יידישן עבר.

דער הייליקער ליסקער צדיק, רבי ר׳ הירשעלע דער צווייטער (זצ״ל) האט אמאל נאך אלץ יינגער גאָוואָר רב געהאלט א דרשה פאר זיין עולם, געמוסרט וועגן רופען די קינדער אויף זייערע גויישע נעמען. האט ער צווישן אנדערן אויך געטייטשט בדרך צחות, „כי רגע באפו, חיים ברצונו״, אז ווער עס רופט זיין טאכטערל אויפן גויישן נאמען, למשל רעגי־רעגינא „באפו״, איז דער באשעפער ברוגז, אבער אז ער רופט זיין יינגעלע אויף זיין יידישן נאמען „חיים״ ברצונו, איז דאס דעם באשעפערס רצון. אזוי אויך, וועז נעמי איז אהיימ־געקומען פונעם פרעמדן, גויישן לאנד, האבן זיך די שכנים געפרייט מיט איר, „הזאת נעמי״, דאס איז דאך אונדזער נעמי, האט זי געזאגט: „אל תקראנה לי נעמי״, רופט מיך מער נישט נעמי, איך בין שוין א וועלטבאריזטע, מאָדערנע פרוי, „קראנה לי מרה״ — מאָרי...

*

עס איז באוויסט, אז בשעת יציאת מצרים זענען יידן געווען משוקע בתוך מ״ט שערי טומאה, ווי דער שר של ים האט געטענהט: „הללו עבדו עבודה זרה והללו עבדו עבודה זרה״. אבער איינס פון די הויפט זכותים איז געווען שלא שינו לשונם. דערפאר זענען זיי אויסגעלייזט געווארן פון שיעבוד מצרים. אזוי גרויס איז געווען דער כוח פון נישט משנה זיין דעם יידישן נאמען, דאס יידישע לשון. פארבעסערן, פארגרעסערן און אנטוויקלען און הייליקן די ניצוצין יאָ, ווי דער תלמוד און דער הייליקער זוהר האט עס געמאכט, דאס יאָ, אבער אוועק פון מקור, זיך אָפרייסן פונעם שורש, דאס נישט.

*

נאכן גירוש ספרד, וועז כלל ישראל זענען צעשפרייט און צעזייט געווארן אין גאנץ אירופה און האבן אויפגענומען די שפראך פון דער גערמאניזשער סביבה, האבן די גדולי התורה צדיקי הדור, ווי געזאגט, „**ג׳עיידישט**״ די דייטשע שפראך, אויף עברי־טייטש, מיט געוויסע ענדערונגען, פארברָאָקט מיט לשון קודש, נאר נישט חלילה עובר זיין אויפן חטא פון „שינו לשונם״. געשריבן ווייטער מיט לשון הקודישע אותיות פון אלף־בית און נקודות.

דער זוהר הקדוש ברענגט אין בראשית (קל״ב): תא חזי מאן דאסתכל במה דאליף מרבי ורמי לי בהאי חוכמתא, יכול לאיתוספא בהאי רוחא יתיר. וכל פעם שחוזר על לימודו יתוסף בשכלו אור חדש, כי דברי תורה „חיות״ הנה ומולידות בכל פעם אותיות וטעמים חדשים מתוקים מדבש ונופת צופים. ולזה תמצא אותיות שנכתבה בהן תורתנו, היינו אותיות אשוריות, הן המה מולידים באומרך אות, הנה על כרחך תוליד במאמרך עוד ב׳ אותיות נמשכים, מן א׳, הן אותיות לף, וכן אלו האותיות מולידים עוד אחרים עד אין סוף (כי השורש אין סוף). משא״כ לשונות הגויים שמסבירים בהם חכמתם, הם אינם מולידים,

כי אותיותיהם הם אבצ כידוע. וכן — הוסיף הספר הקדוש „בני יששכר" — (מאמרי חדשי כסלו־טבת מאמר ג' נר מצוה): שמעתי מכבוד אדמו"ר הרב הק' מהר"ם זצו"ק: „והסירותי את לב האבן מבשרכם" היינו אותיות לשונות הגויים הם אבנים שאינם בונים. (ותבין בזה מ"ש בזוהר אל אחר (איסתריס) ולא עביד פרין, משא"כ אותיות הקדושים כ"א בונים בתים אלף, בית וכיוצא, ותבין שארית הכתוב לדעתי „ונתתי לכם לב בשר", היינו לב המוליד, כי בשר נקרא אבר המוליד, אבר שאין בו עצם, רק בשר. ומה נעים דרשת חז"ל: לב לעשות בשר).

די קדושה און כוחות דקדושה פון דער יידישער נשמה, וואס דורות צדיקים, חסידים און עמך ישראל האָט אריינגעלייגט אין דער יידישער שפראך, וואס דער דריטער חורבן ישראל פון שׂשת מיליון יידישע קרבנות און אסימילאציע האט געבראכט צו דער שקיעה פון אונדזער מאמע לשון, מוזן מיר היינט דערוועקן און אט טאקע דא אין הייליקן לאנד פון די אבות, אז אונדזער לשון זאל נישט פארלירן איר המשכדיקע נשמה און קדושה, קדושת לשון הקודש, ווי דער פסוק פון ששת ימי בראשית איז עס טרעפלעך מרמז: ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים, את המאור הגדול (לשון הקודש) לממשלת היום (בזמן שבית המקדש הי' קים) ואת המאור הקטן (יידיש) לממשלת הלילה (בגלות).

*

ומעתה, אחרי שהודיע אלקים אותנו את כל זאת הבוא נבוא לתכלית הנרצה. די צייט איז שוין מער נישט בלויז עיקבא דמשיחא, נאר טאקע תקופת משיח בן יוסף. דער דור וואס איז מתפלל בכל יום, אור חדש על ציון תאיר, ונזכה כולנו מהרה לאורות של משיח בן דוד, כדכתיב: וערכתי נר למשיחי, באלייכטן דעם וועג פון גאולה השלימה, וואס מיר קענען נאר דערגרייכן מיט תשובה שלימה, דערווייל האלטן מיר נאך ביים ערב ימות המשיח, הבא עליגו ועל כל ישראל, אמן סלה.

שמואל הקטן גולדשטיין

ב״ה

הקדמה להקדמה!

פתיחה ראשונה: למען תזכרו – ועשיתם את כל מצותי!...

א בוך גייט געווײנלעך איבער פון איין ענייַן, צום אַנדערן. אזוי־וי, אַבער, דער תוך און ציל פון אונדזער „ספר הזכרונות לבית ליסקא״, איז מיט פארשידענע ענינים פארבונדן, איינס אין אַנדערן געפלאכטן, ווא אַ בוים מיט אַ סך צווייגן — אבער די אלע צווייגן האָבן איין שורש.

גאָרנישט שטייט אָבער, און דאַרף שטיין אויף איין אָרט. נישט די צייט, נישט די וועלט „אשר ברא אלקים — לעשות״, וואס דער אויבערשטער האט באַשאַפן — **לעשות**, עס זאָל נישט נאָר זיין, נאָר אויך וווייטער גיין, און תמיד נאָר פאָרויס, קיינמאָל צוריק. מיר יידן אליין, זעמער, למשל, געווען אמאל אַן „עמא־תליתאי״ אַ דרייפאַכיק פאָלק: כוהנים, לויים וישראלים, אַ גוי קדוש המשלשלים בשלוש קדושות לקדוש, אבער, ליידער שטארק געפאלן פון דער מדרגה. מיר זענען אַן עמא תליתאי, אמת, אָבער, מיט אַן אַנדערן, מיט אַמינדערוווערטיקן אינהאלט — בפרט אין די דעמאָקראַטישע תפוצות: „רעליגיעזע״ (מכל המינים, אפילו „מינים״...), „נאַציאָנאַלע״ און „אסימילירטע״. ליידער אַזוי־וויַיט געזינקען, אַז דאָס מבול פון געמישטע חתונות (ר״ל) האָט שוין אין די לעצטע צייטן אַנגענימען ממש אַן עפידעמישן כאַראַקטער. מען קען זיך שוין דאָ אליין אויך נישט רעגאלירן, קאָנצענטרירן אויף איין ענין און גיין מענין לענין. פינקט אזוי־וי, קיין שום זאַך אין דער היינטיקער תקופה פירט זיך נישט מיט קיין סדר נכון. דער הויפט איז אָבער דאָך, אַז מיר זאָלן קומען אין דעם בוך צום **עיקר**, צו די „**שתי זכירות**״, אויף וואס דער גאנצער „ספר הזכרונות״ שטייט: „זכור את יום השבת לקדשו! — את לרבות תלמידי חכמים, דעם צדיק וואס ער איז בבחינת **שבת קודש**. מיר דאַרפן געדענקען דעם צדיק, אזוי־ווי דער פסוק זאגט: „**זכר צדיק** (דאָס געדענקען אליין אויפן צדיק, איז) **לברכה**״! און דער צווייטער, **זכור**! וואס ליגט פאר אונדז דאָ, איז דער „**זכור את אשר עשה לך עמלק**״! וואָס הייסט זכר רשעים לקללה — **זכור** און **לא תשכח**!, אלעס געדענקען און גאָרנישט פאַרגעסן, טאָן תמיד נאָר גוטס, קיינמאָל נישט קיין שלעכטס — **לברכה ולא לקללה**!

*

הויב איך טאקע אָן ביים עיקר און שורש. אָבער, ביים סאָמע ערשטן אַריינפאָר צום **ספר הזכרונות**, מוז איך באַלד ערקלערן, אז דער בוך, איז נישט פשוט און בלויז אַ יזכור־בוך, אַ חורבן־בוך, וואָס פאַרנעמט זיך מיט אַ באַשרייבן — אויף דעם, אָדער אויף יענעם אופן — די יידישע איבערלעבונגען אין יאָרן פון 1933, וועלן די נאַציס זענען געקומען צו דער מאַכט, ביז 1945, וועלן זיי זענען א וועק אין כף הקלע (ימח שמם וזכרם).

*

דער סוד שביסוד פון דעם בוך איז, ווי אין דער פתיחה וועלט באַמערקט: „למען תזכרו — ועשיתם את כל מצוותי!" ווי שלמה המלך זאגט שפעטער אין משלי: „זכר צדיק לברכה", דער זכר פון צדיק איז לברכה, אָבער דער זכר פון „רשעים, איז לקללה" — למען ישמעו ויירא ולא יזודון עוד!

*

מיר יידן דאַרפן זיך פון די ספורי המעשיות אַראָפנעמען א מוסר השכל, אָנגאָרטן זיך מיט **אמת ואמונה**, בבחינת „ראה **מעשה** ונזכר **הלכה**", אל תקרא „הלכה" אלא „הליכה" — הליכות עולם לו דערקענען דעם וועג פון יידישן לעבן. ווי די משנה זאגט: „איזו היא דרך שיבור לו האדם", צו זיין תמיד אַ „הולך" און נישט בלייבן שטיין **בין העומדים האלה**, גארנישט דאַרף זיין אַן **עומד**, שטיין אויף איין אָרט, אלעס פאָרויס, זיין א **הולך**, ווי דער פסוק זאגט: „ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה".

*

כדי מיר זאָלן אָבער בעסער און גענויער פאַרשטיין דעם תוך און תכלית פונעם „ספר הזכרונות לבית ליסקא", דעם נאָמען און ציל, דאַרפן מיר זיך אָנלענען צו אַגרויסן בוים, **אשלא רבתא**, אויפן דרוש פון הייליקן דינובער מגיד, רבי הירש מילך (זי"ע), וואָס ער האָט פאַרצייכנט אין זיין ספר הקדוש „**בני יששכר**" (דרוש י"ד מאמר חודש אדר). ער ברענגט דאָרט נעמלעך די פסיקתא רבתי, פרשת זכור פי"ב: אמר ריש לקיש כשהקב"ה מזכיר את הצדיק, הוא מזכירו לטובה וכו', כשבא להזכיר הרשע, הוא מזכירו לרעה, מי הי' הוא זה, זה הי' עמלק, שבשעה שבא לעשות מלחמה עם ישראל מה אמר הקב"ה למשה: „כתוב זאת זכרון בספר!" אמר לו משה: רבון העולמים! הצדיקים כתב בהם זכרון! — אמר לו הקב"ה, חייך, זכרונם של צדיקים, כדי ליתן להם מתן שכר לע"ל, וזכרונם של רשעים, כדי ליפרע מהם ולמחות את שמן ממה שקראו בענין זכור את אשר עשה לך עמלק — תמחה את זכר עמלק. עכ"ל. והנה בכן להטעים דבר הפסיקתא, אבאר לך — זאגט דער בני יששכר — כמה דקדוקים אשר יפול לב המעיין עליו. א' מה הוקשה לו בפרשה זו, זכור

את וכו', אשר הכריחו לדרוש כזאת. ב' אומרו כשהקב"ה מזכיר את הצדיק, הנה מזכיר זכיותיו וצדקותיו, וכן בהיפך ברשע וכו'. סלקא דעתך, שיהי' בהיפך? ג' הנה דרש שאמר משה: רבון העולמים! הצדיקים כתב בהו זכרון, מאי הוקשה לו, הרי מובן הדבר כמו בצדיקים הזכרון הוא לטובה כך הוא בהיפך ברשעים. ד' מה שסיים ההוכחה ממה שקראו בענין זכור וכו', למה הוצרך להוכחה ומה היא ההוכחה, והנה אפתח פיתחא לנפשאי עפ"י מ"ש בפסוק "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. והנה אמרו ז"ל שהובטח ליהושע בן יהוצדק, שיהי' בין המלאכים שנקראים "עומדים" להיותן תמיד במדרגה אחת, משא"כ הצדיק ע"י תורה ומצות שמסגל בכל פעם, מוסיף אומץ לילך ממדרגה למדרגה, אבל עדיין לא נוכל להבין מה הלשון "מהלכים", הל"ל, ותהי' מהלך בין העומדים והוא עפ"י מה שמבואר בש"ס (יבמות צ"ו ע"ב) ר' יוחנן הקפיד על שלא אמרו שמועה (והלכה) משמו, והקשו שם, ור' יוחנן מאי כולי האי (שהקפיד, הלא בודאי קדושי עליון כאלה אינן רוצין להתכבד בתורתן) ואמרו שם שעל דבר זה נתחבטג"כ דוד וביקש: "אגורה באהלך עולמים", בשתי עולמות עוה"ז ועולה"ב, היינו שיאמרו **שמועות מפיו**, ועי"ז יהיה **שפתותיו דובבות בקבר**, שנאמר "דובב שפתי ישנים". והקשו שם, מהו ההנאה להנפטר, ואמרו שם "ככומר של ענבים". ועדיין אינו מובן, והנראה עפ"י מ"ש היום לעשותכם, ודרשו חז"ל היום לעשותן ומחר לקבל שכרן, כי אין מעשה וחשבון מדעת וכו' רק כל מה שהאדם בסגל תורה ומצות בעוה"ז, ככה יהי' שכרו לפי תורתו ומצותיו, אבל לא יתוסף לו שכרו אחר פטירתו בכל יום, ונשאר עומד באותה המדרגה שהי' בעת פטירתו, והי' זה שכרו כפי שסיגל התורה, אבל אין לו קוו לתוספת בכל יום. הגם שבגן עדן ג"כ הצדיקים לומדין תורה ומחדשין רזין דאורייתא, מזה לא יחוייב להן שכר, כי אדרבא זה הוא מתן שכרן הרוחניי, מה שזוכין להשיג ולהנות מזיו השכינה מתוך התורה, וזה הוא מזון הנשמות בג"ע, אבל אין קוו לתוספת שכר ע"י עסק התורה הלזה, כי היום לעשותן כתיב, היינו רק מה שהאדם עושה בעוה"ז, רק בגוף המעשיי, משא"כ מה שעוסק בג"ע בנשמה בלא גוף המעשיי. והנה אמרו בגמרא: הזיג והענבל טמאין (היינו שמקבלין טומאה מפני שנקרא "כלי" אעפ"י שאינו כלי לקבל) מפקו לה מקרא: כל דבר אשר יבא באש" וכו', אפילו דיבור יבא, היינו שאיננו רק להשמיע קול כעין דיבור ואמרו אפי' ניטל העינבל, היינו הפנימי המקשקש, טמא. ופריך למאי חזי, כיון שאינו משמיע קול? ומתרץ, שכן ראו להקישו ע"ג כלי חרס (ופירש"י, והוא כעושה מעין מלאכתו הראשונה, ר"ל שא"א לו לעשות מלאכתו בעצמו, רק ע"י דבר אחר, אעפי"כ מיקרי, עושה מלאכתו, היינו מלאכת הקול והדיבור) ועי"ש, אשר לפי המסקנא הוא סברת ר' יוחנן, והנה עפ"י ההלכה הזאת תתבונן היטב, כיון שהכלי המוכן למלאכת הקול הדיבור, הגם שנתקלקל ובטל ממנו, בעצמיותו המלאכה הזאת, כיון שראוי לעשות מעין מלאכתו ע"י דבר אחר, עדיין נקרא **כלי** וה"נ בנידון דידן הנה הצדיק כשנפטר מן העולם

הזה אין לו רק התורה שלמד בעוה"ז בגוף המעשיי וככה ישולם שכרו, אבל אין לו קיוו שיתוסף לו עוד שכרו בכל פעם ונקרא **עומד**, אבל אם הניח תלמידיו לברכה ואומרין בכל פעם שמועות מפיו בעוה"ז הנה שפתותיו דובבות, הנה הגם שהגוף שוב אינו ראוי לדיבור בעצמיותו, הנה עושה מלאכתו ע"י דבר אחר, היינו התלמידים האומרים שמועתו והנה הוה כלומד תורה ממש בגוף המעשיי ניתוסף לו שכר בכל פעם על עסק תורתו גם בקבר, וע"כ זה שביקש דוד: "אגורה באהלך עולמים" שייאמר שמועות מפי בעוה"ז, וע"ז הקפיד ר' יוחנן, שלא אמרו שמועה מפיו, וזה שהובטח יהושע בן יהוצדק: "ונתת לך מהלכים" (היינו התלמידים בעוה"ז שנקראים בכל פעם "מהלכים" הנה נתתים לך גם כשתהי' בקבר) בין העומדים, היינו בעוה"ב, הנה תהי' גם אתה "מהלך" **ע"י התלמידים שיאמרו שמועתך בכל פעם**. ועוד אקדים לך (— המשיך הבני יששכר —) את אשר כבר כתבנו כמה פעמים, אשר שורש תיבת "זכרון" בלה"ק הוא הנרצה המוליד בדומה כעין "זכר" המוליד בדומה והוא מן המוח, כך הוא כח "הזכרון", כל מה שנחקק אצל האדם במוחו בראותו או בשמעו איזה דבר ואחר זמן, כשיצטרך לזכור אותו דבר הנה מוליד במוחו ע"י החקיקה וזוכר אותו דבר, כמו בפעם הראשון שראה ושמע, הנה נקרא אותו הדבר "זכרון" כפעולת הזכר המוליד בדומה מן המוח (ועמ"ש בפרשת שקלים בפסוק "ולקחת את כסף וכו' והי' לכם לזכרון" ועמ"ש בפסוק: "זכר עשה לנפלאותיו — זכרו נפלאותיו אשר עשה"). באלה הדברים נבא אל ביאור המדרש "אמר שלמה זכר צדיק לברכה (הנה לא נאמר לשון פקודה, רק לשון זכירה ע"כ) אמר ריש לקיש כשהקב"ה מזכיר את הצדיק (רצ"ל "מזכיר", היינו שמזכהו להעמיד תלמידים ואומרין אחר פטירתן שמיעות מפיו א"כ הוא מוליד בדומה בכל פעם כעין "הזכר") הוא מברכו (שמוסיף לו בכל פעם שכרו, כאילו למד בחייו, כי כן פעל ועשה הש"י שיהי' שפתותיו דובבות ועושה מעין מלאכתו כנ"ל) כשבא להזכיר את הרשע (גם הרשע יש לו בחי' "זכר" עמלק המשפיע על תלמידיו הרשעים שהעמיד וכל פעולותיו הרעים ודעותיו הרעות, אשר הם לקוץ ממאיר גם אחרי מות הרשע, הנה הרשע הראשון אשר הוליד זה הוא מזכירו לרעה, להוסיף לו עונש בבאר שחת, כאלו עשה הוא עתה הרשעות בפועל) מי היה זה (מהיכן נשמע דגם ברשע כך היא, בשלמא בצדיק כתיב "זכר" צדיק לברכה וכמו שפירשתי לך ג"כ בפסוק: ונתתי לך מהלכים וכו' אבל ההיפך ברשע מנין לנו) זה הי' עמלק, כשבא לעשות מלחמה עם ישראל מה הקב"ה אומר למשה, כתוב זאת "זכרון" בספר (שיהי' למעשה הרשע הזה כח המוליד כעין "זכר", והנה הדבר יובן ע"פ משאמרז"ל, משל לאמבטי רותחת אשר מתייראים לגשת אליו, בא בליעל אחד וקפץ בתוכה, אעפ"י שנכוה היקר אותה בפני אחרים וזהו אשר "קרך" בדרך היקר אותך, שהי' כל האומות מתייראין להזדווג להן בשמען מעשה ה' כי נורא הוא, בא הרשע הזה "ראשית גויים עמלק" ונזדווג להם, ואלו לא בא הרשע היתה מוראן עד היום על כל האומות, נמצא **כל הרעות שעושין האומות לישראל עד היום הזה** הן המה

תלמידי עמלק וניתוסף לו בכל פעם חלקו בבאר שחת. כי עמלק הוא שהוליד כל זה, ע"כ אומר הקב"ה למשה, כתוב זאת "זכרון" בספר, שיהי' לעמלק כח המוליד כ"זכר" אשר כל המאורעות שיארע לישראל עד ביאת המשיח, יש לעמלק חלק בזה ויתוסף לו יגון ואנחה עד כי ימחה את שמו מתחת השמים). אמר לו משה: רבון העולמים, הצדיקים כתיב בהו "זכרון" (כי שפתותיהם דובבות ומולידן מעין מלאכתן הראשונה, אבל הרשעים, הרי אחרי מותן הם כפגר מובס ונצר נתעב ומאין יולידו בדומה) אמר לו הקב"ה: חייך "זכרונן" של צדיקים כדי ליתן להם שכר לעתיד לבא (היינו כנזכר לעיל, שיתוסף להם בכל פעם שכרן, להיותן עושין מעין מלאכתן הראשונה) וזכרוניהם של רשעים כדי ליפרע מהם ולמחות את שמן (כי כל מה שתלמידים עושין בכל פעם, נקרא על שמן (ותדע לך שכן הוא) ממה שקראו בענין "זכור" את אשר עשה לך עמלק (רצונו לומר, בהתוודע ולהתגלות אשר המאורעות הוליד עמלק עד כי) תמחה את "זכר" עמלק (כוח הזכר ומוליד שלו), אז יתבטלו כל הדינין והמקטריגים — והי' ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהי' השם אחד ושמו אחד וישראל גוי אחד בארץ, אין שטן ואין פגע רע — ונשגב השם לבדו.

אחר הדברים האלה, נאך די אויבנדערמאָנטע הייליקע רייד און דער־קלערונגען פון אונדזערע חכמים און צדיקים, קומען מיר צום אויספיר און געבן מיר איבער דעם תמצית בקיצור נמרץ אויך אין יידיש. דער הויפט ציל פון אונדזער ספר הזכרונות איז געשטעלט אויף די דאזיקע צוויי זכרונות: זכר צדיק לברכה — וזכר רשעים לקללה.

נאך דעם גרויסן חורבן־ישראל מוזן מיר געדענקען דעם "ראשית גויים עמלק" און נישט פארגעסן צו בעטן דעם באשעפער: "תמחה את זכר עמלק!" עס זאל שוין קיין שריד ופליט, קיין "זכר" (קיין זכר) נישט בלייבן מער פון עמלק — "שם רשעים ירקב!"

געדענקען דעם "זכר צדיק — לברכה!" נאָכזאָגן זייערע תורות, דערציילן זייערע מידות ומעשים טובים, ווייל מיטן דערציילן און זיך מדבק זיין אין זייער קדושה, ווערט, ווי אויבן דערמאנט, מלאכתן נעשה ע"י אחרים, דאס זענען די תלמידים און חסידים, וואס דורך זיי ווערט פארמערט זייער שכר בעולם הנשמות און אזוי ארום ווערט זייער זכות אויף אונס מגין בעולם העשייה בזה ובבא. כן יהי רצון!

פתיחה שנייה: „וארשתיך לי באמונה!"

„ברוך... שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה". געלויבט השי"ת, אז איך בין, נאך די אלע צרות־צרורות, לעבנגעבליבן און זוכה געווען עולה זיין, און לעבן בארעא הדין, אין אונדזער הייליקן לאנד, אונטער דעם שאטן פון די פאלמען־בלעטער. ואשא עיני אל ההרים, און אַצינד הויב איך אויף די אויגן און זע הרי יהודה וירושלים — אל תקרא „ההרים", אלא ההורים (הורים ומורים) טראכטן אויפן שטאם, קוקן די וועגווייזער, די הייליקע רביס ז"ל.

עס שווימט מיר טאקע אויף פאר מיינע אויגן, מיט די הררי קודש דער גייסט פון הורים ומורים הקדושים, די צורה פון מיין הייליקן רבין, רבי הערשעלע ליסקער דער צווייטער, זצ"ל, זיין צדיקיש לעבן און אנדענק דער זכר צדיק לברכה.

*

איך זיץ מיר דאָ פאַרטראַכט און פאַרקלערט ביים טישל אין מיין באשיידן הייזיקע נעבן ים של חיפה. ד' זיץ מיר אזוי אַנגעשפאַרט אין מיין זעסל, טראַכט און טראַכט, ממש מיט צוגעמאכטע אויגן (אזוי זעט מען וויטער, די געדאנקען גייען ווייט־ווייט, אין די עולמות עליונים אריין. נאָ טראַכט איך מיר אזוי, אויפרישן דעם אלטן זכרון, צוזאמענקייטלען די צעשפליטערטע געדאנקען און זכרונות אין מיין צעחישטן מוח. ד' שרייב דאָס „ספר הזכרונות לבית ליסקא" און זאָג אַזוי שטיל אין מיר אַליין: רבי, רבי, הייליקער רבי! פאריבער 22 יאָר, וואָס איך האָב דעם רבין נישט געזען. פינקט ווי יעקב אבינו יוסף הצדיק — טראגיש פאַרלוירן! אָבער דיין הייליקע צורה שוועבט מיר תמיד פאר מיינע אויגן, און איך פיל אין מיין הארץ, אַז דו האָסט מיך גאָרנישט פאַרלאָזט, מיך געראַטעוועט פון היטלער־גיהנום, פון אלע דאָזיקע פרעניותן און צרותן, והשתא הכא בארעא דישראל — אלעס, אלעס אין דיין זכות. אויך דאָ ביסטו מיט מיר, דיין נשמה קוקט אַרופ פון די הויכע שטערן צו מיר, זעט מיך, שיצט מיך, וויגלייך דו אליין, רבי מיינער, וואָלסט שוין אויך דאָ געווען, כאָטש אַ ניצוץ, אַ פינקעלע פון דיר, דאָ אין דעם דאָזיקן טייל פון ארץ ישראל. דיין אַש, דאָס הייליקע אַש פון דיין קערפער, וואָס האָט נאָך ביים לעבן געברענט פאר אהבת השם און אהבת ישראל, איז אַהערגעבראַכט געוואָרן מיטן ווינט. יאָ, מיטן ווינט, דער וואָס פייפט און בלאָזט צווישן הימל און ערד און שטאַרעמט פון איין עק וועלט ביז דעם אנדערן. אָט, טאָקע דער ווינט האָט דיך אַ הערגעבראַכט. ער האָט צעמישט, זיכער צעמישט דאָס אַש פון דיין הייליקן גוף, מיט דעם הייליקן זאָמד אשר על שפת הים, אויף די ברעגעס פון ים — אפשר טאָקע דאָ אין קרית־ים.

עס איז אוועק 22 יאָר זייט דער גרויליקער אומקום פון ליסקער צדיק רבי הערשעלע, דער צווייטער, און זיין קהילה קדושה — און אונדז פאַר־תומטע תלמידים, חסידים און אנדערע לעבענגעבליבענע יידישע רעסטלעך, בלייבט נאר דער ביטערער אויסגעשרייי צו די הימלען, צו דער גרויסער וועלט: פאַרוואָס?!

דאס האַרץ קלאפט, דער מוח פלאצט, מיר קענען אבער נישט דענקען, נאר געדענקען און פילן אין אונדזער הערצער זייער טייערן אַנדענק און טרויער. יאָ, פאַרוואָס? — שרייעט און ווייגט אין אונדז די נשמה.

אבער קטונתי, מיר אלע און איך אוודאי, בין צו קליין און שוואך צו ענטפערן דאַרויף, צו מאכן לכל הפחות דעם דיאגנוז איבער דעם גרויסן וועלט־אומגליק, פאַרוואָס און פארוועָן, האט אונדז יידן, דער גרויסער חורבן, דער היטלער־שואה באטראָפן?! און אוודאי קען מען נישט און איך אוודאי נישט ענטפערן אויף דעם גרויסן בליט־מבול, בפרט נאך מיט דעם ביסינקע שווארצע טינט, וואס ליגט דאָ אין אקליין פלעשעלע פאר מיינע אויגן אויפן טיש. אבער למען ידעו דורותיכם, פריוו איך דאך עפעס־וואָס ארויסברענגען פון מיינע געדאנקען, שווארץ אויף ווייס אויף פאַפּיר. די איידלסטע פאַרבן און די טרויריקסטע מוזיק, למשל, צייכנט מען יאָ אויך און מ׳שרייבט עס אָפּ מיט אָפשוט ביסל טינט, וואָן וועלטער געצייכנט און געשריבן אפילו מיט טינט און בליישריפט קענען אויך אויפזידן און קאָכן ווי בליט: „בדמייך חיי, בדמייך חיי!״ אין דיין בליט וועסטו לעבן, זאָגט דער פסוק צוויי מאָל. וועלטער געשריבן מיט האַרץ און בליט, גייט אריין אין האַרץ און בליט — דברים היוצאים מן הלב, נכנסים ללב. מיז איך טאקע יא שרייבן, ווען אפילו ס׳איז נישט דא קיין תשובה אויף אלע קשיות, אָבער, אָ **תשובה** כאָטש, אז עס זאל מער נישט זיין קיינע קושיות.

אין די זכרונות פון צדיקים און גלויביקע יידן, הייליקע געשטאַלטן, וואָס ווערן אין דעם בוך פארצייכנט, וועט מען במילא טרעפן דעם דיאגנויז, דעם אלטן דיאגנויז, ווי דער פסוק זאָגט: מפני הרעה נאספ הצדיק. אין דעם דאזיקן פסוק ליגט דער גאנצער סוד. „מפני חטאינו״ הייסט, פארן חטא, איידער מ׳האט געזינדיקט, דארף מען תשובה טאָן, דאס איז די רפואה, די רפואה פאר דער מכה, די רפואה קעגן אלע צרות המתרגשות לבוא. וואָרן די שווארצע וואָלקנס שווימען נאך תמיד איבער דעם יידישן פאָלק, אויף אונדזער האָריזאָנט.

*

אָ סך ווערק, זכרונות־ביכער זענען שוין ערשינען וועגן די פאַרשידענע פארשניטענע קהילות מיט זייערע רבנים, רבישע־הייזער און יידישע לעבנס, וועמען די נאצי־מערדער (י״ש) האָבן אזוי עכזריותדיק אומגעבראַכט.

מיט צער און ווייטיק בלעטער איך אָבער אין די פארשידענע זכרונות־ביכער, דאס שטעטעלע „ליסקא״ מיט איר גרויסן רבין, רבי הערשעלע ליסקער, **שערי חישר** (זצ״ל) געפין איך אין ערגעץ נישט דערמאָנט.

יחידי סגולה, שרידי הקהילות זענען נאָך ווייטער געגאנגען מיט זייערע טרויר־געפילן, זיי האָבן פשוט „מצבות" געשטעלט, דענקמאלען אויפגעשטעלט אין פארשידענע מקומות. נישט איין שטעטל פון די חרוב געווארענע יידישע קהילות, וואָס די נאַציס האָבן פאַרניכטעט, האָט געשטעלט אַ שטיינערנע „מצבה" און אונטער איר אַ קעסטעלע אַש אויפן תל־אביבער אַדער ירושלמער בית־עולם, אַדער אויף אַנדערע הייליקע ערטער.

און דאָס אלעס איז ביי אונדז יידן אַ זעלבסטפארשטענדלעכע זאַך, ממש אן אלטע יידישע טראַדיציע — ממצרים עד הנה. אין אַלע גלות־לענדער, בכל מקומות מושבותינו, איז דער ייד געווען תמיד אַ מין היטער פון קברי־אבות. די גרויסע וועלט־קאטאסטראָפע האָט נאָר פארשטאַרקט די אוראַלטע טראַדיציע.

די פארווארפענע און צעשטרייטע נשמות אין די מיליאָנען, וואָס זענען דורך דער בייזער־מאַכט (אומה הרשעה) אומגעקומען און נישט געבראַכט צו קבר־ישראל, זענען קדושים וטהורים, הייליקע קרבנות אויף דעם יידישן וועלט־אַלטאַר. אונדזער ספרים הקדושים האָבן שוין לאַנג באשריבן, אז די אַלע, וואָס האָבן אויסגעהויכט זייער לעבן על קדוש השם, געשטאָרבן נאָר דערפאַר, וואָס זיי זענען יידן — לא מתו, הייסט נישט געשטאָרבן, נאָר בגוף, ווארן זייער נשמה לעבט און שוועבט אין די עולמות עליונים, שרייַען אין ווייַנען: שרידי בני ישראל, על פי נס געראַטעוועטע יידעלעך, פארגעסט נישט אן אונדז, שטעלט אונדז א מצבה, א גרויסע צי א קלייַנע, א שווארץ פינטעלע באדיי, אבי אַ נאָמען, אַ „זכר" צו געפינען, אַ מנוחה נכונה ערגעץ־ווי!

זיי שיקן זייער רוף, די שטערן אין הימל — ווי זיי זענען. אין די שטערן ברענגען זייער רוף מיט דער הימלישער השפעה און גלאַנץ צו אונדז אין די שלאַפלאָזיקע נעכט... ווער עס האָט נאָר אויערן און האַרץ, דער הערט דאָס און פילט דאָס.

*

די אויפגאַבע פון אונדז, איבערגעבליבענע יידן, געטריי צו בלייבן צו אונדזערע **אלטע טראַדיציע**, ווייטער זיין די **בית־עולם היטער** פון אונדזערע אבות, רבים און יידישע מאַרטירער — קול דמי אחיך צועקים מן האדמה! דאָס פאַרגאַסענע יידיש בליט שרייַען ארויס צו אונדז פון די ווייטע און ברייטע גלות־לענדער און פעלדער, זכור אל תשכח!

רופט איר עס, ווי איר ווילט, מצבה, דענקמאָל, מאַנומענט — נישט וויכטיק. דער עיקר איז, דערמאַנען, און מאַנען, געדענקן און דענקן, נישט פאַרגעסן, אפשר אפילו וואַרנען. בעסער צו מאַכן **דעם מענטש**, בעסער מאַכן זיין מאַרגן. געדענקען זיין נעכטן און קאַנזעקווענצן ציען אויף מאַרגן — ללמוד וללמד.

*

זיך איך מיר דאָ ביי מיין טישל, אלץ תלמיד מובהק און געטרייער חסיד דעם ליסקער רבינס, רבי הערשעלע ליסקער, דער צווייטער (זי״ע), — אני הגבר ראה עני... איך אַליין האָב אויך מיטגעמאַכט די צרות־ישראל און זוכה געווען, בלייבן אַ לעבעדיקער און עולה זיין קיין ארץ ישראל, אין דעם אט תחיית־המתים אויפגעשטאנענע מדינת ישראל, טראכט איך אזוי און טראַכט: במה אכיף ובמה אשלם, מיט וואָס קאן איך אָפּגעבן א דאַנק פאַר מיין לעבן און עפעס־וואָס מקריב זיין אויף דעם גרויסן **וועלט־מזבח**, אויף די הויכע בערג פון יידישן אַש?! —

*

מיט אַ צעבראָכן האַרץ און ביטערע טרערן אין די אויגן קוק איך און זע, בדמיוני, דעם טויט־מאַרש פון דער ליסקער קהילה. ד׳ זע פון דערווייטנס ווי מ׳פירט מיין הייליקן רבין מיט זיין קהילה און ישיבה אינאיינעם, און דער צדיק, דער רעייא מהימנא גייט פאר די שעפעלעך, פאר זיינע צאן קדשים, ווי אן עמוד־אש, אַ ברענעדיקער מלאך, געברענט פאר יידישקייט, געברענט אין דער יוגענט, געברענט אויף דער עלטער, געברענט מיט התלהבות און היץ, געברענט און געברענט, ביז אין טויט איריין געברענט... ער גייט באגלייט פון דער גאנצער קהילה, קליין און גרויס, מיט מסירת הנפש צום עכזריותדיקן טויט. ווייגענדיק און טאַנצענדעק מיט דער ישיבה צוזאַמען, ווי אומשולדיקע קרבנות, עולות תמימות אין די אוישוויצער קאַלכאויבנס אריין... אין דעם דאָזיקן געדיכטן שווארצן רויך, איז ארויף מיין רבינס נשמה אויך — יתגדל ויתקדש שמי׳ רבה...

מיר האָבן נישט געקאנט מלווה זיין, באגלייטן זיין הייליקן גוף צו דעם גרויסן בית הקברות, וואָס איז גאָר קיין בית הקברות געווען. קיינער איז דאָרט נישט געקומען צו קבר ישראל, נאָר געוואָרן אַש, צעזייעטע און צשפרייטע דורך וויגטן צווישן ערד און הימל. אָבער די נשמה זיינע, וואָס שוועבט אויף די תורות, שיחות חולין, מעשיות און מעשים טובים, וואָס זיי ווערן אין דעם ספר הזכרון דערציילט, **לעבט וויטער**, ווי די גמרא זאגט: מיטן ליינען און דערמאָנען די ווערטער און ווערק פון א פארשטאָרבענעם צדיק, זענען: „שפתותיו דובבות בקבר״, די דאָזיקע נצוצין דקדושין, הייליקע פינקטן פון זיין נשמה, וואָס ווערן פארשריבן אין דעם בוך, קענען מיר זיי יא באגלייטן, מלווה זיין אין אונדזערע געדאנקן — בבחינת אתדבקא רוחא ברוחא, וזה החסד של אמת.

*

פאריתומט דער ליסקער הויז, קיין שטיין, אפילו אלץ סימבאָל, אלץ ציון, נישט געשטעלט פארן רבין, ער ליגט נישט אין אוהל מיטן הייליקן טאטן און זיידן. דער אוהל אליין ווייגט און קלאָגט, געבליבן פארלאָזט, פארוואָקסן

מיט גראָז, אלעס פיסט, אָן פענסטער און גלאָז. קיין קינדער דאָרט, קיין קהל, קיין שמש, קיין היטער — אלעס, אלעס צולאָפן פון דער בלוטיקער ערד.

*

ס׳איז אָבער נישטאָ אפילו ווי אַהין צו שטעלן אַ מצבה פאר מיין רבין, נישט קיין שטיינערנע, נישט קיין מאַרמאָרענעם טאפעל ערגעץ־ווי, דערפאַר וויל איך פריוון מיט מיינע שוואכע כוחות שטעלן אליין כאטש — ווי געזאָגט — **א פאפירענע מ....בה**, דאָ מיט דעם פאראייביקן זיין אנדענק אין דעם ספר הזכרונות, וואו צוריקגעשמיסט, קאן יא אייגענטליך, דער גרעסטער מאָנומענט און מצבה אויך מער נישט מחיה מתים זיין, צוריקגעבן אונדזער רבין מיט זיינע הייליקע אבות, אָבער דערוועקן דעם גייסטיקן תחיית המתים, אריינ־ברענגען אין געוויסע שיכטען פון דעם נייעם דור די אלטע אמונה און בטחון צו ה׳ יתברך און זיינע צדיקים — דאָס האָט דער בוך יא בכוח. דאָס „ספר הזכרונות לבית ליסקא״ מיט זייערע גרויסע געשטאלטן און מעשים וועלן אזוי ארום מיט זייער שיין באלייכטן די לעבעדיקע נשמות פון די ליינער.

*

אקדמות מילין: איידער איך הויב אָבער אָן צו שרייבן דעם „ספר הזכרונות״, נאָך אין דער סאמע אונהייב, מוז איך זיך מודה ומתוודה זיין, אַז איך בין קיין מחבר ספרים, א פען־מענטש, אפילו קיין פשוטער דרדיק־מלמד נישט, אויף דעם געביט, נישט מיין פאָך, נישט מיין בארוף, בפרט אין פויליש־יידישן לשון אוואדאי נישט. וואָס עס האָט מיך דאָך באוויגן צו שרייבן אט דעם בוך אין מאמע־לשון, איז דאָס דער טאָפעלטער חוב מיינער, שרייבן דווקא אין יידיש, אין דעם געהייליקטן יידיש, מיט דער שפראך, וואָס די צדיקים אליין האָבן געערעדט און צו וועם זיי האָבן געערעדט, צו די יידיש דענקענדע און יידיש לעבענדע יידן. זיי וועלן ליינען די שורות און געוויס וועלן זיי פילן און פאָלן לאַזן אַ פאָר ערלעכע, נישט ליטעראַרישע־טערן איבער אונדזער גרויסן אומגליק בכלל און איבער דעם פאַרלוסט פון ליסקער צדיק בפרט, וואָס איך, דער שרייבער פון דעם בוך, איז פאַרבונדן מיט אַלע פעדעמער צו דער ליסקער רבישע דינאַסטיע. ווען אונדזער אַלט־נייע שפראך, דאָס העברעאישע הייסט און מיט רעכט: „לשון הקודש״, דער מאור הגדול, הייסט „יידיש״ לשון הקדושים, דער מאור הקטן, וואָס האָט אונדז געלייכט אין דעם פינצטערן גלות. דערפאר טאָקע איז דער בוך בעצם, אַ צינויפגוס פון אלטן לשון הקודש און יידיש־קודש. בכן ליבער ליינער: אל תסתכל בקנקן, אלא במה שיש בו...

*

איך בין, ווי שוין דערמאָנט, א תלמיד מובהק, פון דער פריסטער יוגענט אָן און אָן איבערגעגעבענער חסיד, ממש א בן־בית פאר מיין רבין „שערי הישר" זצ"ל. איז דער חוב הקדוש לי, צו פאראייביקן דעם רבינס נאָמען און אנדענק, דערמאָנען זיין הייליקן לעבן און שטרעבן, זיינע תורות און מופסים, כדי ס׳זאָל, ווי שוין געזאָגט: שפתותיו דובבות בקבר. שנית: מוז מען מקיים זיין דעם „למען תספר לדור אחרון — בנים יולדו!" זיינע מוסר ותוכחה־רייד און מעשיות, וועו אויך זיי האָבן וויניקער ליטעראַרישן, אָבער מער דערציערישן ווערט. דער יידישער חינוך אין אונדזער אַלטען טראַדיציאָנעלן גייסט, ממש ווי אריינגעפלאָכטן אין די מעשיות און תורות: זענען באלערנד מיט זייער איבעראַשנדיקן טרעפלעכקייט פאר דעם נאכקאָמענדיקער יוגענט, זיך צו באַקענען מיט דער יידישקייט, מיט דעם המשך, וואָן „אין חדש תחת השמש" האָט שלמה המלך געזאָגט. מיר קענען נישט שאַפן א נייע וועלט, נישט בגשמיות און נישט ברוחניות — נישטאָ קיין „יש מאין" נאָר ביי השית"ב אליין. קיין שום זאַך אויף דער וועלט באשאַפט זיך נישט פון זיך אליין. וועט עס מיינט דאָך צו זיין אָן עושה חדשות, דער איז נישט מער, ווי א בעל־מלחמות, ער וואָרפט אוועק דאָס אַלטע, אוראַלטע, אויסגעפריוועטע פאַרגאַנגענהייט מיט אונדזער המשך, און פירט נאָר קריג מיטן אמת וחותמתו של הקב"ה אמת! אונדזער המשך איז א תנ"ך־ישער, מען קאָן נישט איבערשפרינגען די גלות תקופות פון 2000 יאָר. מיר מוזן זיך צורעקערן צו אונדזער „עבר" און יידישע טראַדיציע — „שובה אלי ואשיבה אליכם, נאם ה'!" דעם שטאַרקן „חותם", וואָס אונדזער עבר האָט מיט בליט און פייער אריינגעברענט און אריינגראַווירט אין אונדזערע הערצער און נשמות, קען די צייט, אפשר מיט דער צייט, יא, פון צייט צו צייט, פארטושן, אָבער קיינמאָל נישט אָפמעקן. אונדזער אַלטע אמונה, און דער הייליקער אַטמאָספער, וואָס האָט אונדז הונדערטער יאָרן ארומגע־רינגעלט, דער סביבה אין וועלכן מיר זענען פון קינדווייז אויס, נאָך ביים טאַטן־מאַמען אינדערהיים דערציגן געוואָרן — גירסא דינקותא לא משתכחין — קען נישט און דאַרף נישט פאַרווישט ווערן, דאַרף נייע ווינטן, דאַרף רוחות רעות (ח"ו) בטל ווערן. מיר דארפן זוכן דעם תיקון, דעם גייסטיקן ערזאַץ אין די חסידישע קרייזן, ביי צדיקים, אייניקלעך פון אונדזער הייליקע רביס, וואָרן די שכינה, אליין די שכינה הקדושה האָט זיך נאָך נישט אָפגעטאָן פון יידישן פאָלק און וועט זיך נישט אָבטאָן, נאָר אָ וואָלקן האָט זיך צעשפרייט, אָ וואלקנדל איבער אונדז. די תורה הקדושה האָט אונדז דאָס שוין לאַנג מרמז געווען: „ענן ה' על המשכן!" די שכינה האָט זיך נאָר באהאלטן, „לעיני כל בית ישראל — לכל מסעיהם" אין אַלע זייערע וואַנדערונגען, אָבער די שכינה אליין האָט זיך נישט אָפגעטאָן, אין דעם יידישן, חסידישן אַטמאָספער קענען מיר טרעפן אונדזער המשך, דעם גייסט און טרייסט פון דער שכינה און די ישועה, נאָר דאָרך דעם איינפלאַנצן פון דער חסידישער אמונה און גלויבן, וואָס שטייט פאר אונדז

כתריס בפני כל מיני פרענויות, נאר באופן זה קאן מען דעם אסימילאטארישן חינוך, ווי מיט א שנעלן קייזערשניט, וואס גיכער ארויסבאקומען פון דעם ממש פאראליזירטן פינטעלע ייד; נאר די חסידישע אמונה בד' און צדיקים קענען ארויספירן דאס פארבלאנזעטע יידישקייט פון דעם טויטן ווינקל, אין וועלכן זי געפינט זיך אין דער גאנצער וועלט.

בפרט אין די היינטיקע צייטן, 22 יאר נאכן חורבן השלישי, איז ליידער שטארק אקטועל, ממש דבר בעתו, אז דאס ספר הזכרונות־שופרות זאל מעורר זיין דעם דור של עיקבתא דמשיחא צו יידישקייט. **און די נשמה יתירה פון יידישקייט — איז חסידישקייט**, וואס ברענגט צו אמונת השם און אמונת צדיקים.

דער זכור!... אל תשכח!... האט נאך קיינמאל נישט געמאנט און דערמאנט אזוי דרויענד דעם יודנטום, ווי היינט. מיר שטייען דאך אין דער היינטיקער תקופה אין איין פחד און שרעק פאר דער גרויסע סכנה, וואס לויערט אויפן המשך און קיום פונעם יודנטום אין דעם ביטערן לאנגען גלות. מיליאנען יידן רייסן זיך אפ פינעם יידישן פאלק בלויז דארך דער מגפה פון געמישטע חתונות, וואס זיי זענען די ביטערע פאלגען פון פארלאזן דאס יידישקייט מיט אלע אירע פליכטען. און דאס באזירט זיך הויפטזעכלעך אויף דעם פרייען, באקוועמלעכן לעבן, אשר בהפקירא ניחא להו... יעדער וויל לעבן ווי א פרייער פויגל אויף גאָטס ערד. מאן פארגעסט אבער, אז אויך דער פרייער פויגל האט זיין נעסט, האט א היים, ווי ער איז אינדעהיים, נישט נאר פיזיש, אויך זעליש אינדעהיים, אין זיין אייגענער סביבה. און טאמער פארלירט ער די היים, קאן ער קיין קיום נישט האבן, כאטש ער איז א פרייער פויגל און קאן פליען, איבער הרים וגבעות פליען, היינט־מארגן שוין אפילו צו דער לבנה, דארף דאך האבן דער פרייער פויגל, זיין פויגל־היים, ווי דעם קאפ א וועקצולייגן, ווארן אויך א פויגל קאן נישט לעבן שטענדיק אין הער לופט אליין — אן א מקום מנוחה אונטער די פיס.

*

מיר יידן מוזן ציען אונדזער יניקה, עקזיסטענץ, קודם־כל פון דעם שורש, פון אונדזער אייגענעם שורש, פינעם יידישן קוואל און המשכקיים, וואס פאנגט זיך אן ביים ערשטן ייד, אברהם אבינו, און איז ממשיך זיין שטאם און גייסט, עד ביאת הגואל — כי לא יידח ממנו נידח. מיר מוזן אויפהאלטן אונדזער יידישן היים, וואס באשטייט פון תורה און מצוות ומעשים טובים — בכל מקום שהם. אונדזערע קינדער זאלן דערציגן ווערן מיט דער אמונה און בטחון צו דעם בורא כל העולמים. נישט דינען ח"ו אלקים אחרים, פרעמדע אפגעטער, פרעמדע אידעאלן. אונדזער תורה איז, ווי די חז"ל זאגן: הפוך בי' הפוך בי' דכולי בי'!...

*

דער בוך בכלל און די דערציילונגען בפרט, זענען נישט נאָר הייליקע געשיכטן פאר זיך אליין, אָבער אויך א שטיקעלע הייליקע צעשטרייאונג פאר די ליינער. דער בוך איז אַזאַ מין פאָלקס־בוך, וואָס ענטהאַלט אין זיך פיל מוסר און תוכחה, וואָס דינט צו פארזיכערן דעם גייסטיקן קיום פון יידישן פאָלק.

דער בוך איז ממש אַן אַלאַרם־רוף צו לעשן די שרפה וואָס האָט ארומ־געכאַפט דאָס יידישע לעבן אין די גאַנצע וועלט, ווי עס דראָט אט שוין דאָס פארניכטן דעם קיום און גאנצקייט פון יידישן פאָלק פאר אונדזערע אויגן. און אז מיר האָבן נאָך ליידער נישט די זכיה צו הערן שופר של משיח, זאָל כאָטש אויפשאַלן דער אַלאַרם־שופר פון יידישן פאָלק און פארן יידישן פאָלק בין בארץ ובין בחוץ לארץ. יעדער ייד, אפילו דער יחיד, וואָס זעט די דאָזיקע סכנה, די סכנה פון אַסימילאַציע, איז מחויב זי צו באַקעמפן, שטעלן די ריכטיקע דיאַגנאָזע און געבן די תרופה, די ריכטיקע תרופה אין דער ריכטיקע צייט. דער המשך פון אונדזער יידישקייט דאַרף זיין **אויסגעפילט** מיט חסידישקייט, מיטן פנים און נישט מיטן רוקן צו די גדולי־התורה און צדיקי הדור, די רבישע דינאַסטיע, וועלכע זענען די פייערזיילן, וואָס וואַרעמען יידישע געמיטער און באלייכטן די יידישע הערצער. ווען מדינת ישראל, דער גרויסע יידישע נס, האָט נאָך נישט באוויזן צו ווערן דער „אור ליהודים" אין דער גרויסער, שווערער תקופה, זענען מיר אָבער עין בעין: „ונראתה הקשת בענן", זענען מיר שוין דעם המשך „את בריתי" אויפן הר סיני און הר המורי'. מען מוז דערוועקן, דערמאָנען דעם ברית אבות מיטן מסורת אבות, די אמונה בד' ובמשה עבדו, דעם אַנטוויקלטן המשך און גייסט פון חסידות מיטן אַלטן יידישן שטייגער. **די צדיקי הדור דארפן נישט ארויסלאזן דעם קאמפאם פון זייערע הענט און פירן, צוריקפירן דאם יידישע פאלק צו זיינע לעבנס־וואַרצלען.**

מיר דאַרפן ממשיך זיין אונדזער אויסגעפרייוטן וועג, וואָס האָט אונדז געפירט און געפירט טויזענטער יאָרן אין אַלע גלותן, און אויפגעהאַלטן אונדזערע קיום צווישן אלע אומשטענדען. מיר מוזן צוריקשטעלן אונדזער יידישן היים, פאַרבינדן אונדזער שטוב, דאָס יידישע נעסט מיטן צוריק־קלאַפן מזוזות אויף די טירן און „שמע ישראל" אויף די יידישע הערצער. מאנכע זאָגן — פארשטייט זיך, נאָר די פרייע זאָגן — ס׳איז שווער צו זיין א ייד! מעגליך, אז עס איז נישט פאר יעדן גרינג, אָבער מיר מוזן מאַכן דעם דאָזיקן שריט, צוליב די קינדער אליין, צוליב דעם המשך און קיום אליין. מיר מוזן קולטיווירן די אמונה אין צדיקים און מקיים זיין דעם „למען תספר לבנך!" — אַן דעם „למען תספר", איז נישט דאָ דער „לבנך" — ס׳איז א ספק, אויב מיר האָבן איבערהויפט קינדער, יידישע קינדער מער, המשך און קיום פארן פאָלק ישראל — בין בארץ ובין בחוץ לארץ.

*

דעם רבינס לעבן, תורות ומעשים טובים, הייליקע שמיסען, פערלדיקע וועריטער זייגע באקומען דאָ די פארדינטע גולדענע פליגלען און פליען ארויס אין דער גרויסע וועלט, פינקט אזוי ווי דאָס הייליקע אשן־שטויב פון זיין קערפער, וואָס פליען ארויף אויפן הימל מיט דעם כוח פון די פליגלען, וואָס זיינע מצוות ומעשים טובים האָבן אים פארשאפט.

*

מיר לעבענגעבליבענע רעסטלעך פון דער ליסקער תלמידים, חסידים און באקאַנטע, זעמער געבינדן מיט די זכרונות פון ליסקער צדיק רבי הערשעלע, דער צווייטער (זי״ע) און מיט דעם איבערגעבן זיינע זכרונות פאר דער עפענטלעכקייט, האָבן מיר אויך גלייכצייטיק מקיים געווען דעם פסוק: „בחייהם ובמותם לא נפרדו!״ וואָן מיט דעם דערציילן און ליינען זיינע מעשים טובים, וועלן מיר זיך צוריקבאהעפטן מיט זיין קדושה און גייסט, זיך מתייחד זיין מיט דער גאַנצער ליסקער צדיקישע דינאַסטיע — בזה ובבא — ובזכותם געהאָלפן ווערן מיט כל מיני ישועות און ברכות, בשיבה טובה ואריכת ימים ושנים — אמן!

*

א גאַנצן פאָטאָגראַפיע פונעם רבין (זי״ע) קאָן דער בוך פאַרשטענדלעך נישט איבערגעבן, דאָס פאָדערט א ברייטערן אַנאַליז, אָבער אז מיר האָבן זיך אנטשלאָסן אָפשטעלן זיך אויפן רבינס גרויסקייט און דער קדושה און אהבת ישראל, ווילן מיר טאקע מהנה זיין אינאיינוועגס דעם יידישן ליינער מיט זיינע התנהגותן, ווינדער־מעשיות, תורה און שיחות־חולין, גלייכוועדטלעך זיינע — א ביסל בלומען אויסגעקליבענע פון א סך מחיה־נפשדיקע סיפורים, וואָס די משפחה, תלמידים און חסידים האָבן געזאַמעלט: ראָזשינקעס פון זיין אהבת ישראל, מאַנדלען פון זיין תורה־גארטען, א שיסעלע ניסעלעך (ניסים׳לעך) פון זיין קדושה, וואָס עס זאָגן נאָך די לעבענדיקע עדות.

*

די מעשים פון צדיקים זענען די שטראַלן, וואָס באלייכטן פאר דעם פשוטן ייד אויך די דרכי השם יתברך, די וועגן פון אט דעם לעבנס־גאַרטן, וואָס זענען פאר דעם פשוט מענטש נאָך אַלץ, ווי צעמישט און פאַרבאָרגען.

*

אזוי־ווי אָבער מיין רבי, רבי הערשעלע ליסקער, דער צווייטער (זי״ע) איז געווען דער **רגל השלישי**, דער דריטער ראַד פון דער מרכבה, וואָס הייסט: ליסקער רבי־דינאַסטיע, מוז איך אָנהויבן ביים ערשטן רבי הערשעלע ליסקער, ראש וראשון לדינאַסטיע, דער „**אך כרי תבואה**״ (זצ״ל) און זיין איידעם און נאכפאָלגער, דער ליסקער רב און רבי רב חיים פרידלענדער, דער „**טל חיים**״

(זצ"ל), וועלכער שטאַמט מגזע המהרש"א, וואָס זיין שלשלת היוחסין ציעט זיך פון **דוד המלך** (ע"ה), דערפאַר טאקע פליסן אין די אָדערן פון דער הייליקער מלכות בית ליסקא, **הייליקע טראפנס בליט פון אלטן מלכות בית דוד מלך ישראל חי וקים.**

*

דער כתר־מלכות איז טאקע אוועק, אָבער דער כתר־תורה איז געבליבן ביי די יורשים **אין דער משפחת פרידלענדער לבית ליסקא.** נאָכן "טל חיים" איז געקומען זיין זון, מיין רבי ר' הערשעלע ליסקער, דער צווייטער, „שערי הישר" (זצ"ל) אויפן כסא הרבנות בית ליסקא. נאָך אים, יבדל לחיים טובים, ברחמי קל, לעבענגעבליבענער עלטטער זון, רבי שלמהלע פרידלענדער, דער **„אהבת שלמה"**, דער לעצטער ליסקער רבי שליט"א, **דער רגל הרביעי אין דער מרכבה.** רבי רב שלמהלע איז נאָך פון הייליקן טאַטן אויס, געבליבן דער געזאַלבטער **נשיא הדינאפטיץ פון ליסקער הויז.** נאָך דער שואה תיכף געבליבן דער מעלה מקומו, ליסקער רב, און רבי אין דער חרוב געוואָרדענער ליסקער הויף **און פירט היינט זיין רבישאפט און נשיאות בית ליסקא אין בראנקס — אמעריקא.**

*

די צדיקים פון דער ליסקער דינאַסטיע כולם אהובים, כולם קדושים, איך האָב קיין רשות צו ציען גרענצן ולהבדיל הבדלים בין קודש לקודש, צווישן די פיר רעדער פון דער מרכבה. ווען איך קום אָבער צו מיין הויפטציל, צו באשרייבן די סדרה „שערי הישר", וועט דער הייליקער טאַטע „טל חיים" און דער זיידע „אך פרי תבואה" (זצ"ל) אוודאי נישט פאר איבל האבן אויף מיר — „עטרת זקנים בני בנים", און מיין רבי שערי הישר" אוודאי און אוודאי נישט בייז זיין, וואָס איך פיר אויס און שליס מיט זיין מעלה מקומו רבי שלמהלע און זיין בן יחיד הרב חיים'ל און איידעם הרב אברהם'לע שליט"א. די שתי צינתרא דדהבא, וואָס זיי זענען אים געווען די ליבלינגע בעודו בחיים חייתו.

*

אז מיר זאָלן אָבער בעסער פארשטיין און זיך נענטער באקענען מיטן עיקר, וואָס אייגענטלעך זענען דאס צדיקים און וואָס רבישאפט באַדייט, מוזן מיר מאכן אן איבערזיכט, א קורצן באדיי, איבער אונדזער נביאישן, צדיקישן היסטאָריע — ממצרים עד הנה.

*

דער גאנצער אויפבוי פון דעם יזכור־בוך, „ספר הזכרונות לבית ליסקא" באשטייט דאָך אויס א דעערציילונג פון א רבישע דינאַסטיע מיט אירע חסידים. עס ווערט דארין פיל גערעדט וועגן דעם גייסט און לעבן פון חסידים און רבישע

געשענישן, אויך מעשיות פון די דאָזיקע צדיקים.

דער אלטער דור ווייסט שוין גוט, וואָס אמונה הייסט, צדיקי הדור זענען, אָבער דאָס יונגע דור, דאָס נאָכקומענדע דור פון בני „ישראל לא ידעו" — ווי דער נביא זאָגט: „עמי לא התבונן", זיי האָבן קיין פארשטענדניש וועגן דעם המשך פון יידישקייט, פון דער יידישע־קייט. קיין אַנונג פון חסידיזם, אמונה און בטחון. דערפאַר ליגט אויף מיר דער אַלטער חוב מדאורייתא: „ולמדתם אותם את בניכם", מיר מוזן דערקלערן פאר דעם יינגען דור, ווס איז יידישקייט, אמונה: און פון ווי עס נעמט זיך איבערהויפט דאָס גאַנצע חסידישקייט און רבישאַפט?

*

רבישאַפט — ליבע ליינער — איז נישט עפעס־וואָס, א מין אויסטראַכטעניש אויף דער וועלט. דאָס ציעט זיך נאָך פון די נביאישע צייטן — אין פארשידענע פאַרמען, תמיד לויטן גייסט פון דער דאָזיקער צייט „דור דור ודורשיו", לויטן הייליקן גייסט פון די צדיקי הדור — יפתח בדורו כשמואל בדורו.

יידישקייט און חסידישקייט האָט זיך אזוי ארום אויסגעפאַרמט, אנט־וויקלט, ממדרגה למדרגה אלץ ווייטער און ברייטער מיט פאַרשידענע אנטוויקלונגס־פאַרמען און פאַזן.

מיט טויזענטער יאָרן צוריק האָבן מיר שוין געווויסט למשל, אז משה רבינו איז נישט נאָר דער ראש הנביאים, דער ערשטער, אויך דער גרעסטער נביא געווען אויף דער וועלט — ממשה עד משה לא קם כמשה. אויפן הייגטיקן לשון און באגריף הייסט עס, אז משה רבינו איז געווען דער ערשטער און דער גרעסטער רבי, וואָס אלע יידן זענען דבוק געווען אין אים מיט דער גרעסטער אמונה, ווי די תורה הקדושה איז אליין מעיד און זאָגט אויף כל ישראל: „ויאמינו בד' ובמשה עבדו".

די בני הנביאים אין יענע צייטן זענען געווען, ווי אשטייגער הייגט, די ישיבה־בחורים, זיי האָבן געלערנט תורה, נגלה ונסתר ביי די גרויסע נביאים, ראשי ישיבות, ביז ס'איז געקומען א נייער דור, דור אחר דור, מיט נייע גייסטער און אנטוויקלונגען, נייע אנטפלעקונגען אויפן יידישן האָריזאָנט. דער הייליקער תנא רבי שמעון בר יוחאי מיט זיין „זוהר" הקדוש, דער המאור הגדול, די גרויסע זון פון תורת הנסתר, וואָס האָט אויפגעשיינט, און דער תורת הנגלה האָט דאָרך דעם באקומען איר אמתדיקן זין און נשמה, וואָס האָט באלייכט די צדיקישע, חסידישע וועלט מיט איר מיסטעריישער, נסתרישער תורה. אין דער אויפאָסונג פון תורת הנגלה און תורת הנסתר איז תמיד געווען גרויסע מחלוקתן. א גרויסער טייל פון יידן און לומדים האָבן געהאַלטן תורת משה, פשוטו כמשמעו, אָבער א טייל יידן האָבן געהאַלטן די תורת הנגלה פאר א לבוש, און געזאָגט, איזהו חסיד? העושה לפנים משורת הדין.

*

הגם אין דעם „ספר הזכרונות" קומען פאָר דאָ און דאָרט געוגן ידיעות צערשטרייט איבער דעם צדיקישן כוח און נויטוועגדיקייט פון חסידות און אמונת־הצדיקים, דאָך וועל איך זיך באגיצן מיט א חשובן אַרטיקל, וואָס דער גרוייסער חסידישער שרייבער, חנוך גלינצנשטיין האָט אמאָל געשריבן אין די „לעצטע נייעס", ירושלים, באציגלעך דער יום טוב פון גאולה — י"ט כסלו. ער מאכט נעמלעך אן איבערבליק אין אַ דערקלערונג איבערן גאנצן אנטוויקלונג פון חסידיזם.

*

די חסידישע באוועגונג איז אנטשטאנדען — שרייבט גלינצנשטיין צווישן אנדערן — וועו עס איז נתגלה געוואָרן דער גרינדער און פירער: ר׳ ישראל בעל שם טוב אין טאָג פון ח״י באלול תק״ד. במשך פון א קורצער צייט האָט ער מצליח געווען זיי אויסצובריייטערן אין ריזיקע מאַסשטאָבן. און אזוי איז עס ווייטער געגאנגען אונטער דער אנפירערשאַפט פון זיין יורש, רבי דובער הרב המגיד ממעזריטש (נפטר געוואָרן אין טאָג פון י״ט כסלו תקל״ג), אָבער דעם הויפט־פונקט פון איר גלאַנץ האָט די חסידישע באוועגונג דערגרייכט אין דער דריטער עפאָכע, וועו די תלמידים פון רבי דובער ממעזריטש האָבן זיך באזעצט אין פאַרשידענע ערטער און געגומען פאַרשפרייטן די לערע אין שיטה פון חסידיזם.

די תורה פון חסידיזם איז א גאַנצע תורה, וואָס גיט צו פארשטיין דעם מענטש, זיין נישטיקייט און אויף ווי פיל ער קען זיך גייסטיק דערהויבן.

די תורה פון חב״דישן חסידיזם בפרט, עפנט טויערן פון חכמה בינה ודעת (חב״ד) צו וויסן און דערקענען דעם „מי שאמר והי׳ העולם" מיט דער שכלדיקער השגה, וואָס רופט ארויס התפעלות געפילן אין האָרץ.

דער „מוח" און דער „לב" זענען פון אויבנאויפיק געגומען אלץ צוויי קעגנערישע יסודות. דער „מוח" איז קאלט און מיושב און דאָס האָרץ, דער „לב" קאָכט און צעטומלט. אָבער די תורה פון חב״ד לערנט אונדז באצווינגען דאָס האָרץ לעבודת הבורא. דורך פארשטענדניש און פארטיפן דעם וויסן פון דער גרויסקייט פון וועלט־באשעפער, וויל דער מוח דאַרף זיין דער הערשער אויפן לב.

אט די תורה פון חסידיזם, וואָס האָט אויף איר פאָן אויסגעקריצט די עבודה מיט „שמחה" („עבדו את השם בשמחה"), האָט ארויסגערופן א מעכטיקן אָפקלאַנג אויף דער גאנצער וועלט און האָט ארומגעגומען במשך פון דער צייט א מעכטיקן קהל, איידעלע און פראָסטע.

די תורה פון חסידיזם פארשט **און געפינט די נשמה פון יעדער זאך אין יעדער זאך.** אָן נשמה נישטאָ קיין חיות. תורת החסידות וויקלט אויף כל הנסתרות און איז מסביר דעם גייסט, דעם חיות פון דער תורה, דאָס חיות פון

א מוח, די כוונה פון א תפילה, די הייליקייט פון א מידה־טובה און דעם כוח פון רוחניות אין א יעדער גשמיותדיקע זאך.

די שווערסטע־אויפגאבע אבער האט אויף זיך געהאט אין די דאזיקע צייטן א יינגער, פעאיקער תלמיד פון דעם גרויסן מגיד ממעזריטש, הרב רבי שניאור זלמן מלאדי, דער מחבר פון הייליקן „תניא", וואס איז געווען און גע־ בליבן די קרוין פון זיינע פילע ספרים, וואס ער האט געשאפן. דער „תניא" איז אין מקור אן „ספר של בינונים". אט טאקע דאס דאזיקע ספר איז אויך דער יסוד און מקור פון דער גאנצער, ברייטער און פארצווייגטער חב"דישער ליטעראטור. און דאס איז דער ערשטער ספר פון חסידיזם, וואס אנטהאלט די עיקרים פון איר תורה או שיטה.

די אויפגאבע פון הייליקן „תניא" איז געווען, צו חסידיזירן די געביטן, ווי עס האבן זיך קאנצענטרירט די גדולי תורה, וואס זענען שטארק געווען קעגן דער חסידישע באוועגונג. זיי האבן נעמלעך געהאלטן: „הנסתרות לד' אלקנו והנגלות לנו ולבננו. עוסק צו זיין בגופו של תורה: פשט, דרוש, רמז, אבער נישט עוסק צו זיין בנסתרות...

דאהער אין מיטן וואוקס פון דער חסידישער באוועגונג איז אויך אנטשטאנען א מעכטיקער קעגענבאוועגונג איזוועלכער עס האט זיך קאנצערטרירט א וויכטיקער טייל — אין כמות און דער עיקר אין איכות — פון יידישן פאלק, וואס איז געווען קעגן דעם עצם קיום פון דער חסידישער באוועגונג. עס איז געקומען אפילו צו גרויסע מחלוקות, קעגענזייטיגע חרמות, וואס בארופענע שריפטשטעלער האבן דאס שוין לאנג פארשריבן אין פארשידענע ביכער. איך וויל מיך דא נאר פארנעמען מיט דעם רעזולטאט פון די געשעענישן און מחלוקות־ער.

*

אלץ פאלגען פון די גרויסע און העפטיקע מחלוקות, וואס האבן געפלאסט און געברענט אין די דאזיקע צייטן, האט מען דעם הייליקן „תניא" ארעסטירט און אריינגעזעצט אין א פעטערסבורגער טורמע. מען האט אים געשטעלט פאר־ שידענע פראגן וועגן מהות פון חסידיזם און וועגן געוויסע געדאנקען, וואס זענען ארויסגעזאגט געווארן אין „תניא", אבער די ערלעכע און פארנינפטיקע ענטפערס פון רבין האבן געמאכט אויף זיינע אויספארשער א קאלאסאלן רושם און זיי האבן רעקאמאנדירט דעם קיסר, אים צו באפרייען.

צווישן די פארשער איז געווען למשל אייגער פון די גרויסע שרים, וואס איז געווען בקי אין תנ"ך. וועז ער האט געזען דאס אייזעלע פנים פון ארעסטאנט (דער „תניא") און זיך אייגעהערט צו זיינע קליגע תשובות, האט ער אים געפרעגט למשל: עס שטייט געשריבן: „ויקרא ה' אל האדם ויאמר לו, איכה?" ווייסט דען נישט השם יתברך, ווי אדם הראשון איז? — דער הרב האט געענט־

פערט: דער אויבערשטער פאָטער, הקב"ה, פרעגט יעדן, ווי ביזטו אויף דער וועלט? באטראַכט דיינע מעשים און מאַך א חשבון, וואָס האָסטו געטאָן אויף דער וועלט?

וועז דער שר האָט דערציילט דעם קיסר די חכמה פון דעם אַרעסטאַנט, האָט זיך דער לעצטער פארקליידט אין ציווילע קליידער און איז צו אים געקומען, אזוי־ווי אויסצופאָרשן. ווי נאָר די טיר האָט זיך געעפנט, הט זיך דער רבי אויפגעשטעלט און זיך פאר אים א ביק געטאָן און אים אָפּגעגעבן קעניגלעכן כבוד. דער קיסר האָט געזאָגט: פאַרוואָס גיסטו מיר אָפּ אזא כבוד, איך בין דאָך נישט דער מלך? — דער ה„רב" הט געענטפערט: געוויס ביסטו דער מלך, ווייל „מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע", גלייך וו דו ביסט אריין, האָב איך דערפילט א יראת הרוממות און עס איז אויף מיר געפאלן א פחד, וואָס איך האָב קיינמאָל נישט געפילט.

*

דער הרב איז געזעסן 53 טעג. מען האט אים לאַנג געפאָרשט, אָבער צום סוף האבן זיינע פאָרשער באשלאָסן, אַז זיין לערע איז נישט שעדלעך, נישט נאָר פאַר דער מדינה, נאָר זי איז אויך נישט קעגן די יידישע רעליגיע — און דער רב איז באַפרייט געוואָרן.

חסידים זעען אַ רמז אין דעם, וואָס דער „תניא" איז געזעסן 53 טעג. זיי זאָגן, אַז די נ"ג טעג, זענען קעגן די נ"ג פרקים אין ערשטן און עיקרדיקן טייל פון זיין ספר „תניא".

*

אין טאָג פון ח"י בכסלו שנת תקנ"ה, האָט דער רב באקומען די בשורה פון באפרייאונג און אין דעם אנדערן טאָג, י"ט בכסלו איז ער דאן באפרייט געוואָרן.

אין גרויסע קרייזן פון חסידים אין דער ונעלט, איז דער טאָג באשטימט געוואָרן, אלץ יום טוב פון גאולה, ווייל דאָס איז געווען נישט נאָר די גאולה פון הייליקן „תניא", דאָס איז געווען הויפטזעכלעך אויך די גאולה און נצחון פון דער חסידיזם אין יידישן פאָלק.

*

אלע גאונים, גדולי התורה און צדיקי עולם האָבן איינגעזען און אָנגענומען אז חכמת הנפתר איז די נשמה פון תורת הנגלה און די ביידע אינאיינעם זענען „תורה אחת היא לכם!", נישט געטיילט אויף צוויין, פינקט אזוי ווי די נשמה איז איינס מיטן גוף און זי וויל דערהויבן דעם גוף (וואָס זי באטראַכט נאָר אַלץ לבוש) אַ שטאפל צו די העכערע מדרגות. ווי מער די נשמה קען

באאיינפלוסן דעם גוף צו גוטע טאַטן און האלטן אין קייטען די נפשות השפלות, די נידעריקע אינסטינקטען, אלץ שטארקער זענען די כוחות פון דער נשמה, חלק אלקי ממעל. דאָס איז דער סוד און יסוד פון חסידיזם און דער הימלישער כוח פון די צדיקים, רביס, וואָס מיר דערציילן דאָ פון זייערע מידות ומעשים טובים, הייליקע מעשיות פון ליסקער־הויז, וואָס האָט פארברייטערט דאָס חסידיזם און דערנענטערט דעם גייסט פון די חסידים. דאָס ליסקער רבישע־דינאסטיע, ווי איך האָב שוין אויבן דעערמאָנט, האָט ממשיך געווען די תורת החסידות פון בעל שם טוב און זיינע תלמידים.

*

איך וויל זיך אָבער דאָ נישט שטארק צעשפרייטן, פארבלאָנדזען אין די פארשידענע לאַבאָרינטען פון חסידישן לעבן און מעשיות פון אנדערע, גרעסערע אָדער קלענערע רבישע דינאסטיעס אין די פארגאנגענע דורות, איך וויל נאָר ארויסכאַפּן אלס מוסטערבילד דאָס ליסקער־הויז, וואָס איך קען אין בעסטן און בין דערצויגן געוואָרן אין איר שויס.

*

איך האָב בכן געצויגן דעם גאָלדענעם פאָדעם פון נביאישקייט, חסידישקייט און צדיקישקייט פון משה רבינון אָנגעפאנגען און צי דעם פאָדעם ווייטער און ווייטער, פון די נביאים, תנאים, רבי שמעון בן יוחאי, אר״י הקדוש, בעל שם טוב און תלמידי בעל שם טוב ביז צו דער ליסקער רבישע דינאסטיע, אלעס, אלעס נאָר דערפאָר, וואָס איך וויל ארומנעמען און דערכציען מיט הייליקע פעדעם דעם זכרונות־בוך, אין וועלכן איך בין הויפטזעכלעך ״מזכיר״ מיין הייליקן רבין, ״שערי הישר״, וואָס ער האָט באלייכט די גאנצע אומגעבונג, וויט און ברייט, די מדינה מיט דער אמתדיקער אמונה און בטחון, וואָרן אמונה און בטחון זענען די צוויי הויפט שליסלען, וואָס עפענען דאָס פענצטערל פון שערי שמים לתפילה און די מכניסי תפילה ברענגען אונדזער ריינע תפילות ותחנונים פאָרן שומע תפילה, מלך מלכי המלכים הקב״ה.

*

אין דעם זעלבן גייסט און זין, דאַרפט איר, מיינע ליבע ליינער, אויך נעמען די מעשיות און מעשים פון די צדיקים. די דאָזיקע מעשיות זענען בעצם קיינע מעשיות **לשם מעשיות**, נאָר עובדות, וואָס זענען געשען דאָרך די הייליקע תפילות, תורות און מוסר, וואָס זיי פינקלען ארויס ווי די שטראָלן: זיי זענען די גאָלדענע בויציגל אין בנין עדי־עד פון יידישקייט און חסידישקייט.

*

ר׳ וויזערהאַל און באמערק פאר מיינע חשובה לעזער, אַז דער „בוך" איז נישט סתם, אַ מין מעשה־ביכעלע, וואָס הויבט זיך אָן, ווי געווייגלעך: מעשה שהי׳ כך הי׳ — אַ מעשה פון אַ גוטן ייד הייסט: „**זאת התורה**!" דאָס איז די מעשה מיט דעם און דעם צדיק וכו׳. דערפאַר הויב איך טאקע אָן בעיקר דעם „מבוא" פינקט ווי יעדעס סידורל הויבט זיך אָן ביי „מה טובו" און לאָזט זיך אויס מיט „אני מאמין", וואָס איז דאָס גוטע, שיינע, און הייליקע אין דעם ליסקער רבי־דינאַסטיע. אָבער אויסלאָזן דאַרף זיך דאָס ביי „אני מאמין". איר דאַרפט האָבן אמונה, פאַרקניפינג אין צדיקים און דבקות, באהעפטונג אין השי״ת. ווייל וואָס איך לייג דאָ פאָר פאַר אייך, זענען נישט נאָר אינטערעסאַנט צום לעזן, זיי זענען אויך מאַראליש באַלערנד פאַר יעדן און אנטהאַלטן אין זיך מוסר, ערציערישן קראפט. איך לייג אריין אין דעם סיפור המעשה, מאַראלישע לעהרע, וואָס פאַרוואַנדלט דערמיט דעם סיפור פאַר אַ מוסר ספר, א תורת מוסר השכל. עס שפיגלט אָפּ דאַרין אויף אַן אַריגינאַלן אויפן דאָס לעבן פון ליסקער־הויז, צו באקענען זיך מיט חסידות בכלל, מיט תמימות בפרט, און איך גלייב, אז מיט דעם אָפשרייבן די זכרונות, **וועט זיך א צינד טאן די שטויבעלעך אש פון דעם פארברענטן גוף און דער גייסט וועט אויפשטיין פון אש**, די צעשאַטענע, פאַרזייעטע אויפן פעלד פון אוישוויץ, און דאָ, אין דעם בוך שטייט זי אויף תחיית המתים, וואָס באשיצט און שטיצט דעם ליינער בכל מקומות מושבותיהם ובכל ענייניהם.

*

די אלע מעשיות, וואָס איך לייג אייך דאָ פאָר, זענען געשען, בדרך הטבע, אויפן נאַטירלעכן וועג, אָבער ברוא דחכמה, בחכמה אלקית, מיט געטלעכע חכמה, וואָס נאָר צדיקים זענען מיט דעם באַגאַבט. דאָ קומען נישט פאָר קיינע אָפּגע־שריגענע טייוולאַנים, פאַרטריבענע פון אַ לחש, אַ שפרוך, דאָס איז נישט געווען דעם רבינס שטייגער. הוא הי׳ אומר, ער פלעגט זאָגן: דער אויבערשטער דאַרף נישט קיינע מופתים, ער קאָן דאָס זיניקע אויספירן גאַנץ פשוט, על פי דרך הטבע, וואָן דער גרעסטער מופת איז טאקע די „טבע" אליין. — כך הווה, ס׳ איז טאקע אזוי געווען, זיינע ישועות זענען געווען ביי די חסידים נסים ונפלאות, ביים רבין אָבער זענען דאָס אלעס געווען נאַטירלעכע זאכן — בהשגחת הבורא...

*

די מעשיות און זכרונות פון ליסקער־הויז, ווי אלע אנדערע מעשיות פון צדיקים, וואָס אייך ייד דערציילט פאר דעם אנדערן, זענען בבחינת „תורה שבעל פה", מיטן נאָכזאָגן זייערע ווערטער, מעשים און מעשיות פאראורזאַכן נישט נאָר דאָס, וואָס די גמרא זאָגט אויף דעם, אז „שפתותיו דובבות בקבר", נאָר מיר ברענגען אויף דערמיט, די גאולה אויף דער וועלט, די גאולה שלימה:

„האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם". אוי, באנייטיקט דאָס טאקע די וועלט, בפרט נאָך דעם דריטן חורבן, חורבן ישראל, וואָס זעכס מיליאָן יידן זענען געפאַלן אַ קורבן על קדושת השם. מיר טאָרן נישט פארגעסן אן די הייליקע קרבנות, מיר מוזן זיי געדענקען — און אויף זיי דענקען. בזכות זה וועלן זיי אויך דענקען אן אונדז. דאָס איז דער אמתדיקער התיחדות און דבקות מיט אונדזערע הייליקע נשמות און צדיקים שעלו למרומים...

*

הגם דאָס אָבשרייבן פון אַזעלכע מעשיות קענען קיינמאָל נישט איבערגעבן דעם טעם און חן, וואָס איז דאָרין באהאַלטן, זיי זענען דאָך נשמה־זאָכן, און א נשמה־זאָך קען מען נישט איבערגעבן אין וועדטער, נישט אין פאַרבן, דאָך וויל איך מיך אַלץ תלמיד מובהק און איינער פון די חסידי הדינאַסטיע הליסקאית, באשטרעבן, אז איך זאָל איבעערגעבן כאָטש אַ טייל פון די הייליקע פינקען (נציצין קדושין מגזע תרשישים) וואָס לייכטן, זייערע תורות וואָס גלאַנצן, מעשיות, וואָס שטאַרקן אַ יעדעס יידיש הארץ צו אמונה ובטחון. וואָרן פון די אלע מעשיות, וואָס איך געדענק נאָך צו דערציילן פינקלט ארויס דער ריינער גאָלדענער בטחון, אמונה און טרייסט.

*

איך בין אויך מיט דעם בוך „זכרונות לבית ליסקא" א ביישטייער צו די יידישע מוסר־זאָגערס. דאָס ספר דערמאנט און וועקט. דערמאנט יידישע געשטאלטן, יידישע צדיקים, וואָס דערוועקט צו תורה און מעשים טובים. אין ערשטער רייע וויל איך אָבער איינפאַסן, פאראייביקן דאָס זעלישע בילד פון מיין הייליקן רבין רבי הירשלי ליסקער (זצ"ל) אין א געטרייען ראָם, אין אידיש־יידישן ראָם.

*

דער יזכור־בוך איז אָבער דאָך נישט פון יענעם מין, וואָס זיז אַלגעמיין אנגענומען אין דער חורבן־ליטעראָטור. איך האָב מיך צו דער הייליקער עבודה גאָנץ אָנדערש געמוטעט און לויט א גאָנץ אַנדערע שיטה. דער בוך איז נישט אויסן צו דערגרייכן א מין היסטאָרישן וועדט, און אוואדאי נישט קיין ליטעראָרישן וועדט. ס׳איז נישט מיט אַלע כללים לויטן ליטעראָרישן שולחן־ערוך, ווי עס האָט זיך נאָך דער גרויסער יידישער טראָגעדיע איינגעזאָמעלט א געוואָלטיקער חורבן־ליטעראָטור, זכרונות קאָפיטלען פון געראָטעוועטע טאָג־ביכער פון פאַרשניטענע קינדער און געבליבענע מענטשן, יזכור ספרים פאַר די אומגעברַאכטע קהילות הקודש; בילדער, וואָס האָבן זיך איינגעקריצט אין זכרון אונטער די דאָזיקע צרות אין שאטן פון טרויריקע איבערלעבונגען, עדות־ביכער,

וויסנשאפטלעכע און געשיכטלעכע פאַרשונגען וכדומה. פאַרשידענע דערציילונגען, שילדערונגען ארום דער חורבן־צייט. אָבער די אַלע בלוטאויסגעוויקטע שריפטן און בענדער, זענען נאָר ביטערע זכרונות, זכרונות אָן שופרות, און מיר מוזן האָבן נישט נאָר זכרונות פון נעכטיקן טאָג, נאָר אויך שופרות אויפן מאָרגענדיקן טאָג, התעוררות, טייסט און הופנונג וועגן דעם ווייטערדיקן המשך פאר די פריריקע דורות, די אנטרינענע פון דעם גרויסן חורבן, דארפן עפענען דעם וועג אויף צוריק, צום יידישן צוקונפט. לא אלמן ישראל, ס׳איז נאך ב״ה געבליבן א שארית הפליטה און אויך א שטיקל שארית פון די תולדות הצדיקים, וואָס וועט און זאָל מגין זיין אויף כלל ישראל, סיי אין די תפוצות און סיי אין מדינת ישראל.

*

די אַלע פעדערן, וואָס דערציילן אין די יזכור־ביכער, נאָר די עכזריותדיקע מעשים פון די רשעים און שדים, און שרייבן איבער די קרבנות די ביטערע הספדים, די דאָזיקע פעדערן, אַז זיי דערקלערן נישט פאַר דעם שארית הפליטה אויך די געוויסע קאָנזעקווענצן פון דער פאַרגאַנגענהייט, צו פארבינדן דעם המשך, צו פארשטאַרקן דעם קיום פון יידישן פאָלק, אַז זיי זאָלן זוכה זיין צו האבן די גאולה שלימה, א יידיש־לאַנד, נישט נאָר א יידנלאַנד. אזעלכע פעדערן וואָס שטאָפן נאָר די קישנס פון פרייען דור, **זענען געפליקטע פעדערן...**

*

אזוי־ווי דער הייליקער רבי, דער ליסקער צדיק האָט ליידער נישט זוכה געווען צו קומען צו קבר ישראל, נישטאָ קיין צייכן, קיין אָרט אפילו, ווי זאָך אוועק צו שטעלן, פארגיסן א טרער אויף זיין „ציון", זאָל דער בוך זיין דער „ציון", דאָס גוטע אָרט, ווי זיינע תורות און שבחים ווערן פאראייביקט און זיין נשמה הקדושה שוועבט דאָ צווישן הימל און ערד, שטייט דאָ אויף תחיית המתים, פארקניפט זיך מיט זייערע לייגער און תולדות, וואָס זענען בחסד קל געבליבן בירושה פאר די קינפטיגע דורות, וואָס זיי באבלימען דעם יזכור־בוך מיט זייער צדקות, ווי לעבעדיקע בלומען אלץ זוכן חסדי אבות...

*

דאָס ספר הזכרונות דאָ, וואָס בעירט פארשידענע טיפן, יידישע ענינים, סיי לשעבר, און סיי להבא, וואָלט באמת פערלאַנגט, נישט בלויז אייך בוך, נאָר מערערע; מיר קאָנצענטרירן זיך אָבער הויפטזעכלעך, ארום דעם הייליקן רבין (זי״ע), וואָס דער בוך איז דאָס נשמה־ליכטל לעליית נשמתו. און ביי גייסטיקע זאכן דעצידירן נישט דער „כמות", נאָר „איכות", מוזן מיר זיך באגניגענען אין א קליינעם מאַסשטאב. מיט א קליין גראָשנדיק ליכטל קאָן מען

אויך צימאל אפגעפינען א רענדל אדער אַ טייערן פערל. די מעשיות, מוסר און תורות וועלן באלייכטן און אנצינדן אין אונדזערע ליינערס הערצער די אמונה ובטחון, אהבת השם און אהבת ישראל.

*

איך וועל אין די מעשיות דאָ, נישט אנרופן דעם נאָמען פון דעם ישוב אדער שטאָט, ווי די מעשה איז געשען, איך וועל איבערהויפט נישט דערציילן, מיט וועם און ווען די געשיכטע האָט זיך אפגעשפילט. מיר וועלן זיך באגניגענען בלויז מיט די אלגעמיינע דערציילונגען, סוף־סוף איז דאָס יא נישט קיין וועלט־געשיכטע מיט אירע געזעצן און פרעציזיטעטן, דאָס זענען א צדיקישע דערציילונגען מט זייערע הייליקייטן.

איך מוז אויך גלייכצייטיק באמערקן, אַז מעשיות, נסים ומופתים און ישועות פון **גוטע־יידן**, קומט אַמל פאָר, אז מיט דער צייט, וואָס די מעשה ווערט איש מפי איש נאָכדערציילט, קען על פי טעות געשען גאָר מיט אַן אַנדערן רבין, אדער נישט ריכטיק דערציילט, ענדערט דאָס אבער נישט דעם תכלית פון דער געשיכטע, וואָרן דער „א" פון אמונת צדיקים, איז דאָס גלויבן, און אפילו, ווען די אדער יענע מעשה איז נישט געשען אדער נישט געניט אזוי געשען, אדער גאָר ביי אַן אַנדערן רבין געשען, איז לא מעלה ולא מוריד. נישט וויכטיק, ווייל די מעשה האָט געקאָנט ביי דעם, אדער יענעם רבין, אזוי אדער אזוי געשען, וואָרן יעדער צדיק האָט געהאט ביכולתו צי זיין א פועל ישועות. נישט די מעשה, נאר די אמונה איז דער עיקר, און דאָרך אמונת צדיקים — אמונה אין השם יתברך.

דאָס ספרל איז אַנגעזאַפט, ממש, ווי א סידורל, מיט תפילות, מלכות (ליסקא), זכרונות (ליסקא), חכמה (ליסקא), ישועות ונחמות. איך אליין ליין דארין מיט אמונה פשוטה, ווי די וויבער אין **צאנה וראנה**. איך דאווין אין בעט אין דעם ספרל, ווי אין א סידורל. מיט פארמאַכטע אויגן און טרערן אויפן פנים, דאווין אוך ליין, ליין אוך דאווין, ווי אמאל פלעגט די באבע ביי די ליכט פון כל נדרי דאוועגען פון איר קורבן־מנחה סידור...

*

תולדות ליסקא

דאָס ספר הזכרונות איז א בוך, א זאַמלונג פון א תקופה איבער הונדערט יאָר, וואָס האָט זיך אזוי אייגנאַרטיק־גרויס אויסגעבויעט. עס קומען דארין צום אויסדרוק צייטן פון ד ערשטע יאָרן און אויך פון די סוף יאָרן אין דער ליסקער רעזידענציע. איך געב זיי דאָ איבער אלץ מיינע **זכרונות** און **רעיונות** אין זייער לשון, אינעם יידישן לשון, וואָס אנטהאלט אין זיך דעם אַלטן יידישן גייסט און קדושה, מיט איר פשטותדיקער שטיל אָן רוישיקע פאַרבן און קלינגענדיקע פראַזן, אָן דער באפּיצונג, ווי ביי די גרויסע שרייבער און יידישע שריפטשטעלער. דאָס איז אָבער לפּי ענית דעתי, גאָרנישט אזוי נייטיק. דאָ רעדט אויס די ווירקליכקייט אליין, מיט איר פשוטן מאמע־לשון און דערציילט דברים כהוויתן, אזוי ווי זיי זענען געשען. אויך זענען אין דעם בוך פארבאָרגן כוחות נעלמים, פארשטעקטע כוחות, פון א באהאלטענעם פאַלקס־צדיק. האָף איך טאקע ;מיט רעכט, אז מיין שריבן וועט דערגרייכן און אריינדרינגען אין די הערצער פון די חשובע ליינער און אויפוועקן די יידישע נשמות יעדער אייניער, פון די ליינער, וועט טרעפן דארין אַ נייעס, וואָס וועט אים אינטערעסירן און אינשפּירירן — וזה שכרי מכל עמלי.

איך ברענג דאָ אין דעם ספר הזכרונות, א בינטל־זכרונות פון די פריריקע ליסקער צדיקים, די ראשי אבות פון ליסקער־הויז, אַז מיר זאָלן באקענען מיט דער גאנצער ליסקער דינאַסטיע. דער גורל פון א רבישע־דינאַסטיע איז נעמלעך, אויך דאָס זעלבע, ווי דער גורל פון א פאָנדאַמענט אין יעדן בנין. שטענדיק ווערט ער פארשלינגען אין די טיפענישן, און ווייזט זיך נישט פארן אויג. דער פארבייגייער זעט דעם פארטיקן בנין און שענקט נישט קיין אויפמערקזאַמקייט צום פאָנדאַמענט; וואָס איז באמת דער עיקר. דאָ ווערט אָבער געברענגט אויך דער פאָנדאַמענט, דער תולדות פון ליסקער־הויז, וואָס דערגענצט מיט פאָלקאָמענ־הייט דעם בוך, וואָס אנטפלעקט פינדעסניי אויך דעם פראכט פון פאָנדאַמענטן, אדניהם קודש, פון דער ליסקער הויז, כבוד זייער אנדענק — זכר צדיקים לברכה!

*

ווי ד׳ האָב דערמאָנט, מוז איך צוריקגיין צו דעם פאָנדאַמענט פון ליסקער־הויז. איך מוז קודם כל אָנשרייבן א קאַפּיטל אין דער געשיכטע פון ליסקע הויז. איך מוז קודם כל אָנשרייבן א קאַפּיטל אין דער געשיכטע פון ליסקער־דינאסטיע, פון בראשית ברא ביז אחרי מות — פון ערשטן רבי הירשלי ליסקער, דער שעפער פון ליסקער־הויז, ביז צום לעצטן רבי ר׳ הירשלי ליסקער, שנהרג על קידוש השם...

איך וויל אָבער נישט עפּנען מיט מיינע ווערטער אויפסנייַ די ווינדן אין אונדז. די ווייטיקן, וואָס די טרויריקע צייט האָט אויף אונדז אָנגעטראָגן, ווייסט יאָ הייַנט אַ יעדער ייד — נישטאָ די פייערלעשער אויף דער וועלט, וועלכע זאָלן קענען פאַרלעשן די ברענעדיקע ווינדן אין אונדזער הארץ, דעם שאָנד און פיין, וואָס מיר האָבן דורכגעליטן אין דעם היטלעריישן גיהנום. ס׳איז פאַרשטענדלעך, נישט מיין אויפגאָבע צו אָנאַליזירן די געשעענישן, וואָס זענען פאַרלאָפן אין דער דאָזיקער צייט. מיליאָנען זענען געפייניקט געוואָרן און יעדער יתום האָט זיין ליידענסגעשיכטע. יעדער טראָגט אין זיך זיין אבלות, טרויער. אָבער דאָ האָבן מיר פאַרלוירן א טאָטן פאַרן גאַנצן דור. קאָן איך מיך פּשוט נישט איינהאַלטן, און דערלאָזן, א זא לעבן זאָל חלילה פאַרגעסן ווערן. דאָס איז א גאָלדענע קייט פון רבישע דורות, צדיקים און גאונים, וואָס שטאַמען פון מלכות בית דוד, און דערצו איז צוגעשמידט נאָך א רינג, א לעבעדיקער רינג, און רינגעלעך, אז די ווייטערדיקע דורות זאָלן אויך געניסן און נישט פאַרגעסן פון דער ליסקער דינאסטיע, די ברויזענדיקע קוואל, וואָס האָט זיך מדור־דור אויסקריסטאַליזירט אין איר מקור מים חיים „טל חיים", „אך פרי תבואה", „שערי הישר" און „אהבת שלמה" שליט״א מיט זיין זון הרב חיים און אייַדעם הרב אברהם׳ל שליט״א.

*

איך זיך טאָקע אין מיינע געדאַנקען, די ווייטע פאַרגאַנגענהייט, אז איך זאָל קלויבן בלומעלעך אין מיין רבינס לעבנס־גאַרטן, ווי דער פסוק זאָגט(: „דודי ירד לגנו ללקוט שושנים" און זיי אַרייַנלייגן אין דעם הייליקן יזכור־בוך.

מיט וואָס נאָך קאָן איך אויסדריקן מיינע געפילן און אויסאיבן מיין פליכט, אויפגאָבע פאַרן ליסקער־הויז, וואָס האָט באַלייכט מיט אירע שטראַלען די חסידישע וועלט פון עטלעכע דורות אהער? ס׳איז נישט גענוג אָנצינדן א יאָרצייטלעמפּל נאָך מיין רבין (זצ״ל) און משניות לערנען לעליית נשמתו הטהורה. איך בין מחוייב צו שטעלן א דענקמאָל, וואָרן נאָר מיטן אויפלעבן זיינע מעשים טובים און פאַראייביקן זיינע זכרונות פאַר די שפּעטערדיקע דורות, קאָן איך יוצא זיין ידי חובתי.

ביים ברעג פון דעם שטילן פלוס, „באָדראָג", וועלכער שטראָמט טאָקע ביים עק גאַרטן פונעם לסקער־הויז און ליגט ממש ביי די פיס פון די וועלט־בארימטע טאָקאיער ווייַנבערג. דאָרט, טאָקע דאָרט, איז דאָס לעגענדישע שטעטל ליסקא.

ליסקא איז פון דער נאָטור אליין געוואָרן באשיינט און באחן׳ט. עס איז געווען ארומגירינגלט מיט רחבותדיקע לאָנקעס, מיט הערלעכע ווייַנגאָרטנער. פון איין זייט די טאָקאיער בערג, וואָס ציען זיך ביז די קאַרפאַטן; פון דער אנדערער זייט, דער שיינער פלוס „באָדראָג", וואָס איילט זיך אָנצוקומען קיין טאָקאי אין די טייַ. פון דאָרט א היבשער מהלך אין דער דונוי אריין הינטער

בודאַפעשט, דערנך אין ים אריין אין דעם שווארצן מעהר ביי בולגאריע.

אָבער פּינקט, ווי די שיינע נאַטור, אזוי פּרעכטיק איז אויך געווען דאָס יידישע באפעלקערונג מיט אירע 2000 יידישע נפשות אין שטעטל מיט דעם אלטן רבנישן הויז, וואָס ציעט זיך נאָך פון ערשטן ליסקער רב, דער „אך פרי תבואה" (זצ"ל).

די יידן האָבן דאָרט פארנומען דעם צענטער פון שטעטל, דעם גרויסן מארק מיט די ארומיקע גאַסן. דער מסחר און פארשידענע ארבעטסאָבן האָבן זיך געפינען אין יידישע הענט איבער 150 יאָר דורכאיינאנדער.

זיי האָבן געלעבט א סאָליד לעבן מיט אירע 10,000 קעפיקן באפעלקערונג. זיי האָבן געאַרבעט, און געהאַפט אויף בעסערע צייטן. טאטעס און מאמעס האָבן געשטרעבט צו דערציען א גוט, יידישן דור, געוואַרט נחת פון די קינדער. די באָבעס און זיידעס פון זייער אייניקלעך, וואָס האָבן געפירט א באשיידן אָבער א שיין יידיש, אַרטאַדאָקסיש חסידיש לעבן.

איך געדענק נאָך היינט דעם חרוב געוואָרענע בעל־באטיש שטעטעלע מיט אירע באשיידענע און טיילווייז באשטראמלטע יידעלעך. וויינפראָדוצענטן, גרויסהענדלערס מיט אייגענע וויינקעלערן און יידישע קעלערמייסטערס. נגידים און ארבייטער, אלעס, אלעס אין יידישע הענט — געוועזן אמאָל, אָבער נישטאָ מער... עס איז געקומען דער 4־טער מאי 1944 (י"ז אייר תש"ד) און דער היטלער־שוועד האָט זיך אראָפגעלאָזט איבער די העלדזער פון דער יידישער באפעלקערונג און האָט אָנגעהויבן פארניכטן דאָס האָב און גוטס. עס איז געווארן אַ בהלה — דער מלאך המות איז דאָ! נישטאָ קיין ברירה!

*

דאָך איז אָבער דאָס ליסקער שטעטל נישט געווען אין גאנצן, ווי געזאָגט: „א יחוס עצמו", איר נאמען און וועלט־רוף האָט זי באקומען פאר דער זכיה, וואָס זי האָט געהאט זוכה געווען צו האָבן גרויסע גאונים און צדיקים אויף דער כסא הרבנות פון דער קהילה קדושה.

ס׳איז אפילו געווארן א פאָלקס־ווערטל, אז דערפאר הייסט דאָס שטעטל „ליסקא", ווייל רבי הירשלי „ליסקער" האָט דאָרט געווויינט. מיין רבי ר׳ הירשלי „ליסקער", דער צווייטער, האָט טאקע אמאל, עפ"י הלצה געטייטשט דערמיט דעם פסוק: „וישמן ישורון ויבעט" אז אזוי ווי יידן זענען פעט געוואָרן, האָבן זיי די תורה אוועקגעשטויסן פון זיך. די לצני הדור, זאָגט דער רבי — רעדן זיך אייַן, אז ווי מער גוי, אלץ מער גליק. חלילה וחס — זאָגט דער רבי — מען קען איבערקערן דעם פסוק און זאָגן קודם „ויבעט" און דערנאָך „וישמן ישורון". פּינקט פארקערט איז דאָס טייטש. דערפאר גייט מען ארויס לתרבות רעה, וואָס הייסט „ויבעט", ווייל קודם איז געווען „וישמן ישורון" — עשיר יענה עזות. דאָס איז דער אייגענער טעות, וויגלייך איינער וואָלט געזאָגט, דערפאר הייסט דאָס שטעטל „ליסקא", ווייל רבי הירשלי ליסקער האָט דאָרט

געווארוינט. וד"ל. דערפאר האָט דאָס באשיידענע ליסקער שטעטל באקומען איר שם און גלאנץ, ווייל רבי הירשלי ליסקער האָט דאָרט געלעבט און אויפגעשטעלט א דור ישרים מבורך, א הייליקע, בארימטע רבי־דינאַסטיע.

יא, פאר 150 יאָר האָט זיך אויף דעם חסידישן הימל אין אונגאַרן באוויזן און אלץ „רב" באזעצט אין דעם שטעטל „ליסקא" א פלאַמענדיקער „מעטעאָר", אייגער פון די שרפי־מעלה, רבי הירשלי ליסקער (זצ"ל), דער שעפער פון דער ליסקער רבי־דינאַסטיע. דער הייליקער „ישמח משה" האָט אים אהין געשיקט און אריינגעזעצט, צו באלייכטן די געגענט אין גאנץ אונגאַרן. ער האָט אויך מערערע ספרים פארפאסט און ארויסגעגעבן, ראשית טאַקע דאָס הייליקע ספר „אך פרי תבואה", וועלכער איז געווארן דער אייביק קאַכענדיקער קוואַל פון זיין גאונשער און הייליקער חסידישקייט. דאָרט שעפט א יעדער דעם וואַרמסטן פינק פון זיין גרויסער נשמה.

ליסקא איז געווען נאכהער א צענטער פון חסידות. טויזענטער יידן פון דער ווייטער וועלט האָבן דעם רבינס הויז באזוכט, ווער פאר תורה, ווער פאר חסידות, ווער פאר עצה, ווער פאר א ישועה און טרייסט.

די השפעה פון ליסקער־הויז האָט געווירקט אויפן גאנצן שטעטל, פון גרויס ביז קליין, ווי דער טוי פון הימל, וואָס פאלט אויף דער טרוקענער ערד, פרישט אויף די נאטור, און איז מחיה את כל היקום ובורא נפשות רבות. דאָס יידישקייט האָט געשפראצט און געבליט, דאָס שטעטל מיט דער געגענט האָט געהאט פון וועם תורה צו לערנען, חסידות און מידות טובות.

איך וואלט געהאט פון רבי ר' הירשלי ליסקער, דער מחבר פון „אך פרי תבואה" (זצ"ל) און זיין נאכפאָלגער „טל חיים" פיל צו שרייבן, אָבער נישט דאָס איז מיין הויפטאויפגאבע א צינד. זייערע ספרים: „אך פרי תבואה", „טל חיים", „ספר הישר והטוב" רעדן שו.ן געגוג פאר זיך. אך וויל נאָר ציען די קייט פונעם ערשטן רנגעלע, „אך פרי תבואה", און צוקומען צום דריטן דור פון דער דינאַסטיע, צו מיין רבין רבי הירשלי ליסקער, דער צווייטער, און זיך אָפשטעלן ביים פירטן דור, ביים רגל הרביעי, זיין זון און יורש העצר, רבי שלמה'לע שליט"א, דער לעצטער רב און רבי אין ליסקא.

דער „אך פרי תבואה" האָט זיין איידעם, דעם שפעטעריקן „טל חיים" נאָך ביים לעבן געלאָזט אויפנעמען פאר א רב אויף זיין אָרט אין ליסקא.

דער „טל חיים" האָט נישט נאָר אלץ איידעם און ממלא מקומו, נאָר אויך אלץ תלמיד און חסיד איבערגענומען אלע מידות טובות פון זיין שוועד. רב הירשלי ליסקער האָט זיך טאקע אין דעם איידעם זייער געשפיגלט. ער פלעגט זיך בארומען פאר זיינע חסידים: איך האָב אַן איידעם, א פארטיקן שולחן ערוך.

וועו נגידים פלעגן קומען אויף רה"ש און יו"כ, און האָבן זיך געוואָלט געזעגענען פון רבין, האָט ער זיי געשיקט קודם צום איידעם, אז ער זאָל זיי

אַנווינטשן אַ כתיבה וחתימה טובה, וואָרן מיט זיין אַנווינטשן וועלן זיי זיכער פּועלן אלדעס גוטס. אויך האָט רבי הירשלי ליסקער באפוילן זיין גבאין, אז ער זאָל אים נישט מבטל זיין פון לערנען, וועט א חסיד קומט זיך געזעגענען, זאָל ער אים אריינשיקן צו זיין איידעם, רב חיימל („טל חיים"). מיט דעם האָט זיך טאקע דער עולם איבערגעצייגט, אז דער הייליקער „אך פרי תבואה" האָט זיין איידעם, נאך בים לעבן מסמיך געווען, צו נעמען קוויטלעך און פירן א רבישאפט.

וועט דער הייליקער צדיק רבי ר' הירשלי ליסקער (זצ"ל) דער ערשטער איז אין י"ד אלול שנת ת נסתלק געוואָרן, האָט ער איבערגעלאָזט אַ צואה פאר זיין איידעם, אז ער זאָל נאָך אים „קדיש" זאָגן, ווי א זון, א גאנץ יאָר, ווייל ער האלט אים פאר אַן אייגן קינד. און וועט א חסיד וועט קומען צו אים וועגן א ישועה, וועט ער אים שטיין אויף דער רעכטער זייט.

נאָך די לוויה פון רבי הירשלי ליסקער (זצ"ל) זענען די חסידים פון בית עולם צוריק א היים אין רבינס הויז און זיך געזעצט אויף א האלבע שעה „שבעה" נאָכן רבין מיטן איידעם רבי חיימל צוזאמען. און נאָכן אויפשטעלן זיך פון דער סימבאָלישער שבעה (בבחינת תן חלק לשבעה), האָבן די אנווועזנדע חסידים אלע געגעבן די ערשטע קוויטלעך דעם איידעם. מיט דעם איז דער איידעם רבי חיימל (זצ"ל) געוואָרן דער נאָכפאָלגער פון הייליקן ליסקער צדיק, אי אלץ רב, אי אלץ רבי אין ליסקא.

די צאל פון די חסידים זענען פון טאָג צו טאָג געוואקסן, ווי אויף הייפן. זיי האָבן געזען, אז דער הייליקער גייסט פונעם אלטן רבין רוען אויף זיין איידעם און וואָס ער זאָגט צו, ווערט מקוים.

אין דעם זעלביקן יאָר, וואָס רבי הירשעלע ליסקער איז נפטר געוואָרן, איז ביים „טל חיים" געבוירן געוואָרן א בן זכר. מען האָט אים א נאָמען געגעבן: „הערשעלע", נאָכן זיידן רבי הערשלי ליסקער „אך פרי תבואה" זי"ע.

*

מעשה שהי' כך הי'. נאָך ביים לעבן איז אמאל דער הייליקער צדיק רבי הירשלי ליסקער, דער ערשטער, אריין צו זיין איידעם „טל חיים" און האָט אים אָנגעזאָגט, אז מען וועט היינט ברענגען א פיש, זאָל דאָס די רביצין (זיין טאָכטער קריינטשע) אָפקויפן און זאל דאָס צוריכט מאכן און דעם קאָפּ אויפעסן, ווייל זי וועט האָבן אין דעם יאָר א יינגעלע, וואָס ער וועט זיין א גרויסער עילוי — אַ קאָרפן־קאָפּ. כן הוה. אין דעם זעלבן טאָג איז אריינגעקומען אַן ערל, א פישער, און האָט אָנגעטראָגן א גרויסן פיש און די רביצין האָט דאָס טאקע אָפּגעקויפט, אָפּגעקאָכט אוואויפגעגעסן דעם קאָפּ, אזוי־ווי דער הייליקער טאָטע האָט געהייסן און זי האָט ריכטיק געבוירן א יינגעלע, וואָס ער האָט אים א נאָמען געגעבן „הערשעלע".

ויגדל הילד, עד כי גדול מאד, הירשלי איז געוואקסן, געלערנט אין טאטנס

ישיבה, ג׳שם׳ט פאר אַן עילוי, געשטרעבט איבערנעמען דעם טאטענס מידות און מעשים טובים.

אינצווישן איז רבי חיים׳ל ליסקער, דער „טל חיים״ מפורסם געוואָרן פאר אַ גדול בישראל, גאון און צדיק, מופס הדור, ער האָט געפראווועט חסידות און פרישות, ער האָט זיך נישט געליגט שלאָפן משבת לשבת. ער האָט געהאלטן א גרויסע ישיבה, אין 3—4 פאַרטאָג פלעגט ער אליין אויפוועקן די בחורים און זאָגן: קינדערלעך שטייט אויף לערנען, ס׳איז שוין שפעט, מ׳טאָר נישט מבטל זיין אויף א רגע פון לערנען.

זאכן, וואָס זענען געווען ביי יעדן וועלטלעכן מענטש, א פשוטער נאטור־דערשיינונג, איז געווען ביי אים א נפלאות־הבורא, דאָס אלעס נאָר דערפאר, וואָס ער האָט אין אלעמען געזוכט און געזען דעם סוד שביסוד, דעם כוח הנעלם פון באשעפער, וואָס שאפט און פארשאפט אלעס לטובת דעם אדם — מענטש, אשר ברא אלקים — לעשות, אז ער זאָל ווייטער טאָן און שאפן אויפן יסוד פון דער טבע מיט זיין שכל און מוח, וואָס דער מענטש האָט באקומען געשענקט פון בורא עולם דאָרך דעם חלק אלקי ממעל.

ער איז געווען א פארקערפערטער ניצוץ אלקי ממעל, אשר לא הביט עוון ביעקב, ער האָט קיין שלעכטס נישט געזען אויף קיין שום ייד.

זיין תמימות און פרישות קען מען נישט שילדערן. מען דערציילט נאָך היינט פארשידענע לעגענדן, געשיכטעס פון זיין גרויס תמימותקייט און זיין באזונדערע מידה טובה, וואָס ער האָט יעדן דן געווען נאָר לכף זכות.

עס האָט געטראָפן אמאָל א מעשה נורא למשל, וואָס דאָס אליין איז זייער כאראקטעריסטיש צוגעפאסט צו זיין גרויסער נאיוויטעט און תמימותקייט. אַבער קיין ווינדער, ער איז תמיד געזעסן, יום ולילה על התורה ועל העבודה, מיט מענטשן האָט ער זיך דירעקט נאָר אזויפיל פארקערט, וואָס יידן פליגן זיך געזעגענען פון אים מיט ברכות וישועות. ווייבער איבערהויפט, ווי זיין שטייגער איז געווען, זענען געשטאנען געווייגלעך, ווי ביי רביס, פון דער־ווייטנס, אין א זייט און גערעדט צו אים, מיט דער פארמיטלונג פונעם גבאין.

ווען ער פלעגט „מסדר קידושין״ זיין, און אין דער באגליטונג פון די מחותנים גיין צו באדעקן די כלה פאר דער חופה אין דער ווייבערישער אָפטיילונג, האָט ער קוים אויפגעמאכט אַן אויג. ס׳האָט זיך אַבער דאָך אמאל, ביי א זא געלעגנהייט פאסירט, אז דער רבי האָט צופעליק א קוק געטאָן ארום זיך, און דערזען אז צווישן די דאָזיקע ווייבער זענען געווען אויך עטלעכע עלטערע ווייבער מיט גרויע קעפ, דאָס הייסט, דאָמען מיט אייגענע האָר אָדער פארקעמטע שייטלען. דער צדיק האָט זיך אין זיין תמימותקייט שטארק איבערראשט און געוואָרן אויפגעציטערט. ער האָט נעמלעך געמיינט, או דאָס זענען נעבעך אלטע מיידן (ר״ל) מיט גרוי צעפ... האָט זיך אזוי ארום געמאכט, אז שפעטער, אויף דער סעודה, ביים טיש־תורה האָט זיך דער תמימותדיקער

צדיק שטארק צעווייגט און מיט גרויס מיטלייד און צעבראכן הארץ, א זאָג געטאָן: איך האָב גארנישט געוויסט, אז אין ליסקא זענען דאָ אזויפיל אלטע מיידן מיט פארזעסענע גרויע צעפּ (ר"ל). דער אין הימל זאָל זיך אויף זיי מרחם זיין און צושיקן זייערע רעכטע זיווגים, זיי זאָלן נאָך אין דעם יאָר מיט מזל חתונה האָבן און געפינען זייערע כשרה זיווגים...

נו, מיינע ליבע ליינער, פרעגט שוין גארנישט, וואסערע מין געטימל ס׳האָט זיך דאָרט געמאכט, א יללה, א בהלה אין גאנצן שטעטל — וכל העם בוכה למשפחותיו. דער עולם, בפרט די אייגענע מענער האָבן זיך שטארק דערשראקן, הערנדיק דעם צדיקס „ברכות", וואָס דאָס האָט באטייט פאר זיי די ערגסטע קללותן (ח"ו). זיי האָבן ממש מורא געהאט, אז דעם רבינס „וויגשן" וועלן חלילה מקוים ווערן און ח"ו נישט אויסלעבן דאָס יאָר... די וויבער האָבן זיך תיכף ומיד אָפּגעשוירן די קעפּ — זיי האָבן נישט געוואָלט אנדערע זיווגים, בעסערע זיווגים פון זייערע מענער.

אחר הדברים האלה, נאכדעם, ווי די וויבער, מיט די אייגענע האָר האָבן תשובה געטאָן, האָט דאָס שטעטל ליסקא פריש אויפגעאטעמט און עס איז געווארן „וליהודים היתה אורה, שמחה וששון", אָבער נישט מיט א נייעם חתן — חלילה.

וועג דער צדיק האָט געוואָר געווארן פון זיין טעות און פון די גשעענישן, האָט ער אליין געווייגט און מתפלל געווען, געווייגט איבער די באגאנגענע חטאים, און מתפלל געווען, אז זיינע נאאיווע רייד זאָלן חלילה קיינעם נישט שאטן. די מעשה שייגט צו זיין אביסל, ווי אן אנעקדאָטע, אָבער עס איז באמת געשען, לפי תומו ותמימותו.

*

בסוף ימיו איז דער הייליקער „טל חיים" (זצ"ל) אריין צו זיין צווייטן זון, דער שפּעטערדיקער „ביקינער" רב, רבי יודעלע (זצ"ל) און זאָגט אזוי צו אים: אז דו ווילסט, מיין קינד, אז איך זאָל נאָך האָבן די זכיה, צו זיין אויף דיין חתונה, נו, טו־זשע מיין קינד דעם שידוך פון **געבע** (משפחת רוכליץ — משפחת בית דוד). דער זון האט פארשטענדלעך תיכף געפאָלגט דעם טאטן „טל חיים" און האָט נאָך ביי זיין טאטענס לעבן געטאָן דעם שידוך, אין א מזלדיקע שעה חתונה געהאט.

ויהי היום, און ריכטיק, ווי דער צדיק האָט דאָס פארויס דערפילט, איז ליידער אייגעטרעטן זיין הסתלקות, א בראָך אין דער משפחה. אין א מאָנטיק־טאָג, וואָס איז געווען ט׳ אייר, האָט דער הייליקער צדיק „טל חיים" געזאָגט צו זיין איידעם... עס רעשט זיך עפּעס אויפן הימל — מען רופט מיך! נאָך אין דעם זעלבן טאָג איז ער נסתלק געווארן. תנצב"ה.

היות אָבער, אז אין דעם ליסקער „אוהל", ווי דער הייליקער שווער זיינער, דער „אך פרי תבואה" ליגט, איז שוין נישט געווען מער פּלאָץ, פאר

נאָך א קבר, אז מען זאָל זיין הייליקן גוף קענען לייגן נעבן שוועָרס קבר, איז אַרויס צו רבי הירשלי ליסקערס קבר אין אוהל, א מנין חסידים, יראים ושלמים, צוזאמען מיט דעם דעמאָלטיקן גאָוואָר רב, דער פאר יתומטער זון, דאָס אייניקל רבי הערשעלע, ווער עס דאַרף ממלא מקומו זיין דעם טאטן און דעם זיידן, אלץ צווייטער רבי הערשעלע ליסקער, על כס הרבנות און נשיא הדינאסטיע, האָט ער זיך משטח געווען אויפן זיידנס קבר, געווויינט און געבעטן דעם הייליקן זיידן „אך פרי תבואה", אז ער וויל, דאָס זיין הייליקער טאטע „טל חיים" זאָל ליגן במנוחה נכונה אין טאקע נעבן אים, זאָלל ער אים, נעבן זיך פלאץ מאכן.

דעם אנדערן טאָג, איז מען ארויס אין אוהל אריין, און אויף דעם גרעסטן דערשטוינען, האָט מען געזען, ווי די וואנט האָט זיך אַרויסגעבויגן און פלאץ געמאכט פארן „טל חיים" (זצ"ל). מען האָט אויסגעגראָבן דעם קבר און זיין רעכטס געטאָן. — זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל, אמן.

דער עולם איז צוריק אהיים אין ליסקער הויז און אויפגענומען דעם עלטערן זון, רבי הערשעלען, דעם דעמאָלטיקן גאָוואָר רב, אלץ ליסקער רב און רבי, ממלא מקומו פון טאטן און זיידן, „אך פרי תבואה", אלץ רגל השלישי פון דער מרכבה.

און אזוי־ווי רבי הערשעלי ליסקער (איצט שוין דער צווייטער) האָט זיך נאכן הסתלקות פון זיין פאָטער זיך געזעצט אויף זיין שטיל, איז ער שנעל בארומט געוואָרן צווישן די ארומיקע חסידים און אנהענגער.

ער איז נישט געווען פון די דאָזיקע רביס, וואָס ווייזן און שאפן אָפענע מופתים. א צדיק — האָט ער תמיד געהאלטן — דארף זיך הויפטזעכלעך באשעפטיקן מיטן גייסטיקן לעבן פון זיינע חסידים און נישט דווקא מיט זייערע מאטעריעלע ענינים. דער עיקר איז צו שטרעבן צו דער מאָראַלישע ריינקייט. די נשמה פון א צדיק איז אָבער א מאָגנעטישע קראָפט, וואָס מער חסידים ער ציט צו זיך, אלץ גרעסער איז דער כוח צו העלפן די אָנהענגער, וואָס באהעפטן זיך צו אים מיט דבקות און יידישקייט, אזוי ווערן זיי אוטומאָטישערווייזע אריינגעצויגן אין דעם מאָגנעטישן שטח (כוח ההשפעה) און ווערן במילא געהאָלפן, אויך אין עניני גשמיות מיט שפע, ברכה והצלחה.

*

ער האָט גאנץ יינגערהייט חתונה געהאט, אייגער פון די חסידים פון „טל חיים", אַן אויסגעווייקטער חסיד און מוקיר רבנן, א גביר פון א שכן־שטעטל „מאד", האָט אים איינגעזעצט אלץ איידעם, מיט כסא, שולחן ומנורה. דער יונגער רבי הערשעלע האָט געהאלטן א ישיבה און האָט באלד געשמ׳ט פאר א חריף און גאון, און איז געווארן דיין ומורה צדק אין דעם שטעטל מאד. ויהי, אזוי־ווי אָבער דער בארימטער גאון (זצ"ל) איז נסתלק געווארן, האט מען דעם גאנץ יונגען רבי הערשלי אויף אריינגענומען אין דעם קאנדידאטן־ליסטע. ער האָט אויך געהאט פילע אנהענגער, וואָס האָבן אויף אים געשטימט,

אלץ צוקינפטיקער מאדער רב, נאָר אָבער דער רוב קהל האָט אים נאָך געהאלטן פאר יונג אָנצופירן מיט אזא גרויסע עדה, האָט מען אויסגעוועלט אויפן כס הרבנות דעם שוין דעמאלט באַרימטן באָניהאָטער רב און גאון הדור, רבי מרדכי ווינקלער (בעל „לבושי מרדכי" (זצ"ל), דער שוועָר פון שפעטערהין רב הכולל בירושלים, הרב דושינסקי (זצ"ל).

רבי הערשעלי (זי"ע) איז געבליבן ווייטער אלץ דיין אין שטעטל, אָבער נאָך אין דעם זעלבן יאָר האָט מען אים אויפגענומען פאר א רב אין גאווע והגליל. דער מאדער גאון, דער „לבושי מרדכי" איז אויך מיט געפאָרן צו דעם איינצוג.

רבי הערשעלע, דער נייער גאוער רב האָט אויך מיטגענומען מיט זיך זיין ישיבה פון מאד (צווישן וועלכע איך בין אויך געווען איינער). ער האָט די ישיבה און דעם נגידישן און יידישן ישובל נאָך פארגרעסערט און פארבעסערט. דער יונגער רבי איז דאָרט געזעסן בשלום ושלוה, השקט ובטח און האָט מרביץ תורה ברבים געווען, מתוך הרחבת הדעת ושם טוב. ער האָט דאָרט געפירט זיין רבנות און ישיבה ביזן הסתלקות פון זיין הייליקן טאטן „טל חיים" זצ"ל.

*

נאָך דער הסתלקות פונעם טאטן (זי"ע) האָט ער פארנומען זיין כסא הרבנות, וואָס איז אים געקומען בירושה פונעם טאטן און זיידן און האָט פאָרטגעזעצט זיין עבודת הקודש אלקרב און רבי, רבי הערשלי ליסקער דער צווייטער, געהאלטן ווייטער א ישיבה, וואָס ער האָט דערנאָך פארגרעסערט און פארברייטערט און דערהויבן צו א גרויסע מדרגה. עס האָט זיך אויך פארגרעסערט דער קרייז פון זיינע חסידים, מען האָט געזען עין בעין, באשיימפערלעך, אז די שכינה רועט אויף זיין פנים, א גא־ט־געבענשטע שיינקייט און פיינקייט האָט געגלאנצט פון זיין הדרת־פנים־דיקער ערשיינונג, וואָס האָט אזש יעדן פארכאפט.

ער פלעגט פראָוון התבודדות, געציטערט פאר בטול תורה, זיך תמיד דערווייטערט פון פוליטיק, נישט דערלאָזט פוליטיק פירן אין זיין הויז, סיי שטאָטס־פוליטיק, סיי קהל־פוליטיק — נישט זיין דרך! דער שמועס פון וועלט־זאכן האָט זיך אויך פארנומען אויף ענינים פון יידישן כלל — יידישע צרות ר"ל.

*

וואָס־זשע וועט טאקע זיין, רבי! — האָבן אמאָל די חסידים געקרעכצט אין די פערציקער יאָרן, ארום און ארום רודפט מען יידן! וואָס איז צו טון, רבי?!

דער רבי ווישט זיך דעם שטערן; וואָס איז געווען באדעקט מיט א קאלטן שווייס, קרעכצט מיט מיטן עולם און זאָגט, ווי פאר זיך אליין, דאָס זענען אלעס נסיונות, דער פון אויבן וויל, אז יידן זאָלן תשובה טאָן — מ' וועקט און מ' וועקט אלץ נענטער און נענטער, מ' וועקט סליחות, אָבער יידן שטייען נישט אויף!... דאָס דערמאָנט מיך אין די מעשה שהי' מיט ר' זלמענען פון גאווע, וואָס ער

האָט געוואוינט הארט ביי דער שיל און האָט פארשפעטיקט די סליחות, ער איז אַנגעקומען צום סוף — צום לעצטן יתגדל.(..

*

מעשה שהי׳ כך הי׳. אין גאווע, ווי ער איז באפאָר געווען רב, איז געווען, ווי אין אלטע, אלטע יידישע קהילות, א מנהג ישן נושן, אז דער שמש פלעגט וועקן סליחות. ער קלאפט איבערן גאנצן שלאָפענדיקן שטעטל און נעמט ארויס די נשמה מיט זיין נאָגנדיקן, נאכטיקן ניגון: שטייט אויף צו סליחות!...

דאָס דערפעלע גאָווע איז באשטאנען הויפטזעכלעך פון איין לאנגע גאס. דער שמש באגינט מיטן סליחות־וועקן אין אויבערן עק און אזוי דערנענטערט ער זיך אלץ נענטער און נענטער צו דער שיל, וואס איז שוין הארט ביי יענעם עק גאס. דער שמש מיט זיין אלטן גראָבן שטעקן קלאפט אָן ביי יעדן יידּ, צוויי־דריימאָל אין דער טיר, און שרייעט: שטייט אויף צו סליחות! און אזוי־ווי ער קומט אָן צו דער שיל, קלאפט ער דריימאָל מיט זיין שטעקן אויפן טיש אין פּאָליש, פּאר א סימן, אז ער האָט שוין אלע יידן אויפגעוועקט, דער פּאר־זאמלטער עולם ווארט שוין אויף דעם סיגנאל, און דער חזן הויבט אָן זאָגן די סליחות.

האָט אָבער אמאל פּאסירט, אז דער שמש, וואָס ער האָט געווייגלעך, געוועקט און געוועקט אויף זיין שטייגער, אָבער ר׳ זלמן, וואָס ער האָט געוואוינט הארט נעבן דער שיל, האָט א טיפן שלאָף, ער הערט נישט דאָס קלאפן, ער הערט נישט דאָס וועקן, אפילו פון דערנאנט אויך נישט. אָבער דאָס ווייב חיה רבקה, איז א וואכנדיקע, זי הערט ווי מען קלאפט נאָך פון דערווייטנס, שרייעט זי אריבער צום מאן: זלמן, זלמן, שטיי אויף, מ׳ וועקט צו סליחות! ר׳ זלמן אָבער, וואס ער שלאָפט אויף א גוט געלעגער, גליסט זיך נישט אויף צו שטיין, ער פרעגט נאָר: ווי קלאפט מען? ביי ר׳ דודל — ענטפערט דאָס ווייב. נו, האָב איך נאָך צייט — געט ער זיך א זאָג, און לייגט זיך אויף דער אנדערער זייט — ער קלאפט נאָך ווייט. דער שמש קומט אָבער נענטער. די יידענע האלט אין איין דערקוטשן אים: זלמן, זלמן, שטיי אויף, מ׳ קלאפט דאָך שוין גאנץ נאָנט. ר׳ זלמן שטייט אָבער נאָך אלץ נישט אויף, עס איז נאָך צייט — זאָגט ער. דער שמש קלאפט אָבער שוין ביים צווייטן הויז. די יידענע רועט נישט, מאכט א געוואלד. זלמן, זלמן, שטיי שוין אויף — מ׳ קלאפט שוין ביים שכן! ר׳ זלמן איז אָבער קיין שרעקעוודיקער, שלאָפט ווייטער — מ׳ קלאפט הערשט ביים שכן —ענטפערט ער גאנץ פלעגמאטיש. מיט אמאל אבער, א קראך און א טראסק אין זיין אייגענער טיר אריין! די יידענע געט אָבער א ציע מיט דער קאלדערע און שאקלט מיט אים, שרייעט פחדים: זלמן, זלמן, שטיי אויף צו סליחות, מ׳ קלאפט דאָך שוין ביי דיר אליין!!!

ר׳ זלמן כאפט זיך טאָקע אויף, שפרינגט אראָפּ פון בעט מיט איין פחד, געט זיך א ציע אָן די סאקווטס, לויפט אין שיל אריין. אָבער שוין שפעט, צו

שפּעט, ער האָט פארזיימט, פארשפּעטיקט די סליחות, אָנגעקומען צום סוף... צום לעצטן יתגדל — יתגדל ויתקדש שמי׳ רבא...

*

מען האָט געקלאפט — זאָגט דער רבי — אין דויטשלאנד, מיר האָבן געשלאָפן. די גאנצע וועלט האָט געשלאָפן. מען האָט געקלאפט אין עסטרייך, אין די נאָנט, מיר האָבן זיך געלייגט אויף דער אנדערער זייט; געקלאפט אין פוילין, געקלאפט אין סלאָבאַקיי ביים שכן, מיר האָבן ווייטער געשלאָפן. אצינד שטייט שוין דער שונא אינטער דער טיר, הנה זה עומד אחר כתלנו, מ׳ קלאפט שוין ביי אונדז און מיר שטייען אלץ נאָך נישט אויף. איך האָב מורא, שטאַרק מורא, אז מיר האָבן פארשלאָפן די צייט, מיר וועלן אָנקומען צו יתגדל, צום לעצטן יתגדל!...

*

אוי, זענען דאָס געווען נביאישע ווערטער, וואָס זענען ליידער אזוי שנעל מקוים געווארן. דער עולם האָט פארשלאָפן די צייט, אלעס פארשפּעטיקט און מיר זענען ליידער אָנגעקומען ליידער, ליידער צום לעצטן יתגדל!... מפני הרעה נאוף הצדיק, דער רבי אליין איז געפאלן א קרבן עולה תמימה — יתגדל ויתקדש שמי׳ רבה!...

*

היטלר (י״ש) האָט חרוב געמאכט די יידישע קהילות. ליסקא אליין האָט אויך אויסגעטרינקען איר כוס התרעלה, דעם ביטערן כוס, וואָס דער אלגעמיינער יידישער גורל האָט אויף איר אויך אנגעווארפן. די נאצי׳ס האָבן פארנומען דאָס שטעטל ליסקא און עס האָט זיך אנגעהויבן צו פאלן ממש איובס צרות אויף דער גאנצער יידישער באפעלקערונג. מען האָט זיי אלע אריינגעשיפט אין אַן ענגען געטאָ, ארומגענומען מיט שטעכיקע דראָטן, און דערנאָך ארויס־געפירט פון דאָרט אלע יידן מיטן הייליקן רבין צוזאמען אין די אויסשוויצער גאזקאַמערן.

*

ווי א דינער איז אויפן גאנצן רעליגיעזן און טראדיציאָנעלן יודנטום אין אונגאַרן אַראָפגעפאלן דעמאָלס די טרויריקע און גרויזאמע נאכריכט, אז דער אזא פאָפולערער ליסקער צדיק רבי הערשעלע (זצ״ל), דער אזא גערופענער פאָלקס־רבי איז געפירט געווארן מיט אנדערע טויזענטער יידישע קינדער אין די אויסשוויצער קאָלכאויבנס. דאָס איז געווען א גרויסער אומפערגעסלעכער קלאפ פאר די יידן פון גאנצן לאנד. די דאָזיקע ווינד, דער גרויסער בראָך ווען זיך אזוי־באלד נישט פארהיילן.

*

מאן קען איבערהויפט נישט באגרייפן דעם גרויסן פארלוסט און אומגליק, וואס עס האָט די אונגאַרישע יידן מיט זיין אומקום באטראָפן. צענטליקער יידן, מענער און פרויען האָבן טאָג־טעגלעך געווארט ביז אין דער האַלבער נאַכט אויף זיין רבישער עצה און הייליקע ברכות און ישועות. פינקט ווי מען קען נישט משיג זיין דעם גרויסן חורבן פון היהידות הונגאַריה, אויב מען איז דאָרט נישט געווען א לענגערע צייט, געווירקט און געלעבט צווישן די דאָרטיקע יידישע מאסן; אזוי קען מען נישט האָבן דעם מינדעסטן אַנונג און השגה אין דעם חורבן ליסקא, אויב מען איז דאָרט נישט געווען פון דער נאנט זיך נישט צו געקוקט צו דעם גרויסן פייער פון פרומקייט און יידישקייט, וואס דער ליסקער־הויז האָט פונאנאנדערגעטראגן איבערן לאנד.

*

איך געדענק נאָך היינט מיין רבינס כל־נדרי, ווען איך בין געזעסן אין זיין בת המדרש אנגעשפאָרט אין מיין שטענדער. דער אַטמאָספער איז געווען אנגעפילט מיט א הייליקן התלהבות און ברען, וואס די מתפללים האָבן געבעטן די מכניסי תפילה, וואס האָבן געליפערט די ריינע תפילות צום רבונו של עולם. איך האָב דאָס געפילט אין אלע מיינע אברים; איך האָב נישט געקאנט שרייען און ווייגען, ק׳האב נישט געקאנט א מויל אויפמאכן צו דאוונען, נאָר מיין אויג האָט געדאוועט, מיינע דארשטיקע בליקן געשלינגען די שטראלן פון זיין הייליקע טורה. זיי האָבן זיך ממש געבאָדן אין די קריסטאל־ריינע שפרודלדיקע טייכן פון זיינע טרערן, וואס האָט ווייך געמאַכט מיין בחורישן יונג הארץ און מעורר געווען צו תשובה און צו רייניקונג דער נשמה. אַרום־געגומען מיט די ברענענדיקע לאנגע וואכסליכטער איז ער געשטאנען פארן עמוד אין די ווייסע זאָקן, טלית און קיטל. מיט זיין הדרת־פנים׳דיקע צורה האָט ער אויסגעזען ווי א מלאך ה׳ צבאות. מען האָט געפילט פון זיינע הייליקע תפילות קלינגט ארויס א מין טרערן־געזאנג פון דורות און פאר דורות... ווי איינגעזויגט אין מיר די טייערע געפילן, האָב איך נאכגעזינגען פאר מיר אליין דריימאל נאָכאָנאנד: תשובה, תפלה וצדקה מעבירין... ווערטער, אָבער מיט דער שפראך פון דער נשמה... דאָס האָט מיך געשטארקט און געווארעמט מיין הארץ און דערהויבן מיין גייסט. קיין ווינדער, וואס זיין הייליקער גייסט האָט מיין נשמה דאָרכגעפלאָכטן און פארבינדן מיט מיין ארויסגעשטראלטער יידישקייט. דאָס איז אויך דער דערהויבנדיקער סוד פון מיין באזאָנדערע אהבה און דבקות אין מיין רבינס לעבנגעבליבענע הייליקע נאכקאָמען. זיין הייליקייט און זיין נאָמען קרוינט זיי אלע, וואס אזוי ארום האָט זיך במשך פון דורות אויסקריסטאַליזירט א הייליקע רבישע־דינאַסטיע, וואס באלייכט און וואַרמט זייער קריז מיט א ברענעדיקן יידישקייט.

*

זיבענענזעכציג יאָר, ווי איך שטיי נאָנט צו דעם שטאָם אין אלע זיינע אָפצווייגן, וואָס האָבן איבערגענומען די גרויסע וועלטפאָלע ירושה פון הייליקן רבי הערשעלי ליסקער („אך פרי תבואה" זצ"ל) דער צדיק און זיינע נאָכפאָלגער, די זרע קודש מדור דור גייען אין די ריכטליניען פון „בעל שם" הקדוש.

דאָס ליסקער־הויז איז תמיד געשטאַנען צו פאַרפיגונג פאַר טויזענטע חסידים, וואָס פלעגן צו קומען צום רבין אין די מאָסן, פרויען און מענער, וואָס זיי זענען געקומען קין ליסקא זיך אויסקלאָגן, אויסליידיקן זייער ביטער הארץ. וועלכער אויף קראַנקהייט, וועלכער אויף פרנסה, זענען מיט דער ליסקער סיסטעם, אהבת־ישראל גוט אויסגעניצט געווארן לטובת הדת והאמונה, כדי דאָרך זייער השפעה אויס צו ווירקן, אז זייערע מענער, למשל, זאלן זיך, אז עס באנייטיקט זיך, צוריקערן צום יידישן דת ואמונה, צום רעליגיעזן לעבענס־שטייגער, אז זייערע קינדער זאָלן דאָווענען, לייגן תפילין און לערנען תורה. — ליסקא איז אָבער, נאָר געווען, נישטאָ מער!...

*

א טרייסט, א תנחומין איז אָבער דאָך געבליבן ארום ליסקער־הויז. נישטאָ טאָקע ליסקא, מיט איר אלטן צדיק, די פיר וועלט זיינע, ווי די שכינה האָט דאָרט צענטליקער יאָרן געוועטע, לעצטנס מיטן ליסקער צדיק „שערי הישר", וואָס ער איז מער נישט דאָ. דער צדיק איז אומגעבראכט געווארן על קידוש השם. — דער צדיק איז אָבער נישט געשטאָרבן, נאָר בגוף, נאָר קער־פערלעך, ווייל המניח בן כמותו — זאָגן אונדזערע חז"ל — לא מת!...

בא השמש וזרח השמש! דער זון פון רבי הערשעלי ליסקער (זצ"ל) **רבי שלמהלן שליט"א דער „אהבת שלמה"** איז ב"ה מיט זיין גאנצן בני בית ניצל געווארן פון די נאצישע מערדער. נסים ונפלאות עד אין חקר, איז געשען מיט זייער אנטרינונג. קודם אין גרויס־וואַרדיין, פון דער דאָרטיקער געטאָ ארויס, דערנאָך אין בודאָפעסט פון בונקער, ווי ער האָט געשיצט און געשטיצט זיין גאנצע משפחה.

ער איז אייגער פון די וויניקע רבנים, וואָס זענען על פי נס געראטעוועט געווארן פון די דייטשע גאַזקאַמערן. ער האָט אָבער אויך אנדערע געראטעוועט, פיל אנדערע פון היטלערס גיהנום אין בודאפעסט. רבי שלמהלע ליסקער שליט"א האָט נאָך אין די פרייקע יאָרן, ביז דער נאַצישער אריינמאַרש קיין אונגאַרן, געוואוינט אין דער הויפט־שטאָט בודאָפעסט, געהאָט זיין אייגן בית המדרש אין דער דראָמעל (דאָב) גאַס נאָמער 110 אונטערן נאָמען: „קהלת שלמה", ווי עס האָבן אים טויזענטער חסידים און אנהענגער באזוכט. ער האָט דאָרט געפירט, ווי געזאָגט: א רביסטוועט מיט דער סמיכה פון הייליקן טאטן און אנדערע צדיקים זי"ע.

זיין שטוב איז תמיד געווען ממש אַן אכסניא פאר „כל דכפין", איבער־

הויפט אָפן פאר אלע פליכטלינגען און אַרעמע לייט צו יעדער צייט, צו יעדער יעדע שעה פון טאָג און נאכט. איז געווען א נע ונדניק, א פליכטלינג אין די בייזע ציטן, וואָס האָבן אנגעהויבן צו בישעווען אין סלאָבאָקאי, און דער יעניקער האָט נישט געהאט, ווי זיך אויסצובאהאלטן אדער עסן, איז ער געגאנגען צום רבין, רבי שלמהלע ליסקער שליט״א, ער האָט געוויסט, אז דאָרט וועט ער טרעפן אן אכסניא און עסן, וואָס עס איז אין די דעמאָליקע טרויריקע צייטן געווען ממש פארבנדן מיט סכנות נפשות און שווער געווען צו געפינען פאר א פרעמדן. רבי שלמהלע האָט זיך אָבער מוסר נפש געווען פאר א יעדן ייד. האָט מען יידן ארעסטירט, האָט ער נישט גערוט, ביז ער האָט אים נישט געלאָזט באפרייען. ס׳האָט אים טאקע אָפטמאָל געדראָט דערפאר סכנות נפשות. איבערהויפט אין דעם לעצטן יאָר פון דער מלחמה, וועו עס האָט זיך אנגעהויבן אין אונגאָרן אליין דאָס פארשפארן יידן אין די געטאָס און שפעטער דאָס דעפאָרטירן אליין.

ער האָט זיך און זיין בני בית, מיט דער גאנצער משפחה אינאיינעם אויס־באהאלטן אין א בונקער אויך פארזאָרגט אנדערע יידן, וואָס זענען אנטלאָפן פון צעכאָסלאָוואַקיי, ווי ס׳האָבן שוין פון לאנג געבישעווען די נאַצישע מערדער.

פארשטייט זיך בכן, אז ער אליין איז אויך דאָרכגעגאנגען אקטיב און פאָסיב אלע פרעניותן אין דער שואה. ווי אזוי עס איז אים דאָך געלונגען אָפצוהיטן אפילו זיין אייגן הויט און אויך זיין ווייב און קינדער און די גאנצע משפחה און אויך אנדערע, איז א רעטעניש, א נס מן השמים. עס איז אים אויסערן זכות אבות אויך בייגעשטאנען דער זכות, וואָס ער אליין איז אַן אבן יקר — ברא כרעי דאביהו. עס זענען יא געווען מערערע צדיקים, אלטע גאונים און מיוחסים, גדולים, וואָס זיי זענען צעשאָטן און צעריבן געווארן אונטער די רעדער פונעם משחית, וואָס איז אינו מבחין בין טוב לרע — די דרכים פון דער השגחה עליונה זענען אָבער צעמישט און צעפלאנטערט.

*

פאר מיר איז עס אָבער נישט קיין רעטעניש. נישט גענוג זיין א צדיק, א גדול הדור, מ׳דארף זיין א שטיקל פאָראויסזעער און האָבן א מסירות־נפשדיקן כאַראַקטער און זיך מקריב זיין פאר אנדערע, נישט די אנדערע פאר זיך אליין. הצלה דרבים איז געווען רבי שלמה׳לעס שטרעבן און לעבן, וואָס דאָס איז א מעלה יתירה, אשר לאו כל אדם זוכה בה — דערפאר האָט ער זוכה געווען, ראטעווען זיך, זיין גאנצע משפחה און אנדערע.

רבי שלמה׳לע איז געגאנגען אין דער סאָמע מיטן פון בלוטיקן געווירבל, וואָס האָט געבישעווען אין יענע טעג ארום אונדז; וועו די סכנה פון פיין און טויט, האָט געלויערט אויף יעדן ייד, וואָס האָט זיך באָוויזן אויף דער גאָס, איז רבי שלמה׳לע פרידלנדר שליט״א געגאנגען ראטעווען יידן פון הונגער און נויט, אפילו פון טויט...

*

עס איז מיר געווען א דערהויבענע פרייד, ווען נאָכדעם גרויסן בלוט־מבול, האָב איך זוכה געווען צו האָבן געירשנט מיין רבינס א קינד, רבי שלמה'לען שליט"א, וואָס מיין רבי (זי"ע) האָט אים נאָך ביי זיין לעבן געקרוינט מיטן „כתר מלכות בית ליסקא". דער טאטע האָט אין אים געזען דעם יורש העצר, דעם מענטש, וואָס ער איז בארופן צו זיין דער פון דער דינאַסטיע, וואָן הפוך בי' והפוך בי' דכולי בי'. עס שטראלט פון אים מיט לויטערקייט די אלע מעלות און מידות פון זייגע אבות הקדושים: „אך פרי תבואה", „טל חיים" און „שערי הישר". זין אַריגינעלע איינשטעלונג, וואָס באזירט זיך ערשטערייהע אויפן וואַרצלדיקן צוגעבונדנקייט פון זייגע הייליקע אבות, און אויף זייגע אייגענע נסיונות פון אן אויסקריסטאליזירטער, ברייטער דערקענען אונדזער יידיש פאָלק אין אלע אירע שיכטן דער וויכקלעכקייט. ער האָט געטראָגן די ריזיקע לאַסט פון ליסקער הויז אויף זייגע פליצעס, נאָך ביים פאָטערס לעבן און אבערגענומען דעם ריכטיקן אדרעס פון דער ליסקער דינאסטיע אויפן ערדקוגל.

*

הגם דער רבי מיינער האָט געהאט אַן עלטערן זון: שמעון הצדיק, וואָס ער איז געווען זיין פאקטישער בכור הדר לו, דער עלטערער זון. ס'איז אָבער פאַראַן א „בכורה" און עס איז פאַראַן א „בחירה". די בכורה, דעם זכות פונעם ערשטלינג באשטימט די נאטור־געזעצלעכקייט, „בחירה" ווידער, צו זיין דער אויסדערווילטער איז א גייסטיקע באשטימונג. רבי הערשעלי ליסקער, דער צווייטער (זי"ע) האָט נאָך ביי זיין לעבן באשטימט זיין נאָכפאָלגער אויפן יסוד פון בחירה און נישט אויף די בכורה. שמואל הנביא, למשל, האָט אויך נישט געזאָלבט דעם בכור פון די בני ישי, נאָר דעם יונגערן „דוד" אויסגעקליבן פאר א מלך על ישראל, און דוד המלך אליין קלויבט אויך אויס „שלמה"ן זיין יונגערן זון צו רעגירן נאָך אים, אזוי־ווי דער פסוק זאָגט: „ויצו את שלמה בנו... וימלוך תחתיו". דער רבי מיינער, רבי הירשעלי ליסקער (זי"ע) האָט אָבער ליידער נישט געוויסט, נאָר געפילט, אז מיט דעם יידישן חורבן, וועט אויך זיין עלטערער זון פאַלן א קורבן — ושמעון איננו!... אזוי ארום איז נאָך דעם טרויריקן חורבן און קורבן געבליבן טאקע דער מעלה מקומו, נשיא הדינאסטיע, דער לעבנגעבליבענער, עלטעסטער זון רבי שלמה'לע שליט"א, וועם דער הייליקער טאטע האָט נאָך ביי זיין לעבן על פי צואה פאר די נאָנטע אים געזאלבט און אויסדערווייילט, נישט נאָר אלץ „בחיר", נאָר אויך אלץ „בכור" פון דער די־נאסטיע, און האָט בכן די בחירהדיקע בכורה אינאיינעם.

*

נאָך דעם גרויסן שניט און חורבן איז רבי שלמה'לע שליט"א תיכף א היים קיין ליסקא, ווי א געטרייער היטער, האָט ער דערנאָך צינויפגעקליבן

די העסטלען פון דער קהילה, די פאריתומטע שעפעלעך (צאן קדשים) און צוריקגעשטעלט די קהילה און פארנומען על דעת המקום ועל דעת הקהל דאָס רבנות, אלץ פירטער רב און רבי אין דער ליסקער דינאסטיע — דער רגל הרביעי שבמרכבה.

*

דאָס רבנות האָט אָבער נישט לאַנג געדויערט אויפן אלטן מקום און רעזידענציע. די איבערגעבליבענע יידן, די שרידי הקהילה האָבן שוין מער נישט געקאנט פארבלייבן אין דעם עמק הבכה, גיא ההרגה, אין ליסקער שטעטל. אין אירע הייזער, ווי מ׳האָט זייערע טאטעס־מאַמעס, ווייבער און קינדער ארויסגעטריבן, ווי די שעף צו דער שחיטה אויף דער שלאגבריק — אויסשוויץ... זיי האָבן מער נישט געקענט ארויס אויף דער גאַס, טרעטן אויף די ערד, וואָס האָט אויסגעטרינקען אזויפיל יידיש בלוט — דער עולם איז זיך ציגאנגען.

רבי שלמה׳לע שליט״א, האָט דאָס אלעס מיטגעפילט און אויפגעכאַפט דעם „כרוז״, ס׳איז געקומען די צייט פון אלטן „לך לך!״ — און האָט פארלאָזט דאָס כמעט חרוב־געוואָרדענע ליסקער רעזידענציע, פארלאָזט זיין געבורטס־ארט, פארלאָזט דאָס לאנד און גאנץ אירופא, ווס איז געווען אָנגעזאַפט מיט בלוט פון די זון און שוועסטער פון יידישן פאָלק, וואָס האָט זיך געגאָסן איבער די גאַסן און געסלעך פון די שטעט און שטעטלעך אין אירופא.

רבי שלמה׳לע איז א וועק, א וועק, אָבער מיטגענומען מיט זיך די ירושה און די קדושה פון זיינע הייליקע אבות — דריי דורות צדיקים.

קודם איז ער צוריק אין זיין פריריקן בית המדרש, „קהלת שלמה״ אין בודאפעסט, שפעטער קיין אמערקע מיט זיין גאנצן בני בית. ער איז דאָרט אויך תיכף צוגעטרעטן ללמד תועים בינה, פארשפרייטן יידישקייט, אמונה און בטחון. ס׳איז אים אויך געלונגען אייגנווארצלען אין זיינע קרייזן דעם יידיש־חסידישן וועג. עס האָבן זיך אויפסניי גרופירט ארום אים הונדערטע, טויזענטער, וועמענס רביים זענען ליידער אומגעבראַכט געוואָרן דאָרך די נאַצי הענקערס, י״ש.

*

הגם דער ציל און אויפגאבע פון דעם ספר הזכרונות דאָ, איז צו ראטעווען דעם אנדענק פון די פארשטאָרבענע, לשבח את המתים שכבר מתו און אוודאי נישט דאָס פאָרשטעלן דאָ די נאַכקאמען זייערע, אָבער אין דעם בוקעט פון די ליסקער צדיקים, וואָס איך האָב דאָ אריינגעליגט אין דעם ביכעלע, טאָר אויך נישט פעלן די לעבעדיקע בלומעלעך, וואָס בליען ווייטער און ווייטער אין דער בראַנסקער ליסקער הויז, ווי טויזענטער יידן זענען ב״ה נהנה מריחם הנודף למרחוק. רבי שלמה ליסקער איז פאַקטיש דער לעצטער ליסקער רב,

די לעצטע אדרעסע פון די הייליקע נשמות פון ליסקער הויז. ער איז דער, וואָס איז ממשיך די גאָלדענע קייט פון דער צדיקישע דינאסטיע. אין אים קריסטאליזירט זיך אויך די גאנצע טראדיציע פון דער משפחת הצדיקים. זייגע דערמוטיקענדע דיבורים ווירקען, היילן און באַרואיקן די צעבראָכענע הערצער. און דאָס דאָרף מען טאָקע האָבן אין די שוועריע צייטן, ווען די נערוון זענען אזוי שטארק געשפאנט. יעדער ייד ווייסט, אז ווען עס קומט חלילה אַן עת צרה, איז די בעסטע סגולה, זיך אָנצוהאַלטן אין די ציצית פון א גוטן ייד, פון א רבין. דער צדיק איז דער אלעקטערישער שטרום, וועלכער פארייניגט דעם פשוטן מענטש אויכעט מיט די הימלישע ספערן, מיט שערי רחמים ורצון, מיט פרנסה טובה און רפואה שלימה. אלעס האָט, ווי באוויסט, א שורש, א וואָרצל. אָן א וואָרצל ואָקסט גאָרנישט; טומאה וטהרה וואָרצלט אויך ערגעץ־ווי. די נשמה האָט אויך א שורש, א וואָרצל, זי ווערצלט א ניצוץ פון א גרעסערע נשמה, און אלע נשמות זענען ניצוצין קדישין פון דעם פון אויבן — ברוך הוא.

*

איך קאן דעם לעצטן ליסקער רבין, רבי שלמה׳לען שליט״א נאך פון קינדווייז אָן, ער באזיצט די אלע מידות און מעשים טובים פון זייגע אבות הקדושים. דער הייליקער טריאומפֿ: טאטע, זיידע און עלטערזיידע, שטייען אים צו רעכטס און לינקס און צו קאָפּנס, ביי יעדן שריט און טריט און זענען משפיע ישועות און נחמות, ברכות והצלחות פאר יעדן ייד, וועלכער פארבינט זיך אין זיין נויט און באדערפענגיש מיט דעם הייליקן שטרום, וואָס פירט אים צו די העכערע ספערן. ווי רבי רב מילך (זי״ע) שרייבט אן „נועם אלימלך״: יעדע יידישע נשמה איז פארבינדן מיט א חוט של חסד מיט די אויבערע צינורות, אָבער דאָרך עבירות און זינד קאן זיך חס ושלום דער דאָזיקער פאָדעם איבער־ריסן, אָדער זיך פארקניפּן, דערצו איז דער צדיק — זאָגט דער הייליקער נועם אלימלך — אז ער זאָל דאָס צוריק אויפקניפּן, אָדער פארבינדן, אז עס האָט זיך פארפלאָנטערט.

*

דאָס איז אויך דער ענין, וואָס יעדער ייד לויפט צו זיין שורש, ער ווייל נישט זיין און קאן נישט זיין וואָרצעללויז אָדער הענקען אין די לופט. אמת, אז נישט יעדער ייד פילט דאָס תמיד, ווען די וואלן פון ים של צרות קלאפן און שמייסן אים שוין מיט דער בייטש אין פנים אריין און וואַרפן, שטארצן זיין לעבנס־שיפל אהין און אהער, דעמאלט, אוי דעמאלט זוכט מען שוין א רעטונגס־טורם, א שיפל, וועלכער זאל אים ארויסראטעווען פון די צרות און שטעלן אים אל חוף מבטחים, אויף א זיכערן פאָרט.

*

אַ זעלכע רעטונגס־טורמען זענען געווען די צדיקים מדור דור — יפתח בדורו כשמואל בדורו. ווייל באמת, ווי מיר קרוצי חומר דארפן פאר־קניפינג מיט די אויבערע כוחות, אזוי מוזן אויך האָבן די עולמות העליונים זייערע באזיסן אויף דער עולם העשיה — „השמים כסאי והארץ הדום רגלי" — זאָגט דער אויבערשטער — „עשוי לי מקדש ושכנתי בתוכם" (בתוכו לא כתיב, רק בתוכם) מאכט מיר אַ פלאץ, אַ באזיס אויף דער ערד, איך זאל רוען ביי אייך— בעט זיך דער באשעפער אליין...

די נשמות פון צדיקים זוכן אויך זייערע רוּע־ערטער ביי זייערע קינדער, ביי זייערע חסידים און תלמידים, אויף וועם זיי זאלן קענען מגין זיין דאָרך דעם כוח פון דער פארבינדונג אין זייערע דרכים און מעשים טובים.

*

רבי שלמה׳לע ליסקער האָט באוויזן צו פאראייניקן אין זיך דעם געירשנטן כאַראַקטער פון דריי דורות צדיקים, אלס אויסגעארבעטער חוט המשולש־דיקער כאַראַקטער פון דער דינאסטיע: חריפות פון „אך פרי תבואה", תמימות פון „טל חיים" און אהבת ישראל פון הייליקן טאטן „שערי הישר".

דאָס איז די גרויסע ירושה זיינס פון דעם ליסקער־דינאסטיע, וואָס האָט געמאַכט אַ לעגענדאַרע ווירקונג אויף אומצעליקע חסידים, וואָס האָבן זיי ארומגערינגלט מיט דעם טיפסטן אמונת הצדיקים און בטחון.

רבי שלמה׳לע ליסקער וואוינט אין בראָנקס (נעוו־יאָרק) מיט זיין בן יחיד הרב רבי חיים שליט״א (דער צווייטער רבי חיים׳ל אין דער דינאסטיע), וואָס דער זיידע רבי הערשלי ליסקער „שערי הישר" (זצ״ל) האָט אים זייער געערן געהאט. ער טרגאָט דאָך זיין טאטענס, רבי חיים׳ל ליסקערס נאָמען מיט זיין הייליקן גייסט און תמימות צוזאמען.

*

מיט טיפן צער דענק איך טאקע הייַנט וועגן דעם, וואָס מין רבי (זי״ע) האָט נישט זוכה געווען צו דערלעבן זיין אייניקלס אנטוויקלען אלץ מענטש, אלץ ייִד, אויף גאונישער נאכפאָלגער זיינער. ער האָט דאָך אין אים געזען די נשמה פון זיין טאטן, טל חיים" (זצ״ל). וויפיל פרייד און נחת בנים ובני בנים עוסקים בתורה ומצוות, וואָלט ער געהאט, זעענדיק זיין אייניקל הייַנט, וואָס־פאר־אַ עונג רוחני וואָלט דאָס אים געווען אויף זיין עלטער — נישט דערלעבט!

*

איך קאָן באמת נישט געניג שבח והודי׳ געבן דעם באשעפער, שהחיינו וקימנו לזמן הזה, זיך זען און קענען מיט זיין קינד און קינדס־קינד הממלאים את מקומו, און טאקע בימינו ובימיהם זוכה צו זיין אָפּצושרייבן דאָס ספר הזכרון לבית ליסקא", וואָס איך צינד אָן דערמיט נישט נאָר דאָס נשמה־לעמפּעלע

לזכר נשמת מרן הצדיק רבי הערשעלי ליסקער (זי״ע) נאָר אויך דאָס ליכט פון דער גאנצער דינאסטיע, וואָס לייכט, ווי א פאַקל פונעם הימל אויף די איבערגעבליבענע יידישע רעסטלעך און אויפן נאכקומענדן דור יתום.

יא, דער בוך איז א נר תמיד פארן גאנצן ליסקער הויז און האָט אין זיך די קדושה און סגולה, ממש ווי די חנוכה ליכטעלעך, ביי אונדזערע פערפרוירענע שויבן אים ווינטער, אין דעם אייזקאלטן דור, און פינקט אזוי, ווי די טראַדיציאָנעלע חנוכה־ליכטעלעך קענען נישט ווערן באַנאַל, וויל דאָס זענען הייליקע פלאַמען, מיט וועלכע מען טאָר זיך נישט באנוצן, צו באלייכטן דאָס וואכנדיקע — זי איז נישט פארן אויג, נאָר פאר די נשמה. אויף אונדזערע אויפקלערונגס־ווערטער און דערציילונגען קאן מען אויך זאָגן: „הנרות הללו קודש הם״, זיי זענען נישט געשריבן פאר צייט־פארטרייבן, צערשטרייאונגען, נאָר פאר די נשמה וועגן, אז דאָס פינטעלע ייד זאָל זיך אנצינדן און ברענען מיט התלהבות — שתהא הלהב עולה מאלי׳, מיט א שטילע וואַרמקייט, ווי דע הייליקע ליכטעלעך פון חנוכה, אזוי־ווי די הייליקע נשמות פון די ליסקער צדיקים האבן עס ביי זייער לעבן געטאָן, וואָס זיי האָבן פון טאָג צו טאָג אלץ מער און מער יידישע נשמות (נר ה׳ נשמת אדם) אנגעצינדן און געבראכט תחת כנפי השכינה.

דער בוך זאָל זיין דאָס אויבער־פלעמעלע פון זייער הייליקייט און אנצינדן און באלייכטן אלץ מער און מער נשמות אין דעם קאַלטן, פינצטערן גלות־נאַכט. בפרט אין אונדזערע צייט, וואָס הייסט „בעקבתי דמשיחא חוצפה יסגי״, פאַדערט טאקע זכרונות פון גוטע יידן, זיך א ביסל אויפפרישן אין די באהאלטענע קוואלן, וואָס ווערן דאָרך די פארשידענע מעשיות און תורות, וואָס מיר דענקן דאָ אויף פאר די ליינער.

*

מיר דערציילן דאָ נסים ונפלאות, צדיקות און פרישות פון א דריי־דורותדיק רבישן הויז. מיר זענען אָבער נישט אויסן מיט די דערציילונגען צו מאכן א וועלט־געשיכטע, אָדער משפחה געשיכטע, איך וויל בלויז, אז די געשיכטע פון דער משפחה פון ליסקער הויז, זאל בלייבן, ווי אַן עמוד אש, וועלכער באלייכט דעם וועג פון יידישקייט און חסידישקייט פאר די בלאָנדזענדיקע שיפעלעך און שעפעלעך אויף דעם ברויזנדיקן ים של צרות. עס ליגט אויף מיר נעמלעך, ווי שוין דערמאָנט, צוויי פליכטן, וואָס איך דאַרף מיט דעם ספר הזכרונות דאָ היינט דערפילן. צו דערציילן, וואָס איך וויס פון די ליסקער צדיקים און זיי דערצילן, ווי ביי נסים פון יציאת מצרים: „והגדת לבנך!״ דאָס צווייטע איז, דאָס אנצינדן דעם נר תמיד, וואָס זאָל באלייכטן די טונקעלע ווינקעלעך פון אונדזער ווירקלעכקייט. די מידות טובות און מעשיות מוזן שטיין, ווי א שרייענדיקער פראָטעסט, קעגן דער פינצטערניש, וואָס ווייל פארטונקלען דעם יידישן האָריזאָנט.

אמת, עס זענען שוין פיל געשריבן געווארן און טאָג־טעגלעך ווערן נאָך תמיד געשריבן וועגן אונדזער דריטן חורבן פארשידענע דערציילונגען, כראָניקעס, פאָרשונגען און טאקע יזכור־ביכער אָן א שיעור. שרייבערס אָדער אינסטיטוציעס גופא, וואָס זענען פארבינדן מיט געוויסע פאָליטישע ליניעס, פון דעם אָדער יענעם מין כאַראַקטער אָדער אינטערעסען. מיר שרייבן אָבער דאָ אזא בוך, וואָס זאָל זיך נישט נאָר אָפשפיגלען דאָ אין דער אלטער יידישער פארגאנגענהייט נאָר אויך אין דער ווירקלעכקייט זאָל דאָס באאיינפלוסן דעם צוקונפט, צו גיין אין די וועגן פון אונדזערע מאָראלישן המשך. מיט אנדערע ווערטער: איך לייג דאָ דעם הויפטגעוויכט, אַז אין מיין שרייבן זאָל דאָרכגעפירט ווערן דער **היסטארישער אמת**, און צוגלייך אויך דער מוסר השכל אויף מכאן ולהבא. זען און באקענען, דאָס יידישע, חסידישע לעבן, וואָס איז חרוב געוואָרן און דאָס זעלבע איבערפלאנצן, ווייטערפלאנצן אין צוקונפט.

*

עס איז גלוי וידוע לכל יודעי חן, יעדער פרומער ייד ווייסט, אז עס איז דאָ, נגלה און עס איז דאָ נסתר. „הנגלות לנו ולבנינו", דאָס איז תורה שבכתב; „והנסתרות לד' אלקינו", דאָס זענען די סודות התורה. יעדער ווייס און גלויבט, אז וואָס מיר לייענען אין דער תורה איז פול מיט רעטענישן, וואָס טראָגט אין זיך פארבאָרגענע סודות.

*

די גרעסטע פסיכולוגן, וועלכע האלטן זיך פאר טיפע מענטשען־קענער, זענען ביי דער מיינונג און דערקענונג, אז עס איז שווער צו באגיין דעם פסיכיק (דעם זעלישן אומזעבאָרן כוח) אפילו דעם פראָסטן בשר ודם, וועמענס דענקונגס־אָפאַראַט און געפיל־לעבן איז שטארק קאָמפליצירט, שווער צו דערגרינטעווען. די גאנץ פאָרגעשריטענע מעדיצינישע וויסנשאַפט באַקענט, למשל, אז די סאָמע בעסטע רפואה קענען דערווייל נאָר באקעמפן איינצelנע סימפטאָמען (הנגלות לנו) פון געוויסע קראַנקהייטן. זי קענען אָבער פאָרלייפיק נישט פעסטשטעלן די עצם סיבה פון דער דאָזיקע קראַנקהייט, דאָס פארבלייבט נאָך אלץ א געהיימניספאָלע פראָגע. דער ענין פון דער קראַנקהייט איז ערגעץ־ווי פאָרקניפט מיטן גייסטיק לעבן פון מענטשן, מיט זיין אומבעווייסטזיין, מיט זיינע באהאלטענע שטרעבונגען און נישט דערגרייכטע צילן, באפרידיגונגען. אָט, דעם גייסטיקן שטאָרעם — באהויפטן די דאָקטוירעם — אין דער נשמה פון מענטשן, וועלכער פירט די שטערונגען אין געוויסע קערפערטיילען, אנטוויקלט זיך מיט צייט א מין קראנקהייט, וואָס מען קען נישט איינשטילן מיט א פיל. דאריבער קענען זיי דערווייל אָפהאלטן טיילווייזע נצחונות אויפן פראָנט פון געוויסע קראנקהייטן — אינגאנצן געווינען זיי די מלחמה נאָך נישט.

אונדזערע הייליקע ספרים האָבן שוין לאנג פעסטגעשטעלט און דערקלערט, אז דער גוף און נשמה זענען געקניפט און געבינדן בבחינת: „אחור וקדם

צרתנו". דער גוף, וואָס באשטייט פון רמ"ח אברים, האָבן זייער חיות (קאַלוריע) פון די רמ"ח מצוות עשה און די שס"ה גידים, דאָס הייסט, אז זיי שעפן זייער חיוני פון די שס"ה מצוות לא תעשה, וד"ל.

*

אז דאָס גייט אָן ביים בידנע מענטש, וואָס איז א קרוץ מחומר, א גשמיות, נאר פארבינדן מיט רוחניות, חלק אלקי מעולם, על אחת כמה וכמה, גייט דאָס אָן ביי א רוחניות שברוחניות, ביי די הייליקע תורה אליין, וואָס איז אליין מרפא בכנפי' ורפאות לכל בשר...

תורת הנגלה איז גופו של תורה און תורת הנסתר, איז די נשמה פון דער תורה, וואָס נאָר גרויסע און הייליקע נשמה־מענטשן קענען פארשטיין די סודות פון די תורה, וואָס דער רבונו של עולם האָט געגעבן בקולות וברקים דירעקט פון הימעל, אויפן בארג סיני, פאר משה וישראל. נאָר צדיקים, הימל־מענטשן קענען משיג זיין, איש־איש כפי מדרגתו ושרשו די סתרי תורה און דעם סוד פונעם מענטש אליין און ארום דעם מענטש...

מיר ווייסן גוט, אז די תורה הקדושה איז דער מקור פון אלע מקורות, אידעאָלן, ווי די משנה זאָגט: „הפוך בי' והפוך בי' דכולי בי"". אייניקע ווייסנשאפטלער באקענען עס טאקע אוך דעפינירן דאָס מיט זייער לשון, אז רעליגיע און סוציאליזם זענען אין תוך גענומען — נאענטע קרובים, איינער קומט פון אנדערן: וחי אחיך עמך!

אָבער נאָר, ווען אידיאליסטן נעמען ערנסט דעם עיקר: בעסער מאכן דאָרך אָבסאָלוטן „יושר" דאָס לעבן פון בר־נש אויף גא־טס ערד.

אָבער ליידער עצביהם כסף וזהב, זייער אידיאָליזם קומט פון א מקור מושחת (ר"ל), אפילו ווען אין זייער אנהויב זענען זיי אפשר נאָך נתפש מתוך הרעיון האמיתי, מיינען נאָך אידעאָליסטיש, באַלד באַפאַלט זיי דער מאכט מיט אירע אייגענע אינטערעסן, און הויבן אָן צו פארגעסן די הויפט פרינציפן און ווערן דו־פרצופין באקומען צוויי פענעמער, און קערעווען אויף לינקס (סיטרא דשמאלא) — ורשעים יכשלו בו. זייער פראָפאַגאַנדע־אַפּאַראַט איז נישט מער, ווי די מלחמה פון גג ומגוג ודעמאַגוג. זייער שופר גדול יתקע, וואָס בלאָזט פון אלע זייטן, בלאָזט און בלאָזט מיט אלע כוחות, בעסער צו מאכן דאָס לעבן פון מענטש, די לעבענסבאדינגונגען פון מענטש; אָבער אונדזער תורה, אונדזער רעליגיע וויל קודם בעסער מאכן דעם מענטש אליין, די באדינגונגען צום לעבן, ווי א מענטש — דערפאר איז צדיקים ילכו בם...

*

כמוהם יהיו עושיהם, מען דערקענט זיי פון די מעשים, אז א ריחישער כוח, דער כוח פון דער סיטרא אחרא, רחמנא ליצלן, הערשט איבער דער וועלט

און נישט דעם באשעפערס רצון, וואָס ער האָט באשאפן די וועלט מיט אלעם גוטן, צום גוטן (לא לתוהו בראה אלא לשבת יצרה). די תורה הקדושה זאָגט אונדז בפירוש „אשר ברא אלקים — לעשות!" דער באשעפער האָט באשאפן די וועלט מיט אירע נאַטור־געזעצן און כוחות הטבע („אלקים" בגמטרי׳ „טבע!") לעשות", ווייטער צו שאפן, ווייטער צו מאכן, אלעס צו אנטוויקלען, פארבעסערן, „זיך" און אויך די „וועלט", ממדרגה למדרגה, מיט דער בחירה: ובחרת בחיים, נישט שמידן די געטלעכע כוחות, כוחות הטבע אין ריחישע קייטן...

איך קום דאָהער צום אויספיר (סוף מעשה במחשבה תחילה), אז דער בוך, איז ווי שוין כמה פעמים דערמאָנט און באטאָנט, נישט בלויז זכרונות פון נעכטן און ווייטע נעכטנס, וואָס הערמאָנען היינט, אז אמאָל איז געווען א רבי רבי הערשעלי, דער ערשטער און דער צווייטער. דער בוך איז זכרונות מיט שופרות, התעוררות, וואָס מאָנט און דערמאָנט דעם היינטיקן דור און דערוועקט דעם יונגען דור צו חסידישקייט, נאָר דאָס האלטן זיך ביים היילקן המשך, קאָן ברענגען ליכט און עקזיסטענץ אלץ ייד. חסידישקייט הייסט נישט און איז נישט פשוט א ציל פאר זיך, נאָר א דרך, א שביל, צו דערגרייכן מאָראַלישע שלימותקייט און עטישע געלייטערטקייט; חסידיזם איז א גא־ט־זיכעניש: דרשו את ה׳ בהמצאו! ווי מען קען אים נאָר געפינען — און ווי קען מען אים נישט געפינען?!

אמת, אינו גוף, ולא ישיגוהו משיגי הגוף, עין לא ראתה אלקים זולתך! ער איז העכער, מעכטיקער און טיפער פון דער מענטשלעכער השגה, אָבער אויך נישט מחוץ דעם מענטש — „ומבשרי אחזה אלקים"... דערפאר קען טאקע דער מענטש דערשפירן און קענען דעם באשעפער, פונקט ווי א פינק דערקענט דאָס פייער, און ווי א טראָפן וואַסער דעם ים, וועו זיי וואלטן דאָרכגענומען געוואָרן מיט באווּסטזיין.

*

דער בוך איז א שליסל, צו דער יידישער וועלט, וואָס שטייט אין דער סכנה, א שליסל, צו עפענען די טיר פונעם שלאָפצימער, ווי דער טראַדיציאָנעלער גייסט פון דער יונגענט שלאָפט אין אים, מען מוז אויפוועקן ביי אים דאָס פינטעלע ייד, אויסצובאקומען אים פון דער טיפענישּ, ווי דער דאָזיקער אינסטינקט אונטער זיין באוואוסטזיין דרימלט נאָר אין אים, זאָל דאָס נייע דור זיך באקענען מיט דער יידישקייט, דאָס הייסט, מיטן המשך, וואָס עס איז געווען, ווי אזוי עס איז געווען, און ווי־אזוי דאָס יידישע לעבן דארף זיין און ווייטער גיין.

דער חורבן פון איירופעאישן יודנטום האָט געבראכט מיט זיך אָן איבער־ברוך פאר דער יידישן קיום גאָר דער וועלט. מיר געפונען זיך היינט בפרשת דרכים, אויף א שיידונגס־וועג, פאר א קרייצונג צווישן צוויי וועלטן: א נעכטיקע, מיט אונדזער אלטע המשכדיקע באגריפן און לערע, און א היינטיקע, צעריסענע און פרייע וועלט. דער צו השעה, די צייט איז אונדז דאָהער מחייב

טאקע, צו לייזן, ווי אמשנעלסטן אונדזערע נשמהדיקע פּראָבלעמען, צו־צושמידן די יוגנעט צו דער גאָלדענע קייט פון אונדזער פינפטויזענטיעריקן המשך, דאָס איבערטראָגן אונדזערע גייסטיקע פינקטן, אמונת צדיקים אין יידישן פאָלק.

*

מיר זעען עין בעין, ווי די וויסנשאפט מאָרשירט מיט א שנעלן טעמפּאָ, וואָס ווייטער, אלץ מער פאָראויס אין דער הלכות הטבע און עפּנט נייע האָריזאָנטן, אנטדעקט נייע פינקטן, כוחות אין דער מאָטעריעלער וועלט.

דאָס דאַרף אָבער קיינעם נישט פארפירן, אדרבה, דערפון איז צו לערנען, אז דאָס זעלבע דאַרף אויך דערגרייכט ווערן אין דער זעלבער זעלישע וועלט, פון וועלכע כוחות עס פלאָמען ארויס בעצם די אלע פינקן און קומט אַראָפּ די השפּעה אויף דער וועלט.

ערגעץ־ווי אויבן — שרייבן די ספרי קודש — בגנזי מרומים ממעל, זענען פארשלאָסן די סתרי הטבע, טאָמער האָט אָבער עמעצער מיט זיין זעלישן כוח אויפגעבראָכן די שלאָס, דער סוד איז ארויס פון זיין באהעלטעניש, איז דס אנטפלעקט און פאר יעדן אנדערן פאָרשער, וואָס ער שטרעבט צו דערגרייכן דעם סוד, דעקטער אים אויף, ווי ווייט די כוחות השכל זיינע דערגרייכן. דאָס זעלישע וויסנשאפט קען דאהער נישט און דארף נישט הינטערשטעליק בלייבן פון זיין אייגענעם שאָטן, טאָמער יאָ, הינקט אונטער דער כוח און גייט אריבער אין די הענט פון דער סטרא אחרא (רחמנא ליצלן), און אזא פּנים האָט טאקע די היינטיקע קולטור־וועלט. מען פליעט שוין למשל ארום די לבנה, מ׳זוכט גליקלעך מאכן דעם מענטש אויף נייע הויכע, גאנץ פרעמדע פלאנעטן, אָבער דעם מענטש אינעם מענטש אליין זוכט מען נישט און מען טרעפט נישט דאָ אינדערהיים, אויף דער אלטער ערד, פון וועלכן און פאר וועלכן ער אליין איז באשאפן געוואָרן נאָך מששת ימי בראשית.

*

מיר דארפן זיך טאקע פון דעם אלעמען אראָפּנעמען א מוסר השכל, א קל־וחומר, מה־דאָך די גרויסע וועלט, זוכט און טרעפט די סודות פון די מאָטעריעלע כוחות, דארפן מיר פאָרשן און זוכן די זעלישע כוחות, דעם מקור פון אלע חכמות און די מאָטעריעלע כוחות.

*

מיר זעען מיט אפענע אויגן, ווי עס ררוקט זיך אוועק דער באָדן פון אונטער די פיס, אָבער איך וויל מיך נישט און קען מיך נישט אָפּשטעלן ברייטער, וועגן דעם גייסטיקן מצב פון היינטיקן דור, אויף די פארשידענע מאנעווערן פון די אומות העולם, וואָס ביי א טייל ארבעט דער „הבה נתחכמה לו״, מיט דער

צוואנג צו שמדן (ר״ל) און גזרות עכזריות, און ביי א טייל ווידער, גייט אָן די סכנה פון אסימילאַציע, בבחינת „וישמן ישורון ויבעט״ און דאָס יידישקייט שטארבט אָפּ צו ביסלעך, ווי געזאָגט: „מיתה בנשיקה״... איך וויל מיר אָבער נישט אריינשטעקן דעם קאָפּ אין דעם צעטומלטן בינענשטאָק פונעם היינטיקן דור און געניעך ארומשרייבן די שטראָפן פון דער אַסימילאַציע, איך וויל נישט אויפוויקלען דעם גאנצן קנויל פּראָבלעמען פון דער יידישער צוקונפט, דערצו זענען פוראָן גרעסערע מומחים, פאראנטוואָרטלעכע אינשטאנצן, איך וויל נאָר מיט דעם בוך געבן א ביישטייער, ווי ווייט מיינע כוחות דאָס דערלויבן, צוריקפירן דעם אויסגעגליטשטן לאָקאַמאַטיף אויף אירע אלטע רעסן. מיט דעם ביטערן אויסגעשרייי: וועלט ווי ביסטו? יידישע וועלט — ווי גייסטו? דער בוך איז א חשבון הנפש פון אונדזער דור און די תפוצות. אמת, מיר זענען שוין פילמאָל דורכגעגאנגען קריטישע מאָמענטן אין דער יידישער, רעליגיעזער היסטאָריע, אין אלע דורות און תקופות זענען געווען עליות און ירידות, אָבער אין אונדזער תקופה גייט ליידער די ירידה מיט קפיצת הדרך...

*

קצר המצע מהשתרע, די ראמען פון אזא בוך זענען צו ענג און שמאָל, צו באשרייבן אי דעם חורבן, און אנאליזירן די סכנה פון דער אַסימילאַציע און געבן די נויטיקע מעדיקאַמענטן, תרופות, דאָס זענען יא פון די אלה דברים, שאין להם שיעור. אפילו ווען אלע טייכן, ימען וואָלטן געווען טינט, די ראָרן פון ים און זימפּן שרייבפערן, וואָלט מען אויך נישט געקאנט אָפּשרייבן אי דעם נעכטן און ליינען דעם צעמישטן היינט און זיך גענוג שרעקן פארן מארגן. דערפאר וועלן מיר איינציען די פליגלען פונעם ספר הזכרון, און ברענגען נאָר געוויסע פרקים פון רבינס לעבן, מעשיות און תורות.

*

מעגלעך, ס׳ זענען פאראן, ווי געווענלעך אויך געוויסע קריטיקער, וואָס זענען מדקדקים עם צדיקים כחוט השערה און האָבן שאלות און קשיות, פרעגן אין פארצווייפלונג אין זיך, זענען אויך די דורות האחרונים, כדורות הראשונים? די היינטיקע רביס מיט זייער הייפער זענען דען אויך די זעלבע, וואָס די פריריקע רביס, ווי די אלטע פעסטונגען זענען אמאָל געווען. אויף דען איז דאָ אָן ענטפער פאר יעדן: יפתח בדורו כשמואל בדורו. נישט אלע דורות זענען ראוי צו גרעסערע צדיקים. אָבער די הייליקע ספרים שרייבן, אז די שכינה הקדושה הייסט דער פאר „קל מסתתר״, ווייל ער קען זיך אין מוז זיך צומאל מצמצם זיין, אָבער דאָס בית המקדש מיטן קדשי הקדשים, זאָגט די גמרא, אז כאָטש זי איז חרוב געווארן: מעולם לא זזה השכינה מכותל המערבי. די שכינה הקדושה האָט זיך נישט אָפּגעטאָן פון דאָרט, זי רוענט און פארבלייבט תמיד אויף די חרוב געווארענע שטיינער, און איז ווייטער דער העפטונג און אנשפּאָר פאר א יעדען ייד, וואָס ער באזוכט די רעסט־געבליבענע הייליקע

שטיינדעלעך פונעם חורבן הבית. בפרט אין די היינטיקע פארכמאַרעטע צייטן, וועַן מיר דארפן שטרעבן מיט אלע כוחות אויף „שובה ישראל!", צוריק צו דעם אַמאַליקן יידשן לעבנס־שטייגער, מיר מוזן זיך קלאַמערן אין די רעסטלעך פון חורבן השלישי, צו די הייליקע תולדות צדיקים, רביס שליט"א.

*

מיר זענען דאָ נישט אויסן, צו מאכן דווקא פון יעדן לייענער א באשטריימלטן חסיד, א רבין, נאָר פאראייניקן די „בינונים", די מיטלמעסיקע יידן מיט די רעסטלעך פון צדיקים, פירן די בינונים צו די דאָזיקע צדיקים, אַז די געטלעכע פינקען זאָלן מיט דער אמונה און אהבה איבערגעטראָגן ווערן פון אייניעם אויפן אנדערן — התקשרות נפש בנפש, איתדבקות רוחא ברוחא, צו דערגרייכן א גרעסערע מדרגה און במילא צו השלמת הנפש. דאָס איז דער ציל און צענטער פון דעם בוך, ווארן אמונה שטייגט איבער יעדעס וויסן, פארשלאָגט אלעס איבריקע.

נאָר מיט דער חסידישע אמונה און גלויבן, קאָן מען דעם אַסימילאַטאָרישן חינוך, ווי מיט א שנעלן קייזערשניט אויסבאקומען — וואָס גיכער דאָס פינטעלע ייד. נאָר חסידות און אמונת צדיקים קאָן פאַרזיכערן דעם קיום פון יידישקייט און דאָס יידישע פאָלק. כאַפט אייך ארויף, ליבע לייענער, אויף דעם חסידישן וואָגן, אויף דער „מרכבה" פון דער ליסקער רבי־דינאַסטיע, מיט אירע פיר רעדער, אופנים וחיות הקודש: „אך פרי תבואה", „טל חיים", „שערי הישר" (זי"ע) און „אהבת שלמה" שליט"א. הנה מטתו של שלמה... מרכבו ארגמן... תוכו רצוף אהבה. כאַפט אייך ארויף און פאָרט געזונטערהייט — עס זאָל זיין „שלמה" רבה ו„חיים" טובים עלינו ועל כל ישראל אמן, כן יהי רצון, אמן ואמן!

*

„זכר עשה לנפלאותיו!"

אייניקע מעשיות
אויסגעקליבענע פון די ליסקער צדיקים (זי"ע)

„אך פרי תבואה"
הלא הם כתובים בס' „דרכי הישר"
(ע"י נכדו החסיד והחכם מוה"ר יוזעפף ז"ל)

„טל חיים"
איזו מעשיות לתפארת בנים

„שערי הישר"
למוסר ותוכחה, ולאמונה שלימה

הובא בהקדמה ל„סיפורי חסידים" על ידי הרב שלמה יוסף זוין, בין השאר, שהצדיק ר' ישראל מריזין אמר: „מקבילות הלילאות" — בפסוק אחד כתוב מקודם „הללו את שם ד'" ואחר כך „הללו עבדי ד'" (תהלים קל"ה) ובפסוק אחר: „הללו עבדי ד'" ואחר כך „הללו את שם ד'" (שם קי"ג) להודיעך ששני ההילולים מקבילות. וכעין זה כתב הרב מרדומסק: „...סיפור ממעשי הצדיקים, זהו תורה, ולכן אמרו: יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים, כי נעשה מזה — משיחתן — תורתן של בנים. והצדיק ר' נחמן מברסלב אמר: „ע"י סיפורי מעשיות של צדיקים ממשיכים אורו של משיח בעולם ודוחה הרבה חושך וצרות מן העולם" (ספר המידות, אות משיח). הצדיק ר' שלום מבעלז אמר: „אז נדברו יראי ד' איש אל רעהו ויקשב ד' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ד' ולחושבי שמו". נדברו — אמר הצדיק — ולא דיברו, כלומר: יראי ד' אלה כבר הלכו לעולמם, והם „נדברים" ע"י איש אל רעהו מהחיים, שמספרים על אודותם, ואז ויקשב ד' וישמע ויכתב „ספר זכרון" לפניו גם לאותם יראי ד', ששפותיהם תהינה דובבות, וגם לחושבי שמו, לאלה שמספרים עליהם. ואחרון אחרון, מאמר הבעש"ט בכבודו ובעצמו: „כל מי שמספר בשבחי צדיקים כאילו

עוסק במעשה מרכבה" (שבחי הבעש"ט; וראה פירוש על הדמיון למעשה מרכבה בס' נפלאות התפארת שלמה, מאמה "יפר שיחתן").

קצר המצע מהשתרע פה ולברר כאן מענינים נשגבים אלה, סוף דבר הכל נשמע, ההלכה מדברת אל המוח, האגדה אל הלב. פון הייליקן צדיק רבי ר' ברוך ממזיבוז ווערט נאָך געזאָגט: "ישנם ע' פנים לתורה וצריך להלביש את הפנים בסיפורי מעשיות של צדיקים, המעוררים אמונת ד' — זכותם תגן עלינו, וזרעינו אחרינו! —

*

געווייגלעך דערציילט מען מעשיות פון צדיקים "דברים כהוויתן", אזוי־ווי זיי זענען **געשען, איך דערציל** אָבער אזוי־ווי זיי זענען געווען, "דברים כמחשבתן", אזוי־ווי מען האָט עס געדענקט און געטראכט, מיט אלע תרעובותן או תרעומותן, אפילו וועז מיר האָבן נישט אלעס געהערט, נור געדענקט פסיכולאָגיש, ווארן דערמיט פילן מיר אויס און זענען ממתיק די געשיכטע, למען דורותיכם, אז יעדער ליינער זאל זיך לערנען, אז ער שמידט זיך נאר אליין זיין וועלטל, השם גומל לאיש חסד כמפעלו — דערפאר זענען די מעשיות נישט נאָר אינטערעסאנט, אָבער הויפטזעכלעך באלערנט.

*

אין א גרעסער שטעטל איז געווען א שפיריטוס־פאַבריק מיט א דאַמף־מיל און אן אייל־מיל — אלעס אין אייגעם. דאָס אַלעס האָט געהערט צו אן אקציען־געזעלשאַפט. די הויפט־שותפים זענען געווען גויים, נאָר אייגער פון די שותפים איז געווען א ייד, א תלמיד־חכם, א חסידישער ייד. ער האָט געהאַט אויסצושטיין געברענטע צרות פון אלע שותפים אין דער פאַבריק. יעדער אייגער פון זיי, האָט זיך געהאלטן פארן הויפט־שותף און הויפט־זאָגער אין עסק. דער חוצפה'־דיקסטער פון אלע איז געווען א סאָקס, מיט זיין נאָמען מאָקס. ער האָט זיך געהאלטן פאר א וועלט־חכם אין זיין פאַך. ער איז געווען זיכער ביי זיך, אַז וען נישט ער, וואלט דער גאנצער עסק געקראכט אין צוויי טעג. דער שוואכסטער און דאָך דער וויכטיקסטער פון אלע שותפים איז געווען דער ייד, ר' שמעיה. ער האָט געגעבן די מייסטע געלטער, וואָס מען האָט געברויכט, אָבער געמישט האָט ער זיך ווייניק אין די עסקים, און אויב ער האָט זיך יאָ שוין אַמאָל אריין־געמישט, האָט מען אים געהערט, ווי דעם רב אין בויבערניק. דער יידישער פארוואלטער אליין פלעגט נאָר אויסהערן, אָבער געטאָן האָט ער פינקט דעם היפך.

עס איז אָבער געקומען א צייט, וואָס ר' שמעיה, דער סבלן האָט דאָס שוין ווייטער נישט אויסגעהאלטן, "באו מים עד נפש" האָט ער געזאָגט אין זיך און פארקלאָגט דעם פארוואלטער ביים ליסקער רבין, רבי הירשעלע, דער צווייטער.

זיי זענען ביידע געקומען צום רבין, אז דער רבי זאָל כאָטש צווישן זיי, צוויי יידן מאכן שלום.

היתכן? — האָט ר׳ שמעיה געפרעגט דעם יידישן פארוואלטער פון דער פאבריק — היתכן, ווי אזוי איז דאָס מעגלעך, דו ביסט אליין אויך א ייד, דאכט זיך, אז דו ווייסט גוט, אז דער הויפט געלט־געבער בין איך, און דאָך הערסטו מיך, ווי דעם קאָטער — היינט ווי איז יושר? ווי איז געראכטיקייט? איר האָט גאר נישט מורא פאר גא־ט און פאר לייטן?

איך האָב מורא פאר איין זאָך — האָט דער פארוואלטער געענפערט. — איך האָב מורא פאר מיין פאָסטן. איך ציטער, אז מען זאָל מיר נישט די פאָסטן אָפזאָגן. איר דארפט ווייסן, ר׳ שמעי׳, אז אזא שטעלע, ווי איך האָב אין דעם דאָזיקן פאבריק, וואָלגערט זיך נישט אין די גאַסן. חוץ דעם, פארגעסט נישט, אז אין גרינטגענומען בין איך א בעל־חשבון, פון דעם פאך, בין איך א בוכ־האַלטער. מאך איך מיר קודם־כל מיין אייגענעם חשבון.

ר׳ שמעי׳ וועט מיר קיינמאָל נישט אויפזאָגן. ער איז א ייד א תלמיד־חכם, דערצו האָט ער נאָך א יידיש הארץ, עד האָט רחמנות אויף מיר און מיינע קינדערלעך, וואָס איך דערציע זיי אויפן יידישן דרך, איך לאָז זיי לערנען אין די ישיבות. אויסערדעם איז ר׳ שמעי׳ א בעל מידות טובות, ער איבערלייגט זיך צען מאָל איידער ער גייט עפעס טאָן, וואָס קאן זיין חלילה בייז פאר עמיצן. פאר אים האָב איך קיין מורא. איך קאן רואיק אויסהערן זיין מיינונג און טאָן פינקט דאָס פארקערטע — וואָס די גויישע באלעבאתעם הייסן מיר צו טאָן. ר׳ שמעי׳ האָט ליב, אז מען זאָל אים אויסהערן, טאָן טו איך אָבער, וואָס אנדערע ווילן. נישט אזוי איז אָבער, רבי לעב, להבדיל, דער גוויישער פריץ מאַקס. ער איז נישט קיין ייד, ער האָט א בייז הארץ אויף די אנגעשטעלטע, בפרט אויף א יידישן אנגעשטעלטן, ווי איך בין. מיט אים טאָר מען זיך נישט צאצקען — איין רגע און מ׳ קען פליען פון אלע שטאָקן פון דער פאבריק. דערפאר רעכן איך מיך תמיד מיט אים, און בלויז מיט אים.

נו, הערט דער רבי, דיבורים? — זאָגט שמעי׳ צום רבין, מיט א צעבראָכן הארץ — עס אָרט מיך שוין גארנישט, אז ער טוט, ווי עס טויג אים בעסער, אָבער, די חוצפה, רבי לעבן, די חוצפה, וואָס ער זאָגט מיר דאָס אלעס אין פנים אריין, אזא קאלטבלוטיק!...

דער רבי האָקט אים איבער די רייד, און זאָגט צו אים אזוי הלצהדיק: ר׳ שמעי׳, איר זענט דאָך א תלמיד־חכם און איר ווייסט גאנץ גוט, אז „כל מה דאסיר לן רחמנא, התיר לן כנגדו״... חוצפה איז טאָקע א זייער געמיינע זאך און דאָך איז דא א בפירושע גמרא: „חוצפה קלפי שמיא מהניא!״ — אויף פראָסט יידיש הייסט עס, חוצפה העלפט אפילו קעגן הימל. און אזוי־ווי „שמיא״ הייסט אין גמרא־לשון „הימל״, קען מען דס אין אונדזער איצטיקן ענין איבערטייטשן מיט א וואָרטשפיל: „חוצפה קלפי שמעי׳ מהניא״, דאָס הייסט, חוצפה העלפט אפילו קעגן ר׳ שמעי׳. (אמת, אז שמעי׳ שרייבט מען מיט אן

„עין", אָבער אוא למדן איז דער פארוואלטער שוין נישט מחויב צו זיין...)

אויפן רבינס וואָרטשפיל האָט זיך שוין ר' שמעי' אליין אויך צעשמייכלט און זאָגט אזוי ווייטער צום רבין: אם כן למה זה אנכי?! וואָס האָב איך נאָך צו טון ווייטער אין דער פאבריק? אָנה אני בא, ווי קען איך קומען צו תכלית? גיט מיר, רבי, אן עצה, וואָס זאָל איך טאָן? זאָל איך מיינע אקציען פארקויפן און ארויס פון דער פאָבריק, וואָס איך האָב אזוי שווער און מיט שווייז געגרינדעט? וואן אזוי קען דאָס שוין דאָך נישט ווייטער גיין! איך האָב פארמעגן און פרעמדע ווירטשאפטן און פארפיגן דאריבער — אן עכטע תוכחה...

דער רבי קלערט א ווייל און ענפערט: „אין אדם נתפש מתוך צערו", איר קאנט איצט נישט באשליסן אליין, וואָס איר זאָלט טאָן, דער כעס און שנאה איז מקלקלת את השורה. דאָס געשעפט בלייבט געשעפט, פאבריק בלייבט פאבריק, דאָס שותפות איז געשטארבן, נו, דאָרפסט קדיש זאָגן נאָכן שותפות און אויסלאָזן מיטן יהא שלמא רבה מן שמעי'... איר פרעגט א רעכטע קשיא ר' ייד: „אם כן למה זה אנכי?" — נאָר איר טייטשט נישט ריכטיק דעם פסוק. דער פשט איז אין אייער ענין פאָלגענד: „אם כן", אז ס'איז יאָ אזוי, איר האָט די מאה, נאָר נישט די דעה אין אייער געשעפט, „למה זה" צו וואָס־זשע טויג אייך די שותפים? „אנכי", איך האָב יאָ די פאבריק אליין געגרינדעט און געפירט, קענט איר יאָ דאָס ווייטער פירן אליין און נאָר אליין. דעמאָלט במילא גייען שוין אויך אלע צרות און חוצפות אוועק, איר בלייבט אליין בעל־הבית, אזוי־ווי ס'איז במחשבה תחילה געווען.

איר קויפט אָפ די אַקציען פון דעם בייזן ערל, וואָס איז איינער פון די הויפט שותפים. די קליינע שותפים וועלן זיך במילא צופאלן אָדער זיך צופאסן — און פטור אויס.

זייער שיין און וואויל איז דעם רבינס עצה נכונה, אָבער ווי קען מען דאָס מוציא מן הכוח אל הפועל זיין, ווי קען מען אָפקויפן פון דעם ערל מאָקס (י"ש) זיינע אַקציען, ווען ער וויל נאָך, אדרבה, מיינע אַקציען מיט אלער גענוואלט אָפקויפן. דערפאר עסט ער מיך יאָ ארויס.

דערפאר טאָקע, דארפט איר דאָך האָבן סיעתא דשמיא, א געהילף פאר שמעי'...

דער ייד האָט שוין ווייטער נישט געטשעפעט דעם רבין, ער האָט גוט פארשטאָנען דעם רבינס מיין, און געהאט אמונה ובטחון, אז דער רבי הייסט אָפקויפן די אַקציען פונעם ערל, וועט דאָס זעכער געשען, און ער איז געהאָלפן נאָך בעסער, ווי ער האָט זיך אפילו געקענט חלומן דערוועגן. ער האָט זיך געזעגנט אין אָוועק מיטן רבינס ברכה, אז השית"ב וועט אים העלפן און ער וועט אין גיכן אָפקויפן די אַקציעס פון די גויים און אליין זיין דער כל וכל — השורר בביתו...

ער פֿאָרט אַהיים מיט דעם פֿארוואלטער צוזאמען, זיי זענען געוואָרן אוהבים, ווי אמאָל, און געארבעט לטובת איש לרעהו. דער בוכהאַלטער פירט דאָס געשעפט, וויגלייך עס וואָלט גארנישט געשען, דער באלעבאס, ר' שמעי', הנה זה עומד ומצפה לישועת השם כהרף עין...

קוים עס גייען אַבער פֿאַריבער עטלעכע טעג, געשעט א מאַלער אין דער מיל און דער ערל, דער צורר היהודים, האָט זיך, ווי געווייגלעך געפֿאָרעט ביי ד מאשינעריי און זיין ראָק האָט זיך צוגעטשעפּעט צו א גרויסן ראָד, געמאכט פון אים כהרף עין א קאליעקע.

עס איז געוואָרן א גרויסער רעש, צרה ויגון אין דער גאנצער מיל. מען האָט דעם ערל זאָפֿארט א וועקגעטראָגן אין שפּיטאָל, מען האָט געשניטן און גערעסן, געאיילט און געהיילט, ווי שנעלער אים מציל צו זיין דאָס לעבן, און וואָס מען קען, זאָל מען ראטעוון. צו א האנט צו א פוס, אָדער ביידע, איז געווען די הויפּטאויפגאָבע פאר די דאָקטוירים.

עס האָט, פארשטייט זיך, געקאָסט ממון און דמים. וואָס עס איז געווען אין אין דער שטיב, אויבן און דעראונטער, האָט מען אָנגעהויבן אויספארקויפן,

ווי עס איז אַבער, דעם ערל בעסער געוואָרן, האָט ער א טראַכט געטאָן, צו וואָס פארקויפן זיין הוידל־בוידל, זיין שטיקל הויז־וירטשאפט וואָס ער האָט געירשענט, ער פארקויפט ליבער די אַקציען פון דער פאַבריק, ער קען דאָס שוין במילא מער נישט פֿאַרסירן מיט זיין האלבן פוס און האלבע האנט, און דאָס גאנצע געשעפט וועט אן אים סיי־ווי צו גרונד גיין.

דער ערל האָט גוט געוויסט אז ר' שמעי' האָט געלט און איז בכוח אַפֿ־צוקויפן זיינע אַקציען, האָט ער אים געלאָזט רופן צו זיך.

ר' שמעי' האָט שוין לאַנג געוואָרט אויף דעם דאָזיקן בעגעגעניש און געלעגענהייט. ער האָט נעמליך געוויסט, אז דער ערל, דער בייזער שותף איז צו גרונד און איז געצווינגען צו פארקויפן זיינע אַקציען. ער האָט תיכף פארשטאַנען, אז מה' יצא הדבר, דאָס איז אצבע אלקים, דעם ליסקער רבינס כוח מאַניפּאָלירט מיט דער גאנצע געשיכטע. ער האָט זיך מיט דעם ערל סוף־סוף משווה געווען און איבערגענומען זיינע אַקציען.

די גויים, וואָס האָבן געזען, אז זייער גרויסער קנאקער, דעה־זאָגער איז ארויס פון דער שותפות, האָבן זיי אויך נישט געוואָלט פארבליבן, אלץ שותפים מיט דעם ייד און האָבן אנטשלאָסן, אז זיי אלע טרעטן ארויס פון שותפות, און האָבן איבערגעגעבן זייערע חלקים, אַקציען, וואָס זיי האָבן געהאט אין דער פאַבריק.

אזוי ארום, איז דער ייד, ר' שמעי' געבליבן אליין דער באלעבאס אין דער מיל, אין דער גאנצע פאבריק, ווי דער ליסקער רבי ר' הירשלי דער צווייטער האָט אים מבטיח געווען, אז ער וועט זיין און נאָר ער אליין דער השורר בביתו. און עס איז געוואָרן שלום על ישראל. דער וירטשאפטער האָט אים מער

נישט מצער געווען, געפֿאַלגט און געטאָן תמיד, ווי דער באלעבאָס, ר׳ שמעי׳ האָט געהייסן, און עס איז געווען ברכה והצלחה, מנוחת אמת ואמונה — פון אלע זייטן.

*

עס אז אמאָל געקומען א באקאנט יונג ווייבל פון א נאָנט דאָרף, פון רבנס גליל צו די רביצין (ע״ה) אין איר צימער אריין. זי וויל זיך געזעגענען פון רבין, נאָר קודם האָט זי א בקשה צו די רביצין, אז זי זאָל זי אויסהעלפן מיט געלט אויף שפּעזן קיין טריעסט, ווייל זי פֿאָרט קיין אמעריקא.

פֿאר אזא יידיש ווייבל איז א נארישקייט — זאָגט די רביצין — צו פֿאָרן קיין אמעריקא, דו האָסט א מאַן, געשווויסטער און א גוטע יידישע מאַמען — אלע אנשטענדיקע יידישע מענטשן, צו וואָס גיין נע־ונד אין א ווייטע, פרעמדע מדינה, ווי דו קענסט נישט אמאָל זייער שפּראָך. דיין מאַן איז א גוטער, נאָר א היציקער, ער מיינט נישט שלעכט, ער האָט דיך ליב און דיינע ברידער אויך.

קיינער האָט מיך נישט ליב — זאָגט דאָס ווייבל — דאָס איז דער אמת. איך האָס אלעמען און אלע האָסן מיך. איך בין אין זייערע אויגן א פשוטע בעסטיע און בין פארפֿאָלגט. איך מוז אנטלויפן פון דעם דזיקן דארף און פון דער מדינה. מ׳ וויל מיך דאָ אומברענגען!

וואָר וויל דיך אומברענגען? — פרעגט די רביצין — דו ווילסט דיך אליין אומברענגען, דו ביסט דיר אליין דער גרעסטער שונא.

ד׳ האָב געזונ די דאָזיקע אלטווייבערישע רייד! — זאָגט דאָס ווייבל א ביסל כעסיק — איך בין נישט געקומען, אז די רביצין זאָל מיך מוסרן און אָפּרעדן פון מיין געפֿלאָנטן וועג. ד׳ דארף געלט, עס פעלט מיר נאָך די באַן־הוצאות ביז דער שיף, ביז טריעסט, דאָריבער בין איך געקומען צו א יידענע, א געהויבענע, אז איר זאָלט מיך ארויסראטעווען פון דער בלאָטע, וואָס איך זינק אלץ טיפער און טיפער — איך וויל תשובה טאָן!

דבורה׳לע! — האָט די רביצין געזאָגט מיט א ווייכער שטימע — איך וויל דיר צוזאמענקלויבן די שפּעזן צו פֿאָרן אין א מזלדיקע שעה, נאָר אזוי־ווי דו האלסט שוין ביי תשובה טאָן, געהערסטו קודם צום רבין, ווי דו וועסט זיכער האָבן א ישועה אין אלע ענינים. ס׳איז נישט געזונ, דבורה׳לע, צו האָבן באַן־שפּעזן פֿאָרן אויף א שיף קיין אמעריקא, מען מוז אויך האָבן סייעתא דשמיא צו אלעמען.

זיי זענען ביידע אריין צום רבין, זי האָט זיך ראשית שטאָרק פארענטפערט און געבעטן דעם רבין, אז ער זאָל נישט ברוגז זיין, וואָס זי איז נישט געקומען זיך געזעגענען קודם צום רבין און דערנאָך בעטן א טובה פון די רביצין.

חס ושלום, דבורה׳לע — האָט דער רבי מיט א שמייכל איר געענפערט —

איך בין נישט ברוגז. איך האָב א ריינגעהערט דיין שמוס מיט די רביצין, אז דו ווילסט גאר תשובה טאָן — נו, האָסטו דיך נאָך פון דעם רבונו של עולם אליין אויך נאָך נישט געזעגנט!

יאָ, רבי לעבן — זאָגט דאָס ווייבל — איך האָב באמת חרטה באקומען, וואָס איך בין קעגן מיין ווילן אריינגעפאלן אין אזא פלאָנטער. צעקריגט מיט א מאן, וואָס איך האָב מיט אים 6 יאָר געלעבט בשלום ובשלוה. און אז איך האָב פארקויפט מיין מאַנס זייגערל, אָן זיין ידיעה, אז איך זאָל דעם אוניווערזיטעטס־שילער ארויס העלפן פון זיין נויט. איז דאָס נישט געווען מער, ווי א שגעון פון ווייכהארציקייט איבער אים, נו, האָט מיך מיין מאן חושד געווען. איך האָב בחינם געזאָגט און געווייזט פאר מיין מאן, אז איך האָב נאָר זיין זייגערל און נישט זיין זייגערן (זיין ווייב, וואָס האָט דאמאָלס געזייגט א 6 מאָנאָטיק קינד) פארקויפט. עס האָט נישט געגוצט. און אזוי ארום האָט זיך אלעס אזא פארפלאָנטערט, אז איך האָב אים איבערגעלאָזט, דאָס קינד געגעבן צו דער מאמע מיינע, און איך בין מגולגל געווארן אין דער שטאָט. געווואוינט אין אַן אָרעם שטיבל צווישן לייז און מיז, פארוואָרפן פון מחנה ישראל. איך לעב צווישן פרעמדע, נעם איין חרפות און בושות פון אלע זייטען. וואָס טויג מיר לעבן, למה לי חיים? נישטאָ קיין אנדער וועג, נאָר אמעריקא, ווי אַנצוהויבן א נייי לעבן. איך ווייס נאָך נישט, אויב אויפן אלטן גרינד, אָדער מיט נייע זינד?... איך ווייל פון די רביצין געלט אויף שפעזן, צו פאָרן אין נייעם לאַנד, אנהייבן א נייי לעבן.

דער רבי האָט זיך פארקנייטשט דעם שטערן און געזאָגט צו די פאר־וואגלטע יידענע, בזה הלשון: איך זע אז דו ביסט גארנישט אזוי זינדיק, ווי די וועלט מיינט, דו פארדינסט אז די רביצין זאָל דיך ארויסהעלפן פון דער נויט. בלייב־זשע דאָ ביי די רביצין איבער נאַכט, ווי לאנג זי וועט דיר די נויטיקע סומע צוזאמענברענגען. און דער באשעפער וועט העלפן אז דו וועסט קענען טאָקע אַנהויבן א נייי לעבן אויפן אלטן גרינד. דיין וועג אין א נייעם לאַנד, קען דיר ברענגען נייעם שאנד. די געזעלשאפט, וואָס געט דיר די שיפסקאָרט, געט דאָס נישט בחינם, זיי וועלן אויף דיר ארויפווארפן נייע צרות און ברענגען דיך אפילו צו שמד חלילה. דו קענסט נישט גיין אויף דעם וועג, אין וועלכן דער שטן האָט דיך אפשר גאר קעגן דיין ווילן אריינגעצויגן. דו מוזט דעם שטן ארויסווארפן פונעם וועג, וועלכער האָט דיך אזוי שטאַרק פארפלאָנטערט. דו האָסט א יידישע מאַמען און דו אליין ביסט אויך א יידישע מאַמע פאר דיין מיידעלע, דו ביסט א רינגעלע פון דער לאנגער קייט, נו, ווילסטו א צינד מיט דייַנע אייגענע העגט צורייסן די לאנגע יידישע קייט? — וואָס א מין תירוץ האָסטו פאר די חשובה מאַמען, וועלכע האָט דיך געבוירן, ווי אזוי קענסטו דיך פארענטפערן פאר דיין אומשולדיק קינד, וואָס דו האָסט געבויערן?! און ווי איז דיין יידישע נשמה, וואָס האָט זיך פארבינדן כדת משה

וישראל מיט א מאַן, וועלכער האָט דיך בכבוד געהאלטן? בלייב דאָ איבער נאַכט ביי די רביצין און טראַכט איבער אלעס, וואָס עס איז געווען און וואָס עס קען זיין, איך בין בטוח, אז אין דער לעצטער מינוט וועט קומען די ישועה, און דו וועסט צוריק זיין אַ יידישע טאַכטער, א יידיש ווייבל און א יידישע מאַמע.

וכן הווה. זי איז אריין צו די רביצין און געווויינט אויף איר ביטערן גורל. דעם רבינס ערנסטע און מאַראלישע דערקלערונגען האָבן אין איר אויפגעוועקט דאָס געוויסן, דעם שכל הישר, און אלעס באַטראַכט און געזען מיט גאנץ אַנדערע אויגן.

אינצווישן, האָט דער רבי גלאַזט רופן צו זיך דעם מאַן פון אנדערן דאָרף אויף מאָרגען פרי, און א וועקגעשיקט גאנץ פרי א וואָגען נאָך די באַבע מיטן קינד פון א ווייטערן מקום.

*

ויהי בלילה ההיא, און דער דאָזיקע נאכט איז געשען א נס מן השמים. דער סטודענט, מיט וועם מען האָט דבורה'ן חושד געווען מיט געוויסע, נישט דערלויבטע באציאונגען צו אים, איז אין דער זעלביקער נאַכט א חתן געוואָרן, מיט א רייכע שיקסע אין דער געגענט. ער האָט באקומען א סומע געלט פאַראויס פון זיין נדן. ער האָט געגרי געוויסט, אז ער האָט אויף דבורה'ן א גרויס אומגליק געבראכט, מיט דעם, וואָס זי האָט פאר זיין טובה־וועגן, פארקויפט איר מאַנס גאָלדן זייגערל. האָט ער ראשית כל, זאָפאָרט צוריקגעקויפט דאָס זייגערל, און דאָס פאר די האלבע נאכט פערזענלעך איבערגעגעבן פאר דעם מאַן און אים דערקלערט, אז ער האָט זיין ווייב בחינם חושד געווען וועגן אים, ער האָט מיט איר קיין שום נאָנטע באציאונגען געהאַט, און האָט איבערהויפט נישט מיט קיין יידישקע קיין שום שייכות, והא ראיה, אז ער האָט חתונה מיט דעם בירגערמייסטערס טאַכטער, וועלכע באצאָלט איצט אלע זיינע חובות.

באלד אינדערפרי איז דער מאַן אָנגעקומען צום רבין, אלעס דערציילט און זיך מיט אים שואל עצה געווען — כדת מה לעשות? ער וואָלט זיך גערן איבערגעבעטן מיט זיין יידענע, ווען ער זאָל נאָר וויסן, ווי זי געפינט זיך א צינד.

דער רבי האָט אים געזאָגט, אז ער זאָל דאָ פארבלייבן ביז איבערן דאָוונען.

ער האָט געדאַווינט מיטן רבינס מנין אין בית המדרש. בתוך כך, איז אָנגעקומען די באַבע מיטן קינד. דער טאַטע האָט זיך זייער דערפרייט, צו זען אין די שוויגערס שויס, זיין אייגען קינד און זיך שטאַרק צעווויינט פארן רבין, אז ער זאָל מתפלל זיין צו השית"ב, ער זאָל נישט צעשטערן זיין פאמיליען לעבן און צוריק שטעלן די משפחה אויפן אלטן שטייגער.

אזוי־ווי די דריי, מאַן און קינד מיט דער באַבע זענען זיך אזוי געזעסן אינעם רבינס צימער, אָבער דאָך פארצווייפלטע איבער די גאַנצע מעשה — האָט

דער רבי אריינגערופן דאָס פארוואגעלטע ווייבל, וואָס האָט דאָרט געוואָרט געלט אויף שפּעזן קיין אמעריקא צו בעקומען. און ווי זי האָט, צו איר גרעסטער איבעראשונג דערזען איר אלטע מאַמען און דאָס קינד אין איר מאַנס אָרעמס, איז זי אין חלשות געפאלן. מען האָט זי אָבער תיכף דערמינטערט... דער מאַן האָט איר באלד געוויזן דאָס זייגערל מיט די גאָלדענע קייט, וואָס פארבינט זיי אויפסניי אין די גאנצע משפּחה, מאן און ווייב, טאָכטער און מאַמען, טאטן און קינד.

דער רבי האָט נאָר אזויפיל געזאָגט: נו, איצט דבורה'לע, דאָס זייגערל האָט האָט אמאָל דער רוח געזומען און פארפלאָנטערט אייערע לעבענס, אָבער, דיין הרהור תשובה האָט ארויסגעראטעוועט דאָס זייגערל פון שאול תחתית און צוריקגעגעבן אייערע לעבן. דאָס זיגערל זאָל ביי אייך זייער חשוב זיין, איר זאָלט תמיד אזוי גוט גיין אין אייערע דרכים, ווי דאָס אומשולדיקע זייגערל גייט ביי טאָג און ביי נאַכט פּנקטלעך און גוט אוף דער אייגענער אָקס.

*

א ייד פון א שכן־דאָרף, א פּראָסטער ייד, א מעקלער, וואָס גייט אויף מאַרקען, א לאנגער, א דאַרער, קומט אריין צום רבין, ברענגט מיט זיך דאָס ווייב און זאָגט צום רבין: ער איז א מארקן־גייער, פלאָגט זיך פארן גראָשן, זי איז אָבער א קאָרגע, האלט אים נישט גוט, קינדער האָט ער נישט, ער וויל זיך גט'ן פון איר.

דער ליסקער רבי הערט אויס זיינע טענות און ער האָט באָלד פארשטאנען, אז ער האָט דאָ צו טאָן מיט א בויך־מענטש. האָט ער אים געהייסן קומען דעם אָנדערן טאָג פּארמיטג, ווייל דאָס גט'ן גייט נישט מיט אייגמאָל, מען מוז זיך נאָך מיישב זיין, אפשר וועט אים דער כעס אוועקגיין ביז מאָרגן, און ווען נישט, וועלן זיי זיך גט'ן און פטור אויס...

ואל האשה אמר, און צו דער יידענע, וואָס זי איז אויף א וויילע צוריק־געבליבן, האָט דער רבי געזאָגט: מה יש לך בבית?! וואָס האָסטו עפּעס אין הויז, צו מאַכן א גוטע וועטשערע פאר דיין מאַן?

האָט זי געענפערט דעם רבין, אז זי האָט א גרויסן אינדיק, וואָס זי פיטערט אים שוין חדשים אויף פורים.

דער רבי האָט געהייסן, לאָזן שעכטן דעם אינדיק און מאַכן א גוטע וועטשערע פאר דעם ברוגזדיקן און הונגעריקן מאַן, און דערצו א פלאָש גוטן ווין אויפן טיש — עס וועט זיין שלום בית.

כך הוה. זי האָט געפאָלגט דעם רבין און אנגעבראַכט א גוטע וועטשערע פארן מאן.

דער ברוגזדיקער און הונגעריקער מאן איז דערנאָך גאנץ שפּעט ביי נאכט אהימגעקומען מידערהייט פון זיינע עסקים. ער איז אריין ווי געווינלעך, אין זיין באזונדערן חדר און זוכט ברויט מיט ציבעלעס, צו עסן עפּעס א נאַכטמאָל.

די באליידיקטע יידענע פארבעט אים אָבער, אין איר צימער אריין, אויף א גוטע וועטשערע. ער פארעקשנט זיך אביסל, אז סטייטש, ער גייט מאָרגען צום גט, ווי קען ער היינט עפעס וואָס אפילו טועם זיין ביי איר?...

דאָס ווייב ערקלערט אים אָבער, מיט אַ הכנעה און א ווייבערישן שמייכל, אז לעת עתה איז זי נאָך פארן גט און איז זיין ווייב כדת משה וישראל, און איר פליכט איז, אים נאַכטמאָל צו געבן; נאָכן גט, וועט זי דאָס זעכער נישט טאָן, אָבער אצינד קאן זי נישט צוקוקן, ווי ער עסט טרוקן ברויט מיט ציבעלעס, ווען זי האָט אנגעבראַכט א געבראָטענעם אינדיק מיט א פלאש וויין אויף וועטשערע. מאָרגען וועלן מיר גיין צום רבין וועגן גט, אָבער איצט, מיין מאן, קום עסן א גוטע וועטשערע.

זי עפנט די טיר פון איר צימער, ווי עס איז שוין טישגעגרייט כיד המלך. קוים האָט דער הונגעריקער, „בויכמענטש" נאָר דערשפירט דעם גוטן, שמעקדיקן געריך פון דעם געבראָטענעם אינדיק, האָט ער זיך שוין נישט געלאָזט לאַנג בעטן, ער איז אריין, גוט געגעסן, גוט געטרונקען, נאָך אלעם זיך גוט געפילט; געגעסן און פארגעסן פונעם „גט". געגאנגען אינדערפרי אויפן ירייד מעקלען מיט בהמות, אהיימגעקומען, ווי געווייגלעך שפעט ביי נאַכט, ווידער געגעסן אינדיק־פלייש און געטרונקען ווין און געלעבט גוט און וואויל עם האשה אשר לקח — געווארן שלום בית...

דאָס איז נישט געווען קיין מופת, נאָר א חכמה אלקית. ווארן דער רבי האָט תיכף פארשאנען פון דעם יידס פראָסטע טענות, אז ער איז א בויכמענטש, און דאָס ווייב איז א קארגע באלעבאָסטע — דאָס טויג נישט, האָט דער רבי געזאָגט צו דער יידענע, אזא א מין־מענטש מוז מען גוט האלטען, ווערט ער אליין אויך גוט. דאָ ניצט נישט דאָס קדושה־רינגל, נישט די כתובה, מען דאַרף קודם כל צו פרידן שטעלן דעם ליידיקן מאָגען, ווארן ביי אזא טיפ־מענטש גייט דער באפרידיגונג נאָר דורכן מאָגן און פארשאפט שלום־בית. און ווי עס איז דאָ שלום בית איז דאָ א ברכה אין הויז, מיט אלעם גוטען.

*

אמאָל איז געקומען צום רבין א מיידל, יאָ א מיידל, א יידיש מיידל. רבי, איך בין א חסידישע טאָכטער, דער טאַטע (ע״ה) איז געווען א מלמד, און איך בין געבליבן אן עלענטע יתומה, די מאַמע אן אָרעמע אלמנה, פארקויפט אלטע קליידער אויפן מארק. די זיידעס מיינע זענען געווען פרומע יידן. איך האָב דערזען א בחור, און מיין הארץ האָט אנגעהויבן שטאַרק קלאָפן און האלט טאָג און נאכט אין איין קלאפן. וואָס־זשע זאָל איך טאָן?

צי דיך צוריק! — זאָגט דער רבי — אז מ׳ וואַרט, דערוואַרט מען אלעס.

דער דאָזיקער בחור — זעצט פאָרט דאָס מיידל, — איז דער אייגאייניציקער, קעגן וועם איך האָב דאָס ערשטע מאָל דערפילט אזא מין הארצקלאָפן. עס איז

מיר בכן זייער שווער, מיך אריינצולעבן אין דער געדאנק, אז ער איז נאָר אזוי צופעליק אריינגעפאַלן אין מיין לעבן, ווי א ווייטער שטערן, און וועט חלילה באלד פארשווינדן, אזוי־ווי ער איז דערשינען.

דער רבי ווידערהאָלט זיינע ווערטער מיט א פאטערישן שמייכל: איך האָב דיר געהייסן, אז דו זאָלסט זיך צוריקציען פון דעם פלאָנטער, און ווארטן מיט דעם דאָזיקן האַרצקלאָפן, דאָס קלאפן קומט נישט פון אויבן, אז עס וועט קומען די צייט, וועט זיך דאָס אלעס אויסהיילן.

פאר יונגע קינדער, קלינגט אָפט עפעס אין הארץ, אָבער אזוי־ווי דאָס הארץ אליין ליגט אויף דער לינקער זייט, נו, ווער ווייס מבחין צו זיין, אויב דאָס קלאפן, דער סיגנאַל פון געפיל, קומט פון די רעכטע זייט אין הארץ אָדער גאָר פון דער לינקער זייט, איז דאָס דעמאָלט לינקס. — איך מיין, זלאטעלע, אז דו האָסט פארשטאנען מיינע ווערטער און וועסט מיך פאָלגען.

דאָס מיידל האָט אָבער נישט געוואָלט, זי האָט מיטגענומען דעם בחור מיט זיך צום רבין. דער בחור ווייל א חתן וועלן — זאָגט ער — ער וויל זי נעמען.

דער רבי חזרט איבער דאָס אייגענע און זאָגט: דו מוזט טובי', אָפּווארטן, ביז דו וועסט דיך אין גאנצן באפרייען פון מיליטער, און דערנאָך קען מען רעדן פון חתן וועלן, חתונה האָבן.

נישט געווען קיין ברירה, דאָז מיידל האָט געווארט. אינצווישן איז אויסגעבראָכן די וועלטקריג, דער בחור האָט געדאַרפט קומען צו דער שטעלונג, געבליבן א זעלנער, ארויס אויפן פראָנט, אהיים געקומען מיט א האלבע האנט, מיט דער לינקער האנט און מיט א האלבן פוס, מיטן רעכטן פוס, געווארן נעבעך אינוואליד אויף 100 פערצענט.

דאָס מיידל האָט אים מבקר חולה געווען אין שפיטאָל. דעם אומגליקלעכטן בחורס ערשט וואָרט איז געווען צו איר: זעסטו זלאטע, דער ליסקער רבי האָט רעכט געהאט, אז מיט די תנאים מוז מען נאָך אביסל צו וואַרטן, וואן ליידער בין איך שוין מער נישט פעאיק חתונה צו האָבן — איך פארבלייב מיט דער מאמען אין דער היים.

דאָס מיידל האָט זיך אביסל צעווייינט, געשוינט זיך, באדויערט דעם בחור, אָבער אז דער גזר דין זאָגט אזוי, קען מען זיך נישט א קענן שטעלן, און האָט זיך דאסטמאָל שוין געגצלעך אָפּגעזאגט און אָפּגעזאָגט פון איר בחור.

*

זי איז אוועק צום ליסקער רבין, דערציילט איר אומגליק און זאָגט: דער רבי איז געווען געראטן, אז א שידוך אי א נשמה־זאך און מ' דארף נישט האָרכן אויפן הארץ, דאָס פאָפט, און נישט תמיד איז דאָס קלאפן א גליק, נאָר א גלאָק, ווס קלינגט אויף א שאָדן, אויף אן אומגליק אויך (ר"ל), נו, א צינד וואָרט איך, דער רבי לעב, זאָל מיך בענטשן מיט גליק, דער רבי איז געווען ממש א נביא, אלעס פארויס געזען.

דער רבי האָט אויף אירע ווערטער גאנץ ענוותדיק געענפערט: דאָ איז נישט געווען קיין נביאות, נאָר מ׳ מוז מדייק זיין בשמא. ווען אך האָב געליינט דיין ערשטן קוויטל און געזען דיין נאָמען „זלטה", האָב איך גלייכצייטיק געליינט פון די ראשי תבות זווגך לא טוביה, אז טובי׳ איז נישט דיין זיווג...

די דאָזיקע זלטה האָט נישט אויף לאנג דארויף בשעה מוצלחת חתונה געהאט צו א חשובן, פרומען בחור, א גוטער בעל מנגן, ער איז געווארן שוחט־חזן אין א גרויס שטעטל, געהאט פרנסה און געלעבט גליקלעך.

*

אין א זאָנט שטעטל האָט געוואוינט א ייד, א בעסערער ייד, א באלעבאָס פון א גרויס טעקסטיל געשעפט. ער האָט געהאט אן אנגעשטעלטן, א געשעפטס־פירער, א פריידענקערישן ייד. אינצווישן אָבער, האָט דעם באלעבאָס ווייב געפירט געוויסע באציאונגען מיט דעם אנגעשטעלטן ייד, דאָס האָט דאן געפירט דערצו, אז דאָס געשעפט האָט אנגעהויבן שלעכט צו גיין און אויך דער שלום־בית האט זיך שטארק פארדארבן. ער פלעגט זיך אָפטמאָל באקלוגען פארן רבין. דער רבי האָט אים אָבער געהייסן אויסהאלטן. אמאָל איז ער אָבער אריינגעקומען צום רבין מיט א ביטער געוואלד, סטייטש, דאָס ווייב דערווערקט אים שוין ממש, ער האָט פון איר געוואלטיקע צרות, יגון ואנחה, ס׳איז שוין נישט צום אויסהאלטן מער.

דער ליסקער רבי, וואָס פאר אים, איז שוין דעם יידס פאמיליען לעבן לאנג קענטיק געווען, מיט אלע אירע צרות, האָט, ווי ביי יעדן ענלעכן פאל, מיט אים אויך געפריווט צוריק שטעלן דעם שלום־בית, און נישט פירן דערצו, אז א פאָר פאָלק, וואָס האט חתונה געהאט כדת משה וישראל, זאָלן זיך דארפן גט׳ן חלילה, האָט אים אָבער דאָמאָלט דעם יידס ביטערער מצב שטאַרק באאיינפלוסט און געזאָגט צו דעם ייד אזוי צו זאָגן: איך אליין אויך שוין, אז באו מים עד נפש, דאָס יידישע נפש דיינע איז אין א סכנה גדולה.

און אזוי־ווי דער רבי האָט אין זיין שמועס ערווייַנט איר נאָמען, האָט ער פאלן געלאָזט דאָס וואָרט „שפּינצע" שטאטס „שפּרינצע", ווי זי האָט באמת געהייסן, האָט דער מאן געוואָלט אויסבעסערן דעם רבינס טעות און געזאָגט: „שפּרינצע" און נישט „שפּינצע"... דער ליסקער רבי איז אָבער נישט געקומען אין פערלעגנהייט און געענטפערט דארויף, ווי יעקב אבינו האָט אמאָל געזאָגט צו יוסף, ווען ער האָט געמיינט אז דער טאטע האָט זיך טועה געווען — ידעתי בני ידעתי, איך ווייס ר׳ ייד, אז דיין ווייב הייסט שפּירנצע, זי איז אָבער א קליפה, דאָס שטעקט שוין אין איר נאָמען, הייסן הייסט זי פון דערהיים אויס, „שפּרינצע", זי טוט אָבער מעשה „שפּינצע"... איר זאָלט וויסן, מיין ליבער ייד, אז ס׳איז נישט דאָ גיין „טעות", קיין „מקרה", אלעס האָט זיין סיבה, זיין שורש, און קומט פון דער השגחה עליונה. אַיאָ, די „שפּינצע" ארבעט מעשה

שטן, זי טוט דיינע וועגן ארומשפּינען מיט אומצעליקע דינע פּעדעם, כדי אנצולייגן אויף דיר א סך פּליכטען און נעמען זיך אלץ מער און מער רעכטן, דיר צו רואינירן, אויסלאכן, באגראבען, ירשה'נען. אמת, דיין ווייב לעקט אליין אויך נישט קין האניק, אבער דער אינסטינקט און טבע פון א „שפּין" איז אין איר כאראקטער. זי פּאראליזירט דיינע כוחות און צווינגט דיך, אראפּ צו ברענגען פּאר איר דאס טעלערל פון הימל, זי האט פּארקויפּט אירע פּרישע באציאונגען מיט א גויישן ייד, און היינט, ווען די געשעפטן האבן זיך אזוי שטארק פּארשוואכט דורך אירע פּוילע שטיק, און דו ביסט פּאראַרעמט געוואָרן, אבער דאס געשעפּטס־לאקאל, מיט די וואוינונג, וואס איז נאך אויף זיין נאמען, ווייל זי, ווי די שפּינצע, מיט דער אויסרייד, אז די גלייביקער זאלן עס נישט צונעמען, זאלסטו אלעס פּארשרייבן אויף איר נאמען. זה לא, ר' ייד! דוד המלך האט געזאגט: „אפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו, וביד אדם אל אפולה!" עס דראט דיך די סכנה, אז זי זאל דיך פּאריאגן און אריינעמען איר געליבטן. איך בין נישט מסכים!

נו, וואס־זשע זאל איך דאך טאן, רבי לעב? דעם געשעפּטס־פּירער קען איך נישט אוועקשיקן, ער ווייסט אלע מיינע געשעפּטס געהיימנישן — איך האב מורא פּאר אים. אדרבה, איך מוז מיט אים זיין באגודה אחת און ווייזן אים א סבר־פּנים יפות. איך ווייס, אז איך האב אים געמומען אין הויז אריין, ווי א הינט, אבער אפילו א הינט אין הויז פּארלאנגט א גלעט, ווען נישט בילט ער... זאל איך די יידענע אוועקשיקן? זי וועט דאך נישט גיין. און די ביידע וועלן נאך בייזער וועלן אויף מיר.

דער רבי האט געענטפּהט: קינדעקן ביידע, און אפּשליסן דאס געשעפּט. גיין צו די גלייביקער, מעלדן א באנקראט און גיין צום רב גט'ן דאס ווייב.

דער באנקראט איז געלינגען. ער האט זיך מיט די גלייביקער פּארגלייכט און צוריק געעפּנט דאס געשעפּט, געגט פון ווייב — פּטור געוואָרן פון הויזהינט.

דער אויבערשטער האט געהאלפן, ער האט חתונה געהאט, באקומען אן אשת חיל מיט פּרישן נדן, וואס זי האט אויך מיטגעהאלפן אין געשעפּט, נישט געדארפט אן אנגעשטעלטן מער.

דער אנגעשטעלטער, וואס ער איז דורכן באנקראט אליין אויך געפּטרט געוואָרן, האט זיך אויך געעפּנט א זעלבשטענדיק געשעפּט אין דעם זעלבן פּאך און זיך אנגעבאָרגט א גרויסע מענגע סחורה און גלייכצייטיק אסעקורירט קעגן שריפה אויף א גרויסע סומע געלט, און אזוי־ווי דאס געשעפּט איז נישט געגאנגען, האט ער דאס אין א געוויסע נאכט, זיך אליין אונטערגעצינדן.

דאס געריכט האט אים אלץ שולדיקער אין אונטערצינדן דערקלערט, און אים אויף עטלעכע יאר פּאראורטיילט אויף תפיסה און — די גרושה, די פּאלשע שפּינצע איז געבליבן אן ארעמע גרושה לעולם ועד.

די מעשה איז א מוסר השכל, נישט ארויסגיין פון דרך הישר, נישט

ארונטערגיין פון די רעלסן, וואס דאס אנשטענדיקע לעבן האט געזעלשאפטלעך און מאראלישן אויפן כדת משה וישראל אונטערגעלייגט.

*

עס איז אמאל אריין צום רבין אן ארעמע יידענע פון דער נאנטער שטאט סערענטש. דער מאן אירער איז געווען, ווי געזאגט, א „טרויגער", געשלעפט פעקלעך, געטראגן אויף די פלייצעס פון די באן אין די שטאט אריין פאר די פאסאזשירן. זי האט זיך געשטעלט מיט איר געבוירענער צנועותקייט אונטער דער טיר, און גערעדט פונדערווייטנס צום רבין. זי האט נעמלעך געטראגן אין זיך בכלל אן אינסטינקטיוון פחד פאר גרויסע לייט און ספעציעל פאר אזא גרויסן צדיק, ווי דער ליסקער רבי, האט זי גערעדט מיט לרויס דרך ארץ.

זי האט אנגעהויבן רעדן, ווי פאר זיך אליין, ווי זי וואלט געליינט א שטיק געבעט אין דער תחינה פארן רבין, אז ער זאל העלפן איר מאן, לייזערן פון סערענטש, ער זאל זיך נישט דארפן אזוי ביטער פלאגן, טאג און נאכט שלעפן פעקלעך אויף זייגע שוואכע פלייצעס. ווינטער אין די קעלט, זומער אין די היצן, אלעס, אלעס פאר די פאר ארעמע גראשן, וואס איז ווייט נישט מספיק אויף פרנסה פאר זייער משפחה, וואס ווערט פון יאר צו יאר אלץ גרעסער און גרעסער. מ׳דארף שוין, רבי לעב, זעכס פלייצעס, נישט צוויי, צו קאנען מפרנס זיין אזא פאמיליע — דער רבי מוז באווייזן א קונץ...

ביי די דאזיקע ווערטער, האט דער רבי איבערגעהאקט אירע רייד און געזאגט צו איר: בלימה בת חיה פון סערענטש, דו מוזט וויסן פאר אלעמען, אז איך בין קיין קונצן־מאכער, איך בין בלויז א רב אין ליסקע, און לערן תורה מיט די בחורים פון מיין ישיבה, אך קאן דר נאר אנווינטשן אלדעס גוטס און בעטן, אז דער אין הימל זאל אייך העלפן און באווייזן נסים ונפלאות, דער רבונו של עולם טויג טאקע צו דעם גאנץ גוט. איר דארפט אבער האבן אמונה און בטחון צו דעם וואס אייביק לעבט.

אט דאס מיין איך טאקע, רבי לעב, אז דער רבי זאל מתפלל זיין צו דעם פון אויבן, ער זאל זיך דערבארעמען איבער אונדז און שיקן די ישועה.

דער רבי זאגט, אז מיר דארפן נאר האבן די אמונה און בטחון צו דעם, וואס אייביק לעבט און די ישועה וועט פון זיך אליין קומען. איך גלויב אין דעם מיטן גאנצן הארצן, איך בין פונדערהיים אויס אזוי דערצויגן און בעט טאקע דעם רבין, איר זאלט מיר דערלויבן צו דערציילן א מעשה נורא, וואס מיטן איבערחזרן די מעשה, חזרט זיך אבער די אמונה און בטחון אין מיר.

איך דערמאן מיך, רבי לעב, ווי מיין יידישע מאמע, די פרומע צדיקותע האט אמאל, ווען איך אליין בין נאך געווען א קינד און די מאמע האט מיר ביינאכט פארגעלייגט די מעשה מיט א צדיק פון דער גרויסער צאינה וראינה.

*

אָן אָרעמאן איז ער געווען דער צדיק און אין שטוב איז נישט געווען קיין ברויט אויף שבת צומאכן. איז ער געזעסן דער צדיק ביי זיך אין שטיבל און געהאט נעבעך גרויס עגמת נפש, וואָס ער וועט האָבן א פערשטערטן שבת. אין א ווינקל זענען געזעסן זיינע קינדער און זיין פרוי, הונגעריקע, דאָרשטיקע, אָבער שווייגעדיקע, אָן ווארט, אָן קרעכצן, כדי נישט מצער זיין בעסער דעם הייליקן טאָטן.

און דעמאָלט האָט די טיר זיך געעפנט, און אָן ערל איז אריינגעקומען מיט א גרויסן פיש. האָט די רביצין נעבעך געווויינט און צו אים געזאָגט, אז ער זאָל בעסער גיין צום שטאָט־גביר, ווייל זי האָט, ליידער, קין פרוטה אין טאָש. אָבער דער ערל האָט נישט געוואָלט אוועקגיין ביז די רביצין הט נישט צוגענומען פון אים דעם פיש, און נאָכן געלט, זאָגט דער ערל, וועט ער קומען אין אן אנדערע צייט. איז וועז די רביצין האָט געעפנט דעם פיש, האָט א גרויסער דימענט פארשיינט די שטוב, און דער צדיק האָט געהאט א פריילעכן שבת.

אזוי האָט דערציילט די מאמע און זי האָט אויסגעזינגען אירע רייד, ווי א געזאנג און געזאָגט: און דער „ערל" טאָכטערשי, איז געווען אליהו הנביא און דער צדיק האָט מער נישט געוויסט פון נויט...

אָבער איך — זאָגט ווייטער די יידענע — איך וויל זיך, חלילה, נישט פארזינדיקן. ווי קום איך, א פראָסטע, זונדיקע יידענע, וואָס איך וויים שוין גאָר וויניק פון א יידישקייט, צו א הייליקן צדיק? ניין, ניין! איך קום נאָר אין שטיבל פון א צדיק (כעני העומד בפתח) ווי אָן עלענדע מאמע פון אומ־שולדיקע קינדער צום רבין אז איר זאָלט בעטן פאר אונדז. איך וויל נישט קיינע דימענטן און איך וויל, חלילה, נישט מטריח זיין אליהו הנביאן; איך וויל נאָר אז מיין מאָן לייזער פון סערענטש, זאָל האָבן א גרינגערע און בעסערע פרנסה, און נישט דארפן זיך אָפרייסן די לינגען ביים טאָגן פעקלעך און פטור ווערן פון די בייזע שקצים... דאָס איז אלעס רבי, וואָס איך וויל, נישט מער. און בעט אצינד דעם רבין, צו פועלן ביים רבונו של עולם, וואָס ער האָט ליב זייענ נענטערע, אפשר וועל איך געהאָלפן ווערן אין זכות פון דער אלטער, פרומער מאמען ע"ה, און אויך זוכה זיין צו א ביסל נחת און לעבן.

און אזוי־ווי די דאָזיקע פראָסטע יידענע האָט זיך א ביסל אויסגעשיט איר ביטער הארץ און זיך אויסגערעדט פארן רבין רבי הירשעלע ליסקער זצ"ל, האָט ער באלד פארשטאנען, אז טראָצדעם, וואָס זי גייט נישט אין דעם דרך, וואָס די פרומע מאמע האָט זי דערצויגן, איז דאָך דער יידישער פינק נאָך נישט גאנץ פארלשן אין איר, זי טראָגט נאָך טיף אין הארצן די אמונה און בטחון; זי גלויבט אין באשעפער, גלויבט אין צדיקים, אין נסים, זי באקענט איר מינדעערוועדטיקייט אויפן יידישן געביט — דאָס הייסט שוין א שטיקל „ווידוי"...

האָט דער רבי געזאָגט צו איר, פשוט און גראָד: בלימה בת חיה, דו דאַרפסט וויסן קודם־כל, אז דער רבונו של עולם וויל אליין אויך נישט באווייזן קונצן... דאָס ענין פון א ישועה איז פראָסט פשוט געשטעלט אויפן יסוד פון דרך הטבע, קיינע קונצן, אלעס נאטירלעך. אז איינער האלט זיך אַן אינעם באשעפער, ער האלט אים נעמלעך פאר א טאטן איבער אלע טאטעס, נו האלט אים אויך דער רבונו של עולם פאר א קינד און העלפט אים, באשיצט אים, ווי א טאטע דאָס קינד. די ברירה איז, בלימה בת חיה, ביי אייך אין די הענט. פירט פון היינט אַן א יידיש הויז, אזוי ווי דו האָסט ביי דער מאמען געזען, דיין מאן זאָל גיין ערב ובוקר אין די שול אריין, וועט ער האָבן א ישועה, דער באשעפער וועט דיין מאַן העלפן כהרף עין, אין איין אויגנבליק...

זי איז אהיים און דערציילט דעם מאַן, וואָס דער ליסקער רבי האָט געזאָגט און פאַרשפראָכן, אז זיי וועלן פירן א יידיש הויז, און אז דער מאַן לייזער וועט גיין אינדערפרי און אָוועט אין דער שול אריין דאוועענען וועט ער באלד געהאָלפן ווערן מיט א ישועה אין אלע זיינע ענינים.

דעם ליסקער רבינס דיבורים און טרייסט האָט זיי שטאַרק באריכט דאָס הארץ און האָבען ביידע געווייגט אויף זייער ביטערע יאָרן, וואָס זיי האָבן איבערגעלעבט, און האָבן איצטער פארשטאנען און אייגעזען, אז דאָס אלעס איז געווען דערפאר, וואָס זיי האָבן פארנאכלעסיקט דאָס יידישקייט.

ער איז געווארן אַ בעל־תשובה, נישט ראַזירט מער מיט א גאַלמעסער די באָרד, געגאנגען ערב ובוקר אין די שול אריין דאַוועענען. עס האָט אים גארנישט באנק געטאָן, וואָס ער גייט נישט ארויס אין דער זעלבע צייט צו דער באַן, שלעפן די פעקלעך פאר די פאַסאַזשירן. ער איז געווארן א נייער מענטש, ער האָט געהאט א בטחון צו גא־ט און געגלויבט אין ליסקער רבינס הבטחה. מער מיט א פעקל־צוויי, אַדער וויניקער — האָט ער געדאכט ביי זיך — דאָס וועט אים שוין במילא נישט ארויסהעלפן פון דער נויט. אַבער זיין א ייד, מיט יידן גלייך, וועט אים זעכער ברענגען די געווינשטע, געגארטע ישועה. „לייזער זאָל גיין אין דער שול ערב ובוקר דאַוועענען" — האָט דער ליסקער רבי געזאָגט צו מיין וויב — „דאָרט וועט ער האָבען זיין ישועה". נו, וועל איך גיין אין דער שול אריין, וויי די הייליקע שכינה רועט און געהאָלפן ווערן בזכות תפילת רבים און אמונת צדיקים, ביידע אין אייגעם...

כך הווה. קוים זענען אריבער צוויי וואָכן, זינט די יידענע איז אהיים פון ליסקער רבין, און אונדזער לייזער, דער „טרעגער" האָט באמת ובתמים חוזר בתשובה געווען, געגאנגען ערלעך און געטריי יעדן ערב ובוקר אין דער שול אריין דאַוועענען, איז מקויים געווארן דעם רבינס ברכה און הבטחה.

אין א שיינעם פרימאָרגן איז דאָס געשען. דער פערזאָנאל־דירעקטאָר פון דער סערענטשער צוקער־פאַבריק האָט געהאט יאָרצייט נאָך זיין טאַטן, איז ער געגאנגען, ווי תמיד אין אזא צייט, אין דער שול אריין קדיש זאָגן,

און ווי דער אלטער יידישער מנהג איז, האָט ער געגעבן א ברייטן תיקון לכבוד דער עליית נשמה פונעם פארשטאָרבענעם.

אונדזער לייזער, דער טרעגער, האָט אויך מיטגעדאַוועט מיט דעם זעלבען מנין, פארשטייט זיך אז ער האָט אויך געטרינקען פון דעם דאָזיקן תיקון און אָנגעווינטשן דעם בעל היארצייט, דעם דירעקטאָר, ווי דער סדר איז אין אזא אנגעלעגענהייט, אז די נשמה זאָל האָבן אַן עלייה, די קראנקע א רפואה, און די געזונטע א ישועה!

דער דירעקטאָר קוקט אזוי אַן און געט א טראכט, ווי עמיצער וואָלט אים עפעס אייגנערוימט אין אויערן: אָט, איז דאָ די ישועה, לייזער! און רופט אים טאָקע אין אַ זייט און זאָגט צו אים: אין 8 א זייגער קום צו מיר אין מיין קאנצעליי...!

דער דירעקטאָר האָט לייזערן, דעם טרעגער, גאנץ גוט געקענט. ער האָט געוויסט, אז ער האָט געגומען א ווייב פון א באלעבאטיש יידיש הויז. אָפטמאָל האָט ער איבער אים שוין געטראכט און נישט פארשטאנען, ווי אזוי ער איז אין דעם שפלדיקן מצב אריינגעפאלן? ער האָט זיך אָבער נישט געוואָלט אריינלאָזן אין א שמועס מיט אים, ער האָט אים נעמלעך גהאלטן פאר אן אויסוואורף, וועם מ׳דארף ווייט אויסווייכן. אָבער אצינד, ווי ער האָט אים געזען אין די שול דאוונען, מיט אנדערע יידן צוזאמען, האָט ער פליצלינג רחמנות באקומען איבער זיין אומגליקלעכן, אָרעם לעבן, און דער עיקר, ער האָט א שטיקל פארטרויען באקומען צו אים. אזוי האָט דער דירעקטאָר באשלאָסן אין זיך, באותו רגע באותו מקום, אז ער וועט לייזערן אויפנעמען אלץ קאנצליי־זיינער, פאר א היטער ביי זיין טיר, שומר הסף.

לייזער איז גראָד אהיים פון דער שול, אָפגעפרישטיקט זיין אָרעם שטיקל מאָרגען־ברויט. ער האָט פאר זיין ווייב גארנישט דערציילט וועגן דירעקטאָר. ער האָט אויף דעם בארופען אים אין דער קאנצעליי, נישט געלייגט קיין באזונדער וויכטיקייט. ער האָט געטראכט אין זיך, מסתמה דארף ער עפעס א פעקל אָדער פעקלעך טראָגן פאר אים אָדער זיינס א גאסט צו דער באַן.

ער איז נאָך פאר אַכט אזייגער אוועק צום דירעקטאָר און אים אָפגעווארט פאר דער קאנצעליי, מיט די שטריקעלעך אויפן האַלץ, גרייט צו טראָגן די פעקלעך.

דער דירעקטאָר הייסט אים באלד, אריינגיין אין זיין קאנצעליי, און זאָגט צו אים אויף א פעטערלעכן שטים: לייזער, נעם ארונטער די שטריקלעך פון דיין האלז, געגוג געווען פאר דיינע שוואכע פלייצעס. דו וועסט מער נישט טראָגן פעקלעך אויף דיר, נאָר איין פעקל מוזט דו נאָך טראָגן; דיינע אלטע מלבושים אהיים צו דיר, מיט די שטריקלעך צוזאמען, ווייל דו באקומסט דאָ באלד אנדערע מלבושים, א נייעם „מונדיר", וואָס די וועכטער טראָגן ביי אונדז.

איך וואָלט דיר שוין, לייזער, לאנג געהאָלפן, נאָר איך מוז דיר זאָגן דעם ריינעם אמת, איך האָב מורא געהאט מיט דיר אנהויבן, איך זע אָבער איצט, אז דו ביסט א לייט געווארן, אן אנדערער ייד, מאך איך אויך פון דיר אן אנדערן מענטש — א לייט. פון דעז מאָמענט אָן ביסטו מיין קאנצעליי־דינער, א טיר וועכטער. דיין דינסט באגינט אים 8 א זייגער אינדערפרי ביז 4 א זייגער נאָכמיטאָג. אינצווישן איז מיטאָג־שטונדספריי, פון 12 ביז 1. שבת אין גאנצן פריי, נאָר זונטיק מוזט דו שטיין אין דער דינסט פון 9 ביז 12 מיטאָג. דיין געהאלט איז דאָס זעלבע, ווי אלע ארבעטער באקומען געצאָלט אין דער צוקער־פאַבריק.

לייזער איז תיכף אריינגעטרעטן אין דער דינסט, באקומען אנדערע מלבושים, א בלויען מונדיר מיט מעשענע קנעפּ, וואָס האָבן געשימערט פון דערווייטנס. ער איז געווען אויסער זיך פאר פרייד, ער האָט זיך נישט געקאָנט געגוג זאט אָנקוקן, מיטן בלויען מונדיר און מעשענע קנעפּ, ווי ער וואָלט געווען עפעס א מין געגנראָל מיט א נאָבעלן אָנפאָרם. ער האָט זיך געפילט אין דעם נייען מלבוש, ווי א נייער מענטש און זיך גפרייט, ממש ווי א קליין קינד.

אָט, דאָס איז עס, טראכט ער אזוי אין זיך, דעם ליסקער צדיקס כוח, זיין ברכה איז מקויים געווארן: „זאָל לייזער גיין אין די שול אריין דאָוועגן, ערב ובוקר, דאָרטן וועט ער האָבן די ישועה"... — האָט דער ליסקער רבי געזאָגט צו מיין ווייב.

פונקט אין 12 מיטאָג איז ער אהיים, דאָס ווייב איז נישט געווען אומגעדולדיק וועגן אים, ער פלעגט יאָ תמיד אויסן זיין פון דערהיים, נאָכגיין נאָך די ביטערע פרנסה און זי האָט אים גארנישט געווארט, אז ער זאָל פונקט מיטאָג אהיים קומען. זי האָט נאָר וואָס געגעבן אָפצוזעסן די קינדער און אויף דעם אויועלע האָט זיך שוין געווארמט דאָס געקאָכץ פאר איר און פארן מאָן.

אָבער ווי זייער איז געווען דאָס ווייב מיט די קינדער איבעראשט און עפעס ווי דערשראָקן, וועז זיי האָבן אים, לייזערן, דעם אָפגעריסענעם טרעגער געזען, ווי א נייעם מענטש, אין א מונדיר מיט מעשענע קנעפּ, גלאנצנדיקע. זיי האָבן אים אין די ערשטע מינוטן נישט דערקאנט אפילו, אָבער לייזער האָט זיי מלא שמחה דערציילט, אז ער איז שוין מער נישט קיין „טרעגער", ער איז געווארן א שומר בייַ דער טיר פון דירעקטאָר אין דער צוקערפאַבריק, אָט דאָס איז זיין מלבוש פון היינט אָן, וואָס ער מוז טראגען אין דער דינסט און אויסער דער דינסט, פונקט אזוי ווי די שטעטישע פאָליציי מוזן גיין אין זייער אוניפאָרם.

די שמחה איז געווען גאָר גרויס אין דער משפחה, ווייב און קינדער זענען געווארן ממש אויפגעלעבט.

נאָך דעם ערשטן פרייטיק נאָכמיטאָג איז לייזער, דער געווען טרעגער געפאָרן אין זיין נייען מונדיר מיט די מעשענע קנעפּ קיין ליסקע צום

רבין אויף שבת, לערנען יידישקייט, שעפּן יראת שמים פון זיין הייליקן קוואל און אויך דאנקן דעם רבין פאר דער גרויסער ישועה.

*

א מידל, א בת־בוגרת, א טאַכטער פון א בעל־עגלה אין שטעטל טאַקאי, וואָס ליגט אין ערך 30 ק״מ פון ליסקא, איז געקומען צו פוס צום ליסקער רבין. זי האָט ליידער נישט געהאט קיין געלט אויף שפּעזן. זי איז געווען שטארק מיד, און ביטער געווויינט פּארן רבין: דער טאַטע געשטאָרבן, דאָס פערד געפֿגרט, דער ברודער קראנק, די מאַמע א שוואכע, קיין פרנסה און ברויט אין דער שטיב. זי אליין אן עלענטע יתומה, דערוואקסן מיידל, קיין נדן, קיין חתן. זי דארף חתונה האָבן און שאָפן א ברויטזוכער פאר דער גאנצער משפּחה. דער רבי זאָל אויף זיי רחמנות האָבן און מתפּלל זיין פאר זיי אלע. צוויי קראַנקע און שוואַכע, זי אן אומגליקלעכע יתומה. זי פארט נישט אוועק פון דאנען, זי קען נישט אהיים און צוקוקן דעם צער פון דער מאמע און ברודער, זי אליין אויך אן אומבעהאלפענע. דער ליסקער רבי איז געווען דער מסדר קידושין, האָט זי די מאמע געשיקט נאך א ישועה, זי דארף חתונה האָבן, א מיידל ביי די צוואנציג.

דער רבי בארואיקט זי, און זאָגט צו איר, אז זי וועט גיך און באַלד חתונה האָבן און די גאנצע משפּחה וועט געהאָלפן ווערן. היות אָבער, אזוי־ווי זי איז געווען מיד פון דעם וועג, וואָס זי האָט מיטגעמאַכט, האט איר דער רבי געגעבן געלט אויף שפּעזן, אז זי זאָל אהיים פאָרן מיט דער באַן.

דאָס מיידל ווייגערט זיך אביסל, באשר ס׳איז א שאָד פארן געלט, זי קאָן דאָס בעסער פארניצן קאָסט איר קיין געלט. און חוץ מזה, איז דאָס פאָרן דורך סערענטש א גרויסער אומוועג און זי וועט שפּעט אנקומען אהיים, ווי די מאמע ווארט אויף איר אומגעדולדיק.

דער רבי זאָגט אָבער, אז דו אליין ווילסט מיך נישט פאָלגן, ווי־אזוי ווילסטו דאָס, אז השית״ב זאָל מיך פאָלגן? דו דארפסט טאָן, קינדאניו, וואָס איך הייס דיר צו טאָן, און בזכות זה וועט דיר השית״ב אויך העלפן, אָן ספּעקולאציעס, דער אין הימל דארף קיינע עצות, נאָר אמונה און בטחון. און אז דו האָסט עס, פאָר געזונטערהייט און איך בין בטוח אז דו וועסט באגליקן, ווי דו ווינטשט דיר אליין.

וכן הווה. זי איז געפאָרן מיט דער באַן און אנגעקומען קיין סערענטש צו דער באַן־סטאַציע, ווי זי האָט באדארפט וואָרטן א גאנצע שעה צייט אוף דעם צוג, וואָס פאָרט קיין טאָקאי, ווי זי וואוינט. אזוי־ווי זי איז אָפּגעשטיגן פון דער באַן, איז זי אריין אין וואָרטעזאל, זיך אוועקגעזעצט אויף א לייידיקע באנק און געווארט, געווארט און געווויינט... אָבער מחמת גרויס מידעקייט און שלאָפקייט, איז זי אזוי זיצנדיקערהייט איינגעשלאָפן. און ווען זי האָט

זיך דערנאָך אויפגעוואַכט, איז שוין איר צוג אוועק און זי איבערגעלאָזט. פארשטייט זיך, אז דאָס דערביטערטע מיידל, האָט זיך געמומען אויפסניי צו ווייגען און ברעכן די הענט.

אינצווישן איז אָנגעקומען א מיטליעריקער ייד, א נגיד פון דער געגענט מיט א געדינגענעם בעל־עגלה, אן איינשפּענער, וואָס ער האָט אים געבראכט צו דער סטאנציע. אָבער דער ייד האָט אויך פארשפּעטיקט, אָט טאקע דעם זעלבן צוג. און אזוי־ווי ער האָט דערזען אויפן פּערָאן דאָס יידישע מיידל יאָמערן און ווייגען, האָט ער שטארק רחמנות באקומען אויף איר און זי א פרעג געטאָן: וואָס איז דאָס אזוינס געשען מיט דיר, קינד מיינס? וואָס דו ביסט אזוי שרעקלעך דערביטערט און פארצווייפלט?

ווי הייסט, דערביטערט? — זאָגט דאָס מיידל — איך האָב פארשלאָפן און פארשפּעטיקט מיין צוג, און דערהיים, אין טאָקאי, ווארט אויף מיר א שוואָכע מאַמע, א קראַנקער ברודער, און איך האָב היינט שוין מער קיין צוג, נאָר שפּעט אינדערנאַכט...

דער ייד פראָבירט זי אויס צו רעדן, באשר ער האָט אויך געהאט א דרינגענדיקן וועג און האָט פארשפּעטיקט דעם זעלבן צוג, ווי זי, דאָך מאַכט ער זיך נישט דארויס גאָרנישט, אלעס איז, מיידעלע, מן השמים. מסתמה דארף עס אזוי זיין. מ׳ טאָר נישט ווייגען על מה שעבר, אויף דעם, וואָס ס׳איז שוין געשען און פאָריבער; דער מענטש לעבט נישט פארן נעכטיקן טאָג, נאָר פארן מאָרגן, וואָס קומט...

דאָס מיידל אָבער, מאנה להנחם, זי האלט זיך אין איין ווייגען, און דערציילט דעם ייד, וואָס ער האָט זי אזוי פעטערלעך געטרייסט, איר גאנצן פאמיליע לאגע, וואָס מיר האָבן שוין בקיצור געהערט פון איר. דער טאָטע געשטאָרבן, דאָס פערד געפגרט, דער ברודער קראַנק, זעליק א 16־יעריקער בחור, דער ממלא מקומוניק פונעם טאָטן, ער האָט געפירט דאָס בעל־עגלהשאפט, אָבער ער איז ליידער קראנק געוואָרן. די מאמע איז פאר צרות שוואך געוואָרן, טויג צו גארנישט, און זי א מיידל, אן פּראָפעסיע, ביי די צוואנציג, קען נישט חתונה האָבן, זי האָט קיין נדן, קיין שטעפּירינג, נאָר די קאָנצעסיע פון בעל־עגלהשאפט מיט אן איינגעפירט געשעפט, נאָר מיט א ליידיקן קוטש — נישטא קיין מאן, א געזונטער מאן אין די שטוב...

דער נגיד געט זיך דאָ א טראָכט און זאָגט: הער־זשע צו מיידעלע! איך בין פון דא און דא, נישט ווייט פון סערעטש, איך פאַרמאָג א קוילן־גרובן, האָב א ווייב, אָבער קיינדער האָבן מיר נישט. איך האָב מיך שוין לאנג באפאסט מיט דער געדאנק, חתונה צו מאכן אן אָרעמע יתומה. נו, זיי־זשע טאקע דו, דאָס דאָזיקע מיידל. איך געב דיר געלט אויף א פערד, הויז־אייניריכטונג און שטאפירונג, אלעס, אלעס, וואָס א יידישע טאָכטער דארף האָבן אויף חתונה הוצאות. זוך דיר אויס א גוטן, פאסענדן חתן און האָב חתונה אין א מזלדיקער שעה!

דער בעל־עגלה, א יונגער אלמן, א דרייסיקער, הערט זיך דאָס אלעס צו מיט גרויס אינטערעס, און איז זיך נישט לאנג מיישב און געט א זאָג צו דער ווייגעדיקע כלה־מאד: הער־זשע אויף מיידל, צו וויינען, דו האָסט דיר שוין אויסגעווויינט א גוטן חתן, איך בין אן אלמן זייט א יאָר אהער. געבליבן צוויי קינדערלעך. א ייִנגעלע פון 4 יאָר, האָט די באבע צוגענומען, דאָס מיידעלע פון 2 יאָר נעם איך צו מיר, און זיי דו פאר איר א מאמע און פאר מיר א ווייב, איך וועל זיין א קינד פאר דיין מאמען, א ברודער פאר דיין ברודער.

דאָס מיידל, ד עלענטע יתומה, הייבט אויף א קאָפּ, קוקט אן דעם יונגען אלמן, קוקט אויף דעם ייד, וואָס ער שטייט פאר איר און וויל זי חתונה מאַכן.

דער ייד האָט דעם בעל־עגלה גוט געקאנט, און האָט צוגעשאָקלט צום שידוך, מסכים געווען.

דאָס מיידל, הערנדיק א זעלכע הארצעדיקע ווערטער פון א פעשן און דערצו אזא גוטע אינפאָרמאציע פון איר אויסלייזער, האָט זי גארנישט לאנג געטראכט דערוועגן — ס׳איז איר אויפגעשווימען אין אירע געדאנקען דעם ליסקער רבינס הבטחה־ווערטער, אז השית״ב וועט איר העלפן אָן אירע ספעקולאציעס, דער אין הימל דארף קיינע עצות, נאָר אמונה און בטחון, און אזוי־וי דו האָסט בטחון — האָט איר דער רבי געזאָגט — פאָר געזונטערהייט און דו וועסט באגליקן, ווי דו ווינטשט דיר אליין. זי וועט טאקע — טראכט זי אין זיך — נישט ספעקולירן אצינד, זי וועט אננעמען די ביידע פאָרשלאגען און לאזן אין לויף איר לעבנסוועג אין איר גאנצן גאנג. זי האָט מסכים געווען צו דעם שידוך און געוואָרן א כלה כמו שהיא, מיט דעם יונגן בעל־עגלה, וואָס זי האָט זיך שוין לאנג אויסגעחלומט אין איר פאנטאזיע און באגער...

דער נגיד, דער אויסלייזער, האָט תיכף ומיד מקיים פסק געווען. ער האָט נעמלעך איבערגעגעבן דעם „נדן״ פאר דעם פריש געבאקענעם חתן־קאנדידאט אין די הענט אריין.

דער חתן האָט נאָך באותו מקום, באותו זמן געביטן זיין איינשפענער מיט אן אנדערן בעל־עגלה ביי דער זעלבער סטאציע, וועלכער האָט געהאט א פור פון צוויי גוטע פערד און א שיינעם גרויסן קוטשן. ער האָט אים איבער־געגעבן זיין שפאן און דארויפגעצאָלט דעם דיפערענץ.

דערנאָך האָבן זיי זיך אלע דריי, דער נגיד, דאָס מיידל און דער אויפ־גערעכטער בעל־עגלה ארייִנגעזעצט אין דער קוטש און געפאָרן קיין טאָקאי צו דער עלענטע משפחה, וואָס איז שוין אצינד נישט גוועון מער אזוי שטארק עלענט און אָרעם.

א קורצע צייט דאַרויף, האָט מען אין א מזלדיקע שעה חופה געשטעלט. דער ייד, דער נדבן, וואָס ער האָט מקיים געווען די מצוה הכנסת־כלה, איז געווען דער אינטערפירער, דער ליסקער רבי האָט מסדר קידושין געווען. ס׳איז געווען אלעס למזל־טוב פון אלע זייטן. דער בורא עולם בקנין, האָט אלעס

צוזאמענגעברענגט על פי דרך הטבע, אבער דאך מיט פארבאַרגענע נסים ונפלאות און די משפחה האָט געלעבט גליקלעך מיט מזל און ברכה.

*

ער איז אמאָל אוועק אויף א תלמידס חתונה אין א ווייטן מקום. א געוועזענער שוחט, און אלטער ליסקער חסיד, איז צוגעקומען צום רבין מיט א קוויטל און פדיון, באשר זיין ווייב איז, לא עלינו, געלעמט געוואָרן אויף דער לינקער זייט און זי דארף גרויס רחמים. דער רבי ר׳ הערשעלע דער צווייטער וויל אָבער נישט צונעמען דאָס קוויטל מיטן פדיון, ער הייסט אים פארן צום טאטן, דער „טל חיים״, קיין ליסקע. איך בין רב און פראווע קיין רבישאפט — זאָגט דער רבי. דער אלטער חסיד טרעט אָבער נישט אָפּ. ער טענה׳ט, אז ער איז אן אויסגעווייקטער ליסקער חסיד. ער פלעגט נאך פאָרן צום ערשטן רבי הערשעלע ליסקער „אך פרי תבואה״ (זצ״ל) און אויך צום טאטן „טל חיים״, נאָר אזוי־ווי די כוחות האָבן זיך שוין אויסגעלאָזט, קען ער נישט פארן אזוי ווייט, איז ער געקומען צום אייניקל נאך א ישועה. ער איז מאמין באמונה שלימה, אז ער וועט דאָס זעלבע פועלן ביים אייניקל, דער צווייטער, אזוי־ווי ביים ערשטן (זי״ע) רבי הערשעלע אויך. ער וויסט, אז דער רבישע כוח פון א צדיק גייט אריבער בזכות אבות לזרעו אחריו. — איר דארפט מיך נישט מדחה זיין, גאווער רב! מיט דער „כוח אמונה״ וואָס איך האָב מיך אצינד אין אייך פארקניפט, קאן איך האָבן ביי אייך אויך די ישועה. — און ער איז געהאָלפן געוואָרן, דאָס ווייב איז געזונט געוואָרן, געהאט א רפואה שלמה.

אזוי האָט דער רבי אנגעהויבן צו באקומען א שם, אלץ א גוטער ייד און מ׳ האָט אים אָפטמאל דערקוטשעט וועגן ישועות און נחמות. ער האט אָבער יעדן דערווייטערט פון זיך און געשיקט קיין ליסקע צום טאטן „טל חיים״ (זצ״ל). און ווען ער האָט דאן איבערגענומען די ליסקער רבנות, האָט אים שוין דאָס איינהאלטן־גארנישט געניצט. ער איז נתגלה געוואָרן, נישט נאָר אלץ גאון התורה און בארימטער מגיד, אוהב ישראל, נאָר אויך אלץ פועל ישועות און בעל מופת. א טייל פון זיינע מופתים געבן מיר דאָ איבער לויטן סדר הזכרונות.

*

אין דעם חתונה־זאל זענען זיך צונויפגעקומען די געסט פאר די חופה, ס׳איז געוואָרן גאָר פריילעך און טומלדיק. די כלי־זמרים (קלעזמארים) האָבן געשפילט פריילעכדיק, די ווייזערס אויף די האנט־זייגערלעך ביים עולם האָבן זיך געריק אלץ ווייטער — און מאן זעט נאָך נישט די הכנות צו דער חופה.

וואָס איז דאָ געשען? ווי איז דער חתן? ווי איז די כלה?

עפעס האָט שוין דער שמש יאָ ארויסגעטראגן אויפן חצר די שטאנגען מיט דער אייגעלייגטער חופה, ווי עס האָבן זיך נאָכגעבאָמבעלט די פראנזן, ווי ביי אן איינגעוויקלטער פאן.

די מחותנים און סתם פארוואנדטע און באקאנטע ווייבער האָבן געשושקלט...

אָבער, ווי זענען אהינגעקומען די חתן־כלה? הערט א געשיכטע? גראָד דער, וואָס האָט לכל הדעות געדארפט באָיקאָטירן די חתונה, האָט זיך יאָ באוויזן אין זאל. דוב־בער, דער געווען־זענער חתן פון מלכה׳לען, הט זיך, ווי אריינגעשאַרט צווישן יום־טובדיק צערוישטן עולם. פארשטייט זיך, אז מסתמא, נישט געבעטענערהייט איז ער געקומען. געווען איז ער אויסגעטראַנצלט אין דעם בסטן אָנצוג, מיט א ווייס העמד מיט א שלייפל אין דער גאמבע. אָט דאָס שלייפעלע האָט ער זיך שוין פון לאנג איינגעהאנדלט, געמיינט, אז אָט־אָט וועט מלכה׳לע פאַרט מסכים זיין צו ווערן זיין באַשערטע — וואָס, ער זיצט דעם אויף שלעכטן געהאַלט? 150 גולדן א חודש גייט נישט צופוס!

מלכה׳לע האָט אָבער געדרייט מיט די נאָז, ער איז איר נישט געפאלן — דווקא ווייל ער שטארבט אזוי אווען פאר איר. עפּעס איז ער נישט דערזאלצן און געפעפערט — זאָגט זי — מיט איין וואָרט, ער איז א גולם.

ענדלעך, ענדלעך, די קלעזמארים האָבן פליצים ארויסגעפראלט מיט א פריילעכען קוויטש.

— די כלה אי דאָ!

מלכה׳לע, די כלה, האָט זיך באוויזן אין זאל אויסגעפוצט אין ווייס בליאסקענדיקן זייד און אָטלאָס. ביי יעדן טראט זענען די פאלעס פון איר קלייד אונטערגעהאלטן געוואָרן פון אירע בעסטע חברתעס. פון אונטערן ווייסן כלה־שלייער האָט זך ארויסגעזען אירע טינקעלע אויגן, אויגן פארווייַנטע, פאר שאנד און עגמת נפש. אלעמאָל שיקט זי ארונטער אונטערן שלייער א געהאָפטן ווייס־פארפומירט טיכעלע און ווישט אויס א טרער פון אויג.

*

וואָס איז געשען, פארוואָס איז אזא פארשפּעטיקונג מיט דער חופה?

הערט א געשיכטע? אין טאָג פון דער חתונה, א שעה פארן שטעלן די חופה האָט געזאָלט דער מחותן באלייגן דעם נדן פארן חתן, ער האָט אָבער אין בארן נישט געקאָנט אייגלייגען, האָט ער געגעבן א וועקסל מיט א טערמין. דער חתן׳ס פאַטער איז נישט איינגעגאנגען דארויף. מען טענהט, מ׳ האנדלט אהער, מ׳ האנדלט א הין, עס גייט נישט. דער מחותן האָט זיך שטארק פאר־עקשנט — אלעס איז שוין אָנגעגרייט, די טייערע גרויסע סעודה מיט די געפילטע פיש און לינגען־וואָרשט, די געסט וואָרטן שוין אלע אין חתונה־זאל — דער חתן גייט נישט אונטער דער חופה, ביז מ׳ באלייגט אים נישט דעם נדן, ווי מען האָט דאָס אים פארשפראָכן.

*

נו, וואָס־זשע טוט מען? די כלה גייט אליין צום חתן, רעדט מיט אים, ווייַנט פאר אים, ער זאָל גיין מיט איר אונטער דער חופה, און אז דער טאטע

וועט אים נישט מסלק זיין דעם נדן, זאָל ער זי גטן, זי איז דערצו אייגפארשטאנדן, נאָר נישט אָנטאָן איר די גרויסע חרפה.

דער חתן זאָגט איר טאקע צו, אז ער וועט זיך אין גיכן אוועק גנבענען פון טאטן, און ער גייט באלד מיט איר אונטער דער חופה. זי זאָל נאָר גיין פארויס, ער קומט איר נאָך.

די כלה איז טאקע געגאנגען צוריק אין דעם חתונה־זאל, אָבער דער חתן איז איר נישט נאָכגעגאנגען. פשוט, ער האָט נישט געקאנט — דער טאטע זיינער האָט אים פארשפאָרט אין צימער...

די מחותנים און מקורבים גייען ארום צעטומלט, פארדאגהט, פרעגן עצות ביים רב אין זייטיקן צימער. דער רב וואָס דארף מסדר קידושין זיין, איז געווען דער ליסקער רבי אליין, רבי הערשעלע ליסקער דער צווייטער. זיין מוח קאָכט אויך, הערט נישט אויף צו גלעטן מיושבדיק די האלב־גרויסע באָרד, ווי ער וואָלט פון דאָרט געוואָלט ארויסבאקומען פאר די מחותנים א פאסיקע עצה.

— סטייטש, מען קען דאָך נישט אָפלייגן די חתונה — האלטן זיי אלע אין דער דעה — אלעס איז דאָך אנגעגרייט כדת וכדין; מאָנכע זאָגן ווידער, מאן זאָל יאָ אָפלייגן די חתונה און דער עולם זאָל זיך צוגיין — מ׳האָט שון געהערט א זוינס!...

★

דער רבי, וואָס האָט דאָס אלעס מיט זיין הייליקן גייסט מיט חדשים צופאָר לאנג דערשפירט, נאָר ער האָט אלעס פארלאָזט אויף דער השגחה עליונה, האָט איצט אויך געהייסן וואַרטן, געדולדיק וואַרטן, והכל על מכונו יבא בשלום — אלעס וועט זיין בסדר!

★

וואן מעשה שהי׳ כך הי׳. די כלה האָט שוין געהאט א חתן, מיט זיין נאמען דוב־בער, דער טאָג פון דער חתונה איז שוין געווען באשטימט, די כתובה אויס־געשטעלט, נאָר מיט אַכט טאָג פאר דער דאָזיקער חתונה האָט זיך די כלה אָפגעזאָגט, צוריקגעלאָזט דעם שידוך, צוריקגעשיקט די כלה־מתנות פאר דעם ערשטן חתן.

דער חתן איז געווען, פארשטייט זיך, אויס מענטש, ער איז געווען העכסט־צופרידן מיט זיין כלה. געלאָפן תיכף צום ליסקער רבין, אלץ רב פון דעם גליל, וואָס ער זאָל טאָן, ווייל ער איז איר נישט מוחל, ער האָט געמאכט האָנטשלאָג, און האלט זיך צום קבלת קנין. ער וועט אייגלייגן וועלטען קעגן די כלה און אָנמאָכן דעם מחותן פארשידענע פראָצעסן וועגן זיינע הוצאות, וואָס ער האָט געהאט צוליב די דאָזיקע כלה.

דער ליסקער רבי האָט אים אָבער געהייסן שווייגן און נישט לייגן קוילן אויף פייער. ער זאָל זיך פארלאָזן אויף דער השגחה, ווייל מלכה׳לע איז זיין זיווג מן השמים, זי וועט מיט אן אנדערן נישט גיין אונטער דער חופה.

דער בחור האָט געהאט אמונה צום רבין און געפֿאָרן אהיים — נישט געזודערט מער. נאָר אזוי־ווי ער האָט מיט א צייט ארום געהערט, אז אָט שוין די אנדערע וואָך דינסטיק שטעלט מען די חופה מיט אן אנדערן, איז ער ווידער געקומען צום ליסקער רבין, נישט טויט, נישט לעבענדיק, סטייטש, מען שטעלט דאָך שוין די חופה מיט יענעם חתן, נו, וואָס וועט זיין מיט אים?

מ׳ האָט אים נישט אמאָל געזופן צו דער חתונה — זו טובה וזו שכרה?!

א חתן לאָדענט מען נישט אויף זיין אייגענער חתונה! דו וועסט גיין צו דער חופה, וויגלייך אוף דיינע, אָנגעטאָן אין דיינע חופה בגדים. און דאָס איבריקע פֿאַרלאָז אויף הישת״ב, וואָס ער איז דער אמתדיקער מזווג זיווגים.

אָבער רבי, ס׳איז דאָך שוין אלעס אָפּגעשטימט, אָנגעגרייט, צוגערישט פון דער כלה׳ס צד — למען ״שמו״ באהבה!

בערל דערקוטשע נישט, מ׳האלט נאָך נישט ביי די גאָלדענע יאָרן, ביי ״הרי את״ אויך נאָך נישט. ווער עס וועט זאָגן דעם ״הרי את״ דער וועט עסן די גאָלדענע יאָרן — האָסטו פארשטאנען בערל? — און דיל מיר נישט קיין קאָפּ מער. קום אויף דער חתונה, ושם צווה השם את הברכה!...

*

אזוי האָט דאָס דערנאָך פֿאסירט, אז דער זעלבער בערל איז צו דעם שטוינען פון די גרעסט און נאענטע מקורבים, וואָס האָבן אים געקענט, געזען דאָ אין חתונה־זאל, ווי ער האָט זיך אוועקגעשטעלט אין א ווינקעלע צווישן די גרעסט און געווארט, ווי דער רבי האָט געהייסן — ממש אויף נסים...

*

אינצווישן קומט א מימע, די מימע ביילע און רייסט איין א סוד פאר די כלה אין די אויערן אריין. מלכה׳לע וויין נישט, וויין נישט, ניין, דיין ערשטער חתן דוב־בער, וואָס ער ליבט דיך אָן נדן, אָן גאָלט־אינטערעסן, שטייט אלץ אומגעבעטענער גאָסט אין זאל. זאָג דעם טאטען, ער זאָל אים אָנשטאט יענעם חתן פירן אונטער דער חופה.

די כלה עפנט אויגן, גרויסע אויגן. דער שידוך איז איר נישט צום הארצן און גייט איר נישט אין קאָפּ אריין. זי האָט דאָך דעם דאָזיקן שידוך קוים אָבט טאָג פאר דער חופה צוריקגעלאזט, ווייל זי האָט נישט געוואָלט. אָבער די חרפה, וואָס דער איטציקער חתן האָט איר אָנגעמאָבט איז שטאַרקער פון איר שטאָלץ. און זי האָט תיכף מסכים געווען צו דעם טויש.

דער טאטע קומט א צופרידענער און זאָגט צום רבין, אז מלכה׳לע, די כלה איז שוין מסכים צו גיין אונטער דער חופה מיט איר געווען, בערל, און מ׳מוז בכן בייטן די כתובה — וואָס זאָגט דער רבי דערצו? איז דאָס נאָך בכדי שיעשה פארן זונזעצן, בכדי די חופה זאָל נאָך אין ראש חודש געשטעלט וועדן. די צייט איז דאָך שוין קאָרץ, מ׳מוז א נייע כתובה שרייבן.

דער רבי שמייכלט און נעמט ארויס פון זיין דאָסע (תיק) די נייע כתובה, פארשריבן כדת וכדין אויפן נאָמען פון אלט־נייעם בחור החתן דוב־בער.

דער עולם בלייבט שטיין נבהל ומשתומם למראה הנורא הזאת, ממש ווי פאראליזירט, זיי זעען ווינדער פון השית״ב. יעדער האָט קשיות, קיינער ווייסט קיין תירוץ — קשה זיווגו של אדם כקריעת ים אסוף.

*

דער טאטע מלא שמחה, גייט מיטן רבין און מיטן חתן די כלה באדעקן. דער רבי אליין פרעגט די כלה צו זי איז מרוצה צו גיין מיט בערלען אונטער דער חופה?

די כלה ענטפערט, אז „יאָ!״ זי איז שוין מסכים בתם לב, זי זעט אז מה׳ יצא הדבר! דער רבי אליין האָט דאָך דעמאָלט געזאָגט, אז בערל איז איר עכטער זיווג, און אן אנדערער וועט מיט מיר נישט גיין אונטער דער חופה, צו־וואָס זיך נאָריש מאַכן, ליידן חרפות, מצער זיין עלטערן. חוצפה, האָט דער רבי געזאָגט, פארגייט, חרפה בלייבט. איך האָב אָבער נישט געפאָלגט דעם רבין, נו. האָב איך פארדעם באצאָלט א גרויסן קנס. איך גיי רבי, ך׳ גיי מיט דוב־בערן אונטער דער חופה!

דער ליסקער רבי האָט זי געבענטשט מיט די אלטע טראדיציאָנעלע ברכה: „אחותנו את תהי לאלפי רבבה!״.

בערל טוט זיך אָן מיט גרויסע שמחה דעם אנגעגרייטן קיטל, גייט אונטער דעער חופה. כלי־זמר שפילט, דר עולם מלא שמחה, די כלה גייט זיך מיט אן אויפגעהויבענעם קאָפ, דער עולם גאָפט, דאָס גלעזל פלאצט — מזל טוב!

*

א מאמע, אן אלמנה, האָט געהאט א בן יחיד, אין שווערע אומשטענדן אים דערצויגן, געלאָזט לערנען אים, ווי א יידישע מאמע, אין ישיבות. דאָס געשעפטעלע האָט זיך אפילו גאנץ שיין אנטוויקלט, פארגרעסערט, עס איז שוין געווען ב״ה פרנסה בריווח פאר דריי־פיר מענטשן, אָבער דער בחור כארז בלבנון ישגה, ווי א טענענבוים געוואקסן, געוואָרן, פארשטייט זיך א רייפער יונגער מאן, געפילט צו ביסלעך, אז דאָס דערעפעלע און די מאמעס הויז מיטן געוועלבעלע צוזאמען איז אים שוין צו קליין און שמאָל — צר לו המקום. ער האָט זיך שוין שטארק אין קאָפ אריין גינומען דעם חשק, צו לעבן אין א שטאָט, ווי עס עפנט זיך פאר אים ברייטע האָריזאָנטן, ווי דאָס געזעלשאפטלעכע לעבן האָט א ברייטן פארנעם, ווי עס איז א גרויסע אויסוואָל פון מיידלעך, ווי עס קאן זיך אים טרעפן בעסערע שידוכים, ווי אין דאָרף — א גליק־שידוך, ווי מ׳זאָגט, ווי ער דארף זיך מער נישט פֿלאגן מיט די קרייצער־געשעפטן, מיט זיין מאמען אין דעם אָרעמען געווועלבל, וואָס די טרחה איז מער פון די רווחים.

יאָ אָבער, די אלטע מאמע האָט נישט געוואָלט וויסן פון זונס פאנטאסטישע גליקן אוו ווינטשן. זי איז געווען גאנץ צופרידן מיט איר דאָרפערישן לעבן, זי

איז דאָרט געבוירן און דערצויגן געוואָרן. דאָס איז איר היים, איר טאטענס און באבענס היים פון אוראַלטע צייטן און זי וויל נישט פארלאָזן דעם דאָזיקן באָדן, פון וועלכן זי און איר גאַנצע משפחה, אויך איר גרויסער „בחור" דאָ, איז אזוי שיין אויסגעוואקסן. זי האָט בכן דעם זונס פלאַנעווען מיט ביידע הענט אָפּגעווארפן, און אים מיט ביטערע טרערן געבעטן, נישט פארלאָזן זיין היים און גיין לעבן אין דער פרעמד. ער זאל נישט איבערלאָזן די אלטע מאמען אליין, ווי אין א ווייזן־הויז, א יתומים־הויז, וואָס אלע טייערע נשמות זענען שוין לאנג ארויס פון איר, נאָר דיין נשמה, זונעלע מיינס, באלייכט מיר נאָך דאָס אלטע לעבן מיינס.

עס האָט אָבער שוין גאָרנישט געניצט, אירע ביטערע ווערטער זענען אוועק, ווי אין רויעך, אין דער לופט. דער בחור איז געבליבן ביי זיינעם, ער האָט דער מאמען געענטפערט, דאָס איז אלעס אמת, וואָס דו זאָגסט, מאמע שיינע, אָבער דו דארפסט נישט פארגעסן, אז איך בין שוין א נייער פלאנץ אין דער משפחה־בלוים, איך וויל זיך און קאן זיך איבערפלאנצן אין א גרעסערן, שענערן גאָרטן, מאמע! — עס איז מיר דאָ צו ענג, עס שטיקט מיך דאָ די אלטע פארשימלטע געשטאָקטע לופט. מאמע טייערע, דערווערג מיך נישט אזוי יונגער־הייט. איך מוז אויספריוון מיין מזל אין דער גרויסער, ברייטער וועלט! און אז מיר וועט זיין גוט, וועט במילא דיר אויך בעסער זיין, איך וויל דיך דאן צו מיר נעמען, און וועל דיך האלטן אין מיינע הענט און גלעטן דיין גרויען קאָפּ, נאָר האלט מיך נישט צוריק, לאָז מיך לעבן מיין אייגן לעבן.

די מאמע האָט געהערט די האָרטע, טיפע און דאָך איידעלע דיבורים פון איר בן־יחיד, וועם זי האָט אזוי שווער דערצויגן. א יא, דאָס עפעלע איז רייף, פאָלט ארונטער פון בוים, קייקלט זיך אוועק פונעם אלטן באָדן, מי יודע, וויהין דער ווינט וועט דאָס פארטראָגן... זי האָט זיך געמומען ווייגן, ווי קיינער האָט נישט געזען, אָבער נישט געשטערט מער איר זון אין זיינע פלענער.

ויהי היום, דער זון איז אין א געוויסן טאָג טאָקע אוועק און איבערגעלאָזט די מאמען אליין אין דאָרף, אין הויז, אין געוועלב. ער איז אוועק אין דער גרויסער שטאָט. צו מזל האָט ער זיך באַלד פארדינגען אלץ מאַגאַזינער אין א דאַמפּמיל, וואָס האָט געהערט צו א בכבודיקן ייד און א גויישן שותף. ער האָט באקומען א גאנץ באשידענעם געהאלט. אין די פרייע שטונדען געגאנגען אויף פארווייילונגען, געשלאָסן געזעלשאפטלעכע באקאנשאפטען מיט דער היימישער יוגענט.

★

די מאמע, די אשה גלמודה, אלמנה עזובה, האָט אָבער נישט געוועט, עס איז איר שווער געווען דער איבערגאנג צו דעם איינזאמען לעבן, סטייטש, נאָך אזא אָפּגעמיטשעט לעבן, שטייט זי דאָ אליין, אן איר מאן, און אָן איר קינד. איז זי אוועק קיין ליסקא, צו רבי ר' הירשעלע ליסקער, דער צווייטער, און

אויסגעשיט פארן רבין איר ביטער הארץ. איך קען דאָס נישט אויסהאלטן — באקלוגט זי זיך — איך פאָר צו מיין זון אין יענער שטאָט און ברענג אים אהיים מיט אלערגעוואלט.

דער ליסקער רבי, איז אָבער נישט מסכים צו דעם, ער הייסט די אלמנה, נישט אריינמישן אין איר זונס פלאנעווען, וואָס וועלן, סיי־ווי־סיי נישט געלינגען, ער וועט — זאָגט דער רבי — במילא צוריק קומען אין די מאמעס הויז, זאָל ער נישט האָבן דעם איינדרוק, אז די מאמע איז שולדיק אין זיין גורל, אין זיינע מכשולים. דערפאר הייסט דער רב, זי זאָל זיך רואיק אהיימפאָרן און אלעס פארלאָזן אויף דער השגחה. דער גורל, וואָס האָט זיך אויסגעוועלט קעגן די מאמעס רצון, וועט אים אָנלערנען, אייער בחור, נישט פארלאָזן מער די מאמען.

★

כך הווה! — אינצווישן האָט דער בחור אָן אויגעלע געוואָרפן אויף א מיידל אן דער גרויסער געזעלשאפט. און ווען ער איז סוף וואָך אריין־געקומען אין דער קאנצעלייַ, ווי ער האָט געדארפט לאָזן אייניצייכענען זיינע מאָגאָזין־חשבונות אין דעם הויפטבוך, האָט ער פליצלינג דערקאנט דאָס מיידל, וואָס זי האָט געשריבן די בריפן און געארבעט ביי דעם שרייבמאשין. דאָס מאשינקע האָט געקלאַפט, אָבער זיין יונג הארץ האָט פאר גרויס איבעראשונג נאָך בעסער געקלאפט. ס׳האָט זיך אים געדאכט, אז אָט טאָקע וועגן די דאָזיקע מויד, איז ער אהער מגולגל געוואָרן — זי איז זיין בעשערטע, זיין באגליטערין אין זיין פאר יתומדיקן לעבן.

עס האָט זיך דאן געשפּינט צווישן זיי א גרויסע ליבשאפט. געדינט ביי איין פירמאָ, ער אין דער מיל און מאָגאָזין, און זי אין דער הויפט־קאָנצעלייַ, ווי זיי האָבן זיך גאר אָפט געטראָפן. ער האָט שוין געטראכט זי צו נעמען פאר א ווייב און בלייבן ביידע אלץ אנגעשטעלטע ביי דער זעלבער פירמאָ; פרנסה וועט זיין טאָפּעלט און נעמען צו זיך די אלטע מאמען און לעבן בשלום אלע דריי.

אָבער דאָס מיידל האָט גאָר אנדערע אנשפריכע געהאט אין איר הארצן. זי האָט נישט געטראכט חתונה צו האָבן, נאָר לעבן א גוטן טאָג און מאכן פארווייַלונגען אָן שום פארבינדונג און אחריות.

ער אליין האָט אויך גארנישט פאָרסירט מער דעם ערנסטן תכלית פון זייער פאָרבינדונג, נאָר געלעבט א חיי שעה־לעבן, געגאנגען מיט איר אויף פארשידענע אונטערהאלטונגען, זיך געלאָזט קאָסטן געלט און געלט, וואָס איז שוין גארנישט תמיד געווען זיין פארדינט געלט, נאָר די פירמעס געלט. ער איז אריינגעפאלן וועגן איר אין א קרימינאל־פראָצעס, וואָס דער סוף איז געווען, אז דער שעף פון דער פירמאָ האָט זיי ביידע ארויסגעשמיסן פון געשעפט און אים איבערגעגעבן צו דער פוליצייַ, פאר אומטריישאפט.

אָבער ביי דעם ערשטן טאָגזאַץ, האָט דער שעף פֿליצלינג צוריקגעצויגן די קלאָגע קעגן דעם יונגען מאן, באשר בכן, די קלאָגע איז על פי טעות געשען, דער בחור איז אומשולדיק.

און געשען איז דאָס גאָר דאָרך א נס. אין דער זעלבער צייט, ווען דער יונגער מאן איז געווען אַרעסטירט, איז א נגיד פון דער פֿראָווינץ, וועגן א פֿאַלטשע מסירה ארעסטירט געוואָרן און אריינגעזעצט אין דעם זעלבן קאַמער אין דער תפיסה, ווי דער יונגער מאן איז געזעסן. זיי האָבן זיך אזוי ארום באקענט און דערציילט איינאַנדערן די סיבות פון זייער אַרעסט.

דער ייד, א חכם, האָט באַלד אייגעזען, אז דער בחור איז א כלי מפואר, און הט תיכף ומיד פארשטאנען, אז ער איז נאָר באגאנגען א לייכטזיניקן שריט, א חטאת נעורים שפּעקטאקעל; ער וועט אים ארויסלייזן, און אפשר גאָר טאַקע האלטן אים פאר זיך, אלץ חתן פאר זיין טאָכטער.

דער ייד איז נאך אינדערפרי, נאָכן ערשטן אויסהערן באפרייט געוואָרן, און מקיים געווען ביי דער מיל די מצוות פדיון שבויים. דער שעף האָט אים געגעבן דעם בעסטן אינפֿארמאַציאָן און זיך רעכטפערטיק געמאכט אז נישט ער, נאָר דאָס מיידל האָט אים פארן גויישן שותף פארמוסרט און ער וועט אָן אלעס, ארויסצוראטעווען דעם בחור פון דער בלאָטע. נאָר דאָס מאַלער איז, אז דא פעלט 30 צענטן מעהל און ער קען דאָס מאַמענטאַן נישט דערזעצן.

דער ייד האָט תיכף ומיד מסלק געווען די גאנצע סומע, וואָס האָט געפעלט, און ער זאָל אים זאָפֿארט לזן באפרייען, ווייל ער וויל אים פאר אן איידעם.

דער שעף האָט זיך טאָפּעלט געפרייט, אי צום געלט אי צו דער מצוה פון פדיון שבויים, און האָבען ביידע, דער שעף און דער הויפּטבוכהאַלטער איבער־קאָנטראָלירט די ביכער און געטראָפֿן אָן אויסוועג פון דעם גאנצן פֿלאָנטער. די רעוויזיע האָט נעמלעך באווּיזן, אז אין הויפּטבוך איז איינגעפלאָסן דאָס געלט פון ד 30 צענטן מעהל, נאָר אין מאַגאַזין בוך איז עס נישט פארצייכענט געוואָרן. אזוי ארום איז דער יונגער מאן גאנץ אומשולדיקערווייזט אַרעסטירט געוואָרן.

דער אַדוואָקאַט האָט נאָך אין דעם זעלבן טאָג אייגעראייכט דעם געזוך און באָווּיזן דעם אומשולד מיט דאָקומענטען צו דעם פוליצייי־ריכטער, און דעם אַנדערן טאָג איז דער בחור באפרייט געוואָרן פון דער תפיסה.

אָבער אין דער מיל איז ער מער נישט געגאַנגען, ווייל דער יידישער שעף האָט אים דערקלערט, אז פלוני ופלוני האָט פאר אים באצאָלט און געהאָלפן באפרייען אים פון דעם קרימינאַל, דאָרף ער קודם כל ג׳ין צו דעם יידן, אים אָפּגעבן דעם דאָנק פאר זיין טובה.

דער בחור אז באַלד געפאָרן צו יענעם נגיד, אים דאָנקען זיין גוטס. דער נגיד האָט אים אָבער אויפגעהאַלטן איבערנאַכט און אים דערקלערט, אז ער האָט א בת יחידה חתונה צו מאכן, אָבער אזוי־ווי ס׳איז געשען מיט אים אין דער זעלבער צייט א מכשול, אז די זשאַנדאַרמאַריע האָט אים געפירט אין דער

תּפֿ סה און טאַקע אין דעם זעלבן קאַמער, זעט ער אין דעם א השגחה עליונה, גאָ־טס האַנט; ער האָט געדאַרפט זיין דער שליח השם, אים צו באפרייען, און אזוי־ווי דאָרך דעם איז געפאלן א פסול אין זיין משפחה, פארלוירן די בעסטע שאַנצן, צו באקומען פאר זיין טאָכטער א חתן, וואָס זי האָט זיך פארגעשטעלט. און גלייכצייטיק האָט איר אויך געהאָט אזא סאָרט מכשול, איר קאנט אויך שוין נישט טאָן דעם זעלבן שידוך, ווי איר וואָלט פארדינט, איז מה שאירע ליעקב אירע ליוסף, איז וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי. מיר מוזן זיך קעגנזייטיג פארקוקן דעם פסול, וואָס נאָר דער גורל האָט גורם געווען — הנה רבקה לפניך, קח ולך, זייען מיר זיך משדך בשעה טובה ומוצלחת.

די צוויי יונגע האָבן זיך באקענט און איינגעשטימט צו מאכן דעם „האנטשלאג", אָבער די תנאים פארשיבן צו דער צייט, ווען דעם בחורס מאמע וועט אויך זיין קעגענווארט.

*

אינדערפרי איז דער בחור אין א מזלדיקע שעה אהיים געפאָרן צו דער מאמען, אָן שום איבערגעבעטקייט, אָן א מורא, שטיל, ווי אריינגעשארט אין די מאמעס הויז. מיין היים, אונדזער הויז, מאמע, איך בין דאָ — גיט ער א געשריי. איך בין געקומען פון א פראָנט, ממש פון א מלחמה, מלחמת הייצר, איך האָב געקעמפט מיט מיר אליין, מיט מיינע יונגע ליידנשאפטען, אָבער דער זכות אבות, דער ייצר טוב האָט באזיגט דעם ייצר הרע. איך בין צוריק דער אלטער ישיבה־בחור, אָבער מיט נייע דערפארונגען אין לעבן. אונדזער באשיידן פשוט יידיש לעבן איז דאָס זיכערסטע, אויסגעהאלטענע אין דער וועלט. נישט דער גלאַנץ, וואָס לאָקט און פאַפּט, טוישט און פארגייט, ווי דער פרילינגס־טוי.

די מאמע איז געווען קודם־כל שטארק איבעראשט און נישט געווויסט, צו קומט ער זיך נאָר געזעגענען אָדער גאָר בלייבן מיט איר. ווי זי האָט אָבער געהערט זייענ וואָרעמע, ממש הירהורי־תשובה וועדטער, ארויסגיין פון זיין מויל, איז אריין אין איר א נייע נשמה, כאַפּט זיך אויף פון טיש, ווי זי איז כמעט זיצן געבליבן פון גרויס איבעראשונג.

אזוי־ווי דער חוזר בתשובה׳ניקער בחור דערזעט, די מאמע לויפט אים אנטקעגן און שרייט: זונעלע מיינס! און כאַפּט אים ארום און באדעקט זיין פנים מיט הייסע קושן און דערבייי קייקלען זיך די טרערן איבער אירע פאר־ קנייטשטע באקן — זון מיינער, משה׳לע, זינט דו ביסט אוועק פון מיר, איז דער שלאָף פארשווינדען פון מיינע אויגן. איך זיץ טאָג און נאַכט און איך קלאָג און ווייַן מיט ביטערע טרערן, אוי מיין אייניציק קינד, מיין משה׳לע האָט זיך פארגליסט די גרויסע וועלט, די מאמענס וועלט איז אים שוין ענג געווען. — באשיץ אים רבש״ע! — האָב איך תמיד געבעטן און געווייַנט, אז די גרויסע, ברייטע וועלט, זאָל אים חלילה נישט געבן גרויסע קלעפּ און ברייטע ווינדן מאכן אין זיין יונג לעבן. אזוי האָב איך אָן אויפהער געזיפעצט און געקרעכצט

איבער דיר, אָבער דער הייליקער ליסקער צדיק האָט מתפלל געווען פאר דיר און געהאלטן האָנט איבער דיר.

*

ווי דער בחור האָט דערהערט מעלדן דעם ליסקער רבין, אז זיין מאמע האָט זיך אין איר בראָך געקערט צום ליסקער צדיק, אלץ מלאך הגואל, האָט ער אלעס פארשטאָנען, אלעס, די קללות און ברכות, וואָס איז דאָרך איבער אים אין דער גרויסער שטאָט. עס איז אים מיטאמאָל פארענטפערט געווארן א סאָך קשיות און רעטענישן. ער האָט דערפילט אז אן אומזיכטבארע האָנט האָט אים ארומגענומען און געשיצט פון כל־מיני פרעניותן און צרותן אין זיין שדים־טאָנץ. ער האָט נאָר נישט נאָכגעדענקט, קיין מוט געהאט דערצו, און זיך דערוויסן, אז דאָס אלעס איז דעם ליסקער רבינס כוח, וואָס זיין פארשטאָרבענער טאטע ע״ה איז געווען אזוי שטארק דבוק אין דער קדושה פונעם צדיק.

א, מאמע — זאָגט ער ווייטער — איצט פארשטיי איך שוין אלעס, וואָס עס האָט זיך ארום מיר געדרייט און מיך געשלייידערט, ממש ווי א ווינט־מיל אויף אלע זייטען, ווי דער רוח איז בנמצא... איך ווייס, אז איך בין געגאנגען אויף א גליטשיקן וועג, אויף א פאלטשן דרך, געדאכט און געגלויבט, אז איך פלי אין דער הויעך, אפשר גאָר אין זיבעטן הימל, דערווייל האָב איך מיך נאָר געדראפעט אין א זימפ און געזינקען אלץ טיפער און טיפער אין די צרות (ר״ל).

אבער איך בין ב״ה ארויס בשלום פון דער בלאָטע. דער ליסקער צדיק האָט מיך ארויסגעראטעוועט פון די צרות. איצט בין איך שוין צוריק ביי דיר און בלייב ביי דיר.

נייז, מיין קינד — זאָגט די אויפגעלעבטע מאמע — דו בלייבסט נישט ביי „מיר״, נאָר מיט מיר, וועסט אי״ה חתונה האָבן און זיין ביי דיר, דער באלעבאס אליין, און איך וועל בלייבן ביי דיר און וועל מיך שפיגלען אין דיין גליק און אין דיינע קינדערס גליק. דאָס וועט זיין מיין לעבן פון איצט אָן. דאָס האָט מיר דער ליסקער צדיק פארשפראָכן, און איך בין ביי דער פולסטער אמונה, אז דער אין הימל וועט דאָס מיר נאָך שענקען און דערלעבן מיט געזונט און גליק.

*

דער זון איז איר געפאלן אין האלז פאר גרויס געירטעקייט און גלייכ־צייטיק דערציילט דער מאמען די גוטע בשורה אז ער איז שוין גאָר א האלבער חתן מיט א שיין, יידיש, נגידיש מיידל פון א גוט חסידיש הויז. דער ווינט־מיל, וואָס האָט געהאט פארטומלט זיין יונגען קאָפּ האָט זיך פליצלינג געשטעלט, דער גורל האָט אים א שטעל געטאָן, און עס איז אים נישט געלונגען דאָס, וואָס ער האָט זיך אליין אויסגעמאָלן אין זיין מיל, נאָר דאָס וואָס דער השגחה האָט אים געמאָלן. לטובה ולברכה. מיר פאָרן מאמע, — זיצט ער פאָרט זיינע רייד —

נאָך אין דעם מארגענדיקן טאָג צו דער תנאים, וואָס וואַרט נאָר אויף דיין אנווועזנקייט.

דעם אנדערן טאָג זענען זיי טאַקע געפאָרן צו דעם מחותן און געשריבן תנאים כדת משה וישראל.

די מאמע האָט זיך באזאָנדערס געפרייט אז איר זון טוט א לאמישן שידוך, פון א גוט יידיש הויז, ווי זי האָט זיך געווינטשן, א שיין יידיש מיידל מיט א שיינעם נדן. די חתונה איז באשטימט געוואָרן צו גאָר א קאָרצע ציים.

דער בחור איז אוועק קיין ליסקא צום רבין, אים איינגעלאדנט צו דער חתונה און נעמען זיין ברכה. ער האָט געדאנקט דעם רבין פאר זיין ישועה, וואָס ער האָט געפועלט ביים רבין דערך זיין מאמען. ער האָט פארשפראָכן פארן רבין ער וועט זיין אן ערלעכער ייד און פירן א חסידיש הויז. ער האָט געזען ישועות השם עין בעין.

דער ליסקער רבי האָט אים אנגעקוקט, און מיט א שמייכל צו אים געזאָגט: יא, משה'לע, דו ביסט געווען אין א גרויסע סכנה, וואָס דו האסט דיר אליין פארשאפט, אויסגעשטרעקט די האנט פארן שטן (ר"ל), און רוחות רעות האָבן זיך מיט דיר געוואָרפן, ווי מיט א באַל, נאָר זכות אבות האָט דיך געראַטעוועט, די תורה, וואָס דו האָסט אלץ אומשולדיק קינד געלערנט אין דיין מאמעס הויז, דאָס האָט דיר געהאָלפן און דיך ארויסגעצויגן פון דעם אָפגרונד, וואָס דו ביסט אריינגעפאלן. זכות אבות האָט דיך צוריקגעפירט אהיים, אין דיין אלטן היים.

*

די חופה איז געשען מיט גרויס שמחה וששון פון ביידע צדדים. נאָך די שבע ברכות, פון דער גאנצער שבעת ימי המשתה, זענען דאָס יונגע פאָר פאָלק אהיים צו דער מאמען, וואָס זי האָט שוין געווארט אויף איר בן יחיד און זיין יונג ווייב. זי האָט זי ליב באקומען און געהאלטן פאר אן אשת חיל און זיך געפרייט אויף דער עלטער צו איר גליק.

דער יונגער מאן האָט מיט זיין שיינעם נדן, זיך אויפסניי איינגעארדנט, פארברייטערט דאָס אלטע הויז, איבערגעבויט, פארגרעסערט דאָס געוועלב און פארבעסערט דאָס לעבן אין אלע הינזיכטען. די מאמען אָפגעגעבן אן עקסטערע וואנונג, געלעבט גליקלעך איניאיינעם.

*

אַמאָל פאר פסח איז געקומען צום ר' הערשלי ליסקער „שערי הישר", א ייד, ער וויל אריין צום רבין. דער גבאי האט אים געזאָגט, אז דער רבי איז מאָמענטאן פארנומען, ער לערנט פאָר שיעור פאר די בחורים, ווען ער וועט ענדיקן דאס לערנען, וועט ער אים אריינלאָזן. דער ייד האָט געווארט, און

נאָכן לערנען, איז ער אריין צום רבין. ער דערציילט דעם רבין, אז ער האָט א שביטוואַרע געשעפט און האָט קיין פרנסה, ווייל ער אויפגעבן מיטן געשעפט.

דער רבי הייסט אָבער, נישט אויפגעבן מיטן געשעפט, ווייל אזוי לאנג האסטו דאך וועניקסטען א קרעדיט. און איך הייס דיר, קויפן וויין־פעסער. דער ייד איז אהיים און דערציילט אלעס זיין ווייב. געלט האָט ער אָבער נישט געהאט דערויף, האָט ער זיך אנגעבאָרגט אביסל געלט אויף סחורה און געפאָרן אויפן מארק.

אן ערל איז אים נאָכגעלאָפן און טראָגט אים אָן א היבשן קוואנטום וויינפעסער, וואָס ער האָט אויפן מארק נישט געקאָנט פארקויפן. דער ערל איז געווען אין נויט און האָט דעם ייד פארקויפט די פעסער חצי בחינם. דער ייד פירט אהיים די פעסער און געווארט א חודש, צוויי, קיינער קויפט עס נישט, די בעלי חובות דריקען, ס׳איז סכנות נפשות. קומט ער ווידער צום רבין און באקלאָגט זיך, צו וואָס האָט ער דווקא געקויפט פעסער, וואָס קיינער הארף נישט? דער רבי זאָגט, איך וויל איבערהויפט נישט, אז דו זאָלסט פאר־קויפן די פעסער, בעפאָר די וויינלעז באָגינט. פאָר אהיים און די ישועה וועט קומען כהרף עין.

דער ייד איז אהיים, בארואיקט זיין ווייב אויך, און האָבען געווארט מיט אמונה ובטחון די וויינלעז. עס איז געווען, ווי ס׳האָט זיך דאן אויסגעוויזן, א גרויס גערעטעניש אין טרויבען. דער עולם האָט נישט געהאָט גענוג פעסער צו די וויינען. דער ייד האָט פארקויפט זיינע וויינפעסער פארן טאָפעלטן פרייז, ער איז דערפון מעשיר געווָארן, באצאָלט אלע חובות, זיך דערוואָרבן א שיינעם קאָפיטאָל און האָט מצליח געווען, געווָארן פון היינט אויף מאָרגען אן עושר, געפאָלגט דעם רבין, נישט אויפגעגעבן מיטן געשעפט, מיטן קרעדיט, וואָס איז א סגולה צו פרנסה און האָט דערציילט פאר יעדן דעם רבינס מופת. זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל, אמן!

*

א ייד בעט דעם ליסקער רבין, מתפלל זיין, אז ער זאָל האָבן שפעזן פאר זיין ווייב און דריי קינדער צו פאָרן קיין אמעריקא.

מיר מוזן באמערקן, אז אין די אַמאָליקע צייטן, איז געווען דאס פאָרן קיין אמעריקא, ווי אייגער גייט חלילה צו שמד.

דער רבי האָט, פארשטייט זיך, נישט מסכים געווען, אָז אזאָ חסידישער ייד זאָל פאָרן קיין אמעריקא. ער האָט זיך אפילו געבייזערט אויף דעם ייד, דריי אומשולדיקע קינדערלעך, וואָס טראָגן לאנגע פאזיות מיט שיינע יידישע פנים־לעך, ווילסטו פירן למולך?! דער רבי פרעגט אים וויימער, ר׳ משה יצחק, זאָג נאָר, וואָס קענסטו אייגענטלעך, טאָן אין אמעריקא? מיט וואָס וועסטו דיך דאָרט מפרנס זיין, דיך און דיין בני בית?

דאָס ווייב וועט נייען פּאַרטנערשאַפט — ענטפערט דער ייד.

אַיאָ? — זאָגט אים דער רבי, אַיאָ דאָס ווייב וועט נייען פּאַרטנערשאַפט, און דו וועסט אויך נעמען א פּאַרטנער, צו פּאַרדעקן דיין גאנצן עבֿר און עתיד: די תורה צוה לנו משה מורשה... מיר האָבן שוין געהאט אזא א מעשה, ווען דאָס ווייב האט געגעבן עסן פּאַר איר מאן... און דערנאך אָנגענייט פּאַרטנערשאַפט! עד היום ליידן מיר פּאַר דעם עץ הדעת. גיי נישט אזוי ווייט מיט דיין שכל, דער זעלבער באשעפער קען דיר דאָ אויך העלפן. איך בין נישט מסכים, ר' משה יצחק! פון דעם געלט אויף שפּעזן, מאך דיר אן עסק און דער באשעפער וועט העלפן, אז אין דער טאָש וועט זיין אמעריקא, און אין הארץ א יידישע וועלט!

עס איז ריכטיק אזוי געשען. געמיטעט זיך אין דעם זעלבן דאָרף א קרעטשמע און האט מצליח געווען, געהאט פּרנסה בריווח, און די קינדער האבן דאן שוין געלערנט אט טאָקע אין רבינס ישיבה. דאָס ווייב איז געבליבן ביי איר בערוף — אַן עזר כנגדו.

*

א מיטליעריקע יידענע איז געקומען צום רבין. זי איז אַן איינזאמע, עלנטע אלמנה, זי וויל חתונה האָבן, ס' פּעלט איר א חבר, א נאָנטער מענטש, מ' זאל עפּענען די נשמה אירע, וואָס איז פּאַרוואָגעלט אין פּאַרשפּאַרט.

דער רבי האָט איר תיכף ומיד אָנגעוויזן אויף א גוטן שידוך. און האָבן טאָקע בשעה מוצלחת חתונה געהאט.

מיט א צייט ארום קומט זיך די דאָזיקע יידענע נאָך אַמאָל צום רבין, אָבער דאָסמאָל שוין מיט איר נייעם מאן. און באקלאָגט זיך פּאַרן רבין, אז איר מאן, דער נייער, איז אָזא טיפּ־מענטש, אז ער פּאַרשטייט זי נישט און זי פּילט זיך נאָך אייזנאמער ווי פּריר.

דער מאן אָבער, פּאַרטיידיקט זיך, אז זי האָט א משונהדיקע טבע, ער וויסט קיינמאָל נישט, ווען זי איז א צופּריידענע און ווען זי איז א ברוגזדיקע, וויל זי איז תמיד פּארמוהשחורה'ט.

וואָס טוט זיך מיט אייער נשמה? — פּרעגט זי דער רבי. איר האָט דאָך, פּאַר א יאָר געזאגט, אז עס פּעלט אייך א נאָנטער מענטש, ווער עס זאָל אייך עפּענען די נשמה. זי האָט געשוויגן. דער רבי האָט אָבער, פּאָרטגעזעצט און געזאָגט: אַן אמתדיקע נשמה, א רעכטע און א גרויסע, דאָרף מען נישט עפּענען פון דרויסן, דאָס עפּענט זיך אליין פון זיך, ווי א בלימעלע אין גאָרטן, ווען עס קומט איר צייט, און געט אַרויס פון זיך איר דופטיקן ריח פּאַר די סביבה. — דו דארפסט נישט וואָרטן, אז דיין מאן זאָל דיר האָפּירן, דיך צעדישטרייען — לא יעשה כן במקומנו! דאָס איז קיין יידישער, באלבאָטישער שטייגער. פּארבינדען די ביידע נשמות, איז די פּרוי'ס זאך. זי איז דער „עזר־

כנגדו". זי מוז זיין געבענטשט מיט טל השמים (הימלישן גייסט) ומשמני הארץ (אירדישע טאַלענטן), זיין אן אשה צנועה און א גוטע באלעבאַסטע. טאַמער, האט זי נישט די ביידע מעלות, האט זי נישט קיין יידישע נשמה, איז במילא נישט דא, וואס צו עפענען...

און אזוי־ווי זי האָט זיך תמיד־ווי פאַרטראַכט, און דער מאַן האָט אין צווישן אנטפלעקט, אז זי האט א משונהדיקע טבע, ער ווייסט קיינמאָל נישט וועז זי איז א צופרידענע אָדער א ברוגזדיקע, זי איז תמיד פארמרהשחורה'ט און רעדט קיין וואָרט. האָט דער רבי פארשטאנען די הויפט סיבה, פון איר פילן זיך תמיד איינזאם און אז זי פארשטייט נישט קיין „בלומענשפראַך", זי איז א פרימיטיווע פראָסטע יידענע, האָט איר דער רבי אויך פראָסט פשוט דערקלערט: אזוי־ווי די הויפט נשמה, דער חלק אלקי ממעל ליגט אין מוח און דער מוח איז, וויסנטלעך, א פליסיקער שטאָף, און יעדע פליסיקע זאך האָט א טבע, צו זיין קאַלט אדער וואַרעם, הייצט מען עס, זידט עס; קומט אבער א קאַלטער וויבט מיט א פראָסט, ווערט דאָס געפרוירן. אזוי איז אויך בי די „נשמה" זאָכן. איר זענט געקומען צו מיר מיט דער בקשה, אז איר פילט זיך אזינזאם און עלענט, איר ווילט א מאַן, וואס ער זאָל אייך עפענען די נשמה, פילט איר דאָך אז איר האָט א נשמה, מוזט איר האנדלען, ווי יעדע יידענע, וואס האט א נשמה. גייט א היים געזונטערהייט און באהאנדעלט איינאנדער פרייליך און גוט, פארטרייבט דעם קאלטן ווינט, וואס שטערט אייער שלום בית. איר וועט זען, אז די פאַרפרוירענע „נשמות" וועלן זיך פון ביידע זייטן, גיך און באלד אויפלאָזן אין ברענגען מזל און ברכה אין די שטוב.

די קאַלטע יידענע, וואס האָט געהאט, טראָץ איר פרימיטיווקייט, א געפיל צום גוטן, האָט זיך נאָכן רבינס ערקלערונג און מוסר, אויפגעוואכט און געווארן א פריילעכדיקע און תמיד א צופרידענע, נישט קאלט מער און מעלאנכוילישׁ צו איר מאן, א הייסע חסידעתע פון ליסקער הויז און געלעבט מתוך עושר וכבוד מיט איר מאן און געפאָרן עטלעכע מאָל אין יאָר צוזאמען צום רבין קיין ליסקא.

*

איך וויל אייך דא דערציילן א מעשה נאך איידער די „מעשה" האָט זיך אָנגעפאנגען.

אין א ווינטערדיקער, שטורמדיקער און פינצטערער נאכט איז דאָס קינד געבוירן געווארן. די באבע גנענדל, וואס זי איז ביים קינדהאָבן דערביי געווען, האט באלד פארשטענדיקט דעם פאטער, שלמה זלמן, דעם בעל־תפילה, אז זיין ווייב דבורה האָט מיט מזל א זון געבוירן. די בשורה האט נישט

ארויסגערופן קיין גרויס פרייד ביים פאטער. נאך א מיילעכל צו די פרירקע פרעסערס, וואס האבן נישט וואס צו עסן — האט ער געטראכט.

שוין דאס צווייטע יאר, ווי שלמה זלמן איז קראנק (ל״ע). א טייל שטיביקע זאכן פארקויפט, א טייל — פארמשכן׳ט, און דאס געלט האט קוים געקלעקט אויף רפואות און פארן דאקטער. דאס נייגעבוירענע קינד האט מען א נאמען געגעבן ״שלום״ נאך שלמה זלמנס פאטער. אין אייניקע מאנאטען ארום, ווי שלום׳ל האט זיך באוויזן אויף דער וועלט — איז דער טאטע שלמה זלמן געשטארבן.

אז אין א שטעטל פלעגט שטארבען אן ארימאן — האט מען גלייך געווויסט, ווי פיל קינדער עס זענען געבליבען: דריי טעכטער און איין זון. אויף דער לויה איז געווען כמעט די גאנצע שטאט. דער היימישער רב האט אים מיט גרויס וייטיק מספיד געווען. אבער אזוי ווי דער נפטר איז געווען א תלמיד און א הייסער חסיד פון ליסקער רבין, ״טל חיים״ (זצ״ל), איז ער געקומען צו פארן אויף דער לויה, און ביים אפענעם קבר האט ער דעם תלמיד מיט גרויס מיטלייד מספיד געווען, און געזאגט דעם עולם, אז אייניקע פון די באלעבאטים זענען מחוייב נעמען א קינד, דערמיט וועלן זיי אויסקויפן די זינד, וואס איר האט דעם נפטר, אייער שליח צבור, נישט געהעריג געצאלט קיין שכירות, און ער מיט דער גאנצער פאמיליע האבן געהונגערט.

שווער איז געווען דבורה׳ן, דער אלמנה שיידן זיך מיט אירע קינדער, נאר זי האט נישט געהאט קיין אנדערע ברירה. נאר דעם מוזיניקל (בן זקונים) האט זי זיך איבערגעלאזט. נישט אייגער פון די נגידים האט זיך א קינד גענומען. זיי זענען אפגעקומען דערמיט, וואס זיי האבן זיך מטריח געווען, קלויבען אין שטעטל געלט פאר די אלמנה מיטן קינד. די פיפציג גולדען, וואס זיי האבן געזאמעלט, האט מען איר דורכן ליסקער צדיק אפגעשיקט. דבורה, די אלמנה, האט אנגעהויבן צו ביסלעך האנדלען מיט עופות, אייער און האט פארדינט אויפן בעשיידענעם לעבן פאר זיך און קינד. צו זעקס יאר האט די מוטער אפגעגעבן שלום׳ן צו נחמן, דעם דרדקי מלמד. צו צעהן יאר האט ער שוין געלערנט ביי אייגעם פון די בעסטע מלמדים פון שטאט. צו פיפצען יאר האט שלום שוין געלערנט אין א שכנותדיקן מקום, אין גאווער ישיבה ביים זון פון ״טל חיים״ ר׳ הערשעלע ליסקער (דעמאלס נאך גאווער רב).

נאכדעם ווי ער איז בעפרייט געווארן פון מיליטער, האט ער חתונה געהאט מיט א מיידל פון א יחוסדיקע משפחה מיט א פאר טויזענט קראנען נדן, און ער האט אנגעהויבן טראכטן וועגן תכלית. נאך דער חתונה האט ער געגומען די מוטער צו זיך. ער האט איר אפגעגעבן גרויס כבוד און די שניר חי׳ רבקה האט זיך צו איר באצויגן ווי צו א מוטער. נאך דער חתונה האט זי זיך נישט געקענט באשליסן, צו וואס ער זאל זיך נעמען. קיין קרעמער האט ער נישט געוואלט

זיין, א מלמד אוודאי נישט, האט ער זיך מיישב געווען: „מעשי אבות ירשו בנים" און געלערנט חזנות.

נאָך שלמה זלמן׳ס טויט האט מען טאקע אויפגענומען א חזן, שפעטער אן אנדערן חזן, וועלכער איז אין א צייט ארום אוועק אויף א גרעסערן פאָסטען. האָט דאהער דאָס שטעטל א צייט לאנג נישט געהאט קיין שטענדיקן חזן, נאָר פון צייט צו צייט פלעגן די בעלי־בתים „מנדב" זיין א שחרית, א מוסף, און וועד א „הלל" וכדומה. שבועות האט דער גבאי געבעטן שלום׳ן זאגן מוסף. נישט אייגער פון ד מתפללים האבן קיין אַנונג געהאט אז ער פאַרמאָגט אזא שיינע שטימע און איז אזא גוטער זינגער. „ומפני חטאינו" האט געדויערט א האלבע שעה. דער עולם איז געווען גאר שטארק ענטציקט פון זיין דאוונען. פון יענעם שבועות אָן איז שלום געוואָרן דער שטענדיקער חזן פון דער גרויסער שיל מיט שכירות, וועלכע האט געזיכערט זיין עקזיסטענץ. די באלעבאטים האבען זיך מתיחס געווען מיט אזא חזן, אויך שלום איז געווען צופרידן מיט זיין גורל.

אין צווישן איז רחלה, זיין בת־יחידה 17 יאר אלט געוואָרן. שדכנים האבן אנגעקלאפט די שוועל פון שלום׳ס הויז. רחלע האט אבער נישט געוואלט הערן וועגן חתונה האבן דורך א שדכן. איר שידוך וועט זי זיך שוין אליין געפינען — פלעגט זי זאגן. אבער אזוי־ווי א שדכן האט פארגעלייגט פאר רחל׳ן א שידוך אן איהעלער בחור פון רייכע עלטערן, א בן יחיד, א גערָאטענער, רעליגיעזער, די געלט־פראגע (נדן) אינטערעסירט אים נישט, האבן די עלטערן זי געצווינגען, אים קענענלערנען. און א פאר וואכן ארום איז געקומען דער בחור מיטן פאָטער אנקוקן די כלה און אירע עלטערן. א מער פאסענדען שידוך האט מען זיך נישט געקענט פארשטעלן. עס האט נישט געהאָלפען דאס עקשנות פון רחל׳ן, מען האט געשריבען תנאים, געברָאכן טעלער און רחלע איז מיט מזל א כלה געוואָרן. אירע עלטערן זענען געווען נידערגעשלאגען פון רחל׳ס קאלטער באציאונג צום חתן. איז זייער טאכטער אין עמיצן פארליבט? — האבען זיי געפרעגט.

אין צוויי מאנאטען ארום האבען די מחותנים באשטימט דעם טאָג פון דער חתונה.

מיט צוויי וואָכן פאר דער חתונה איז רחל׳ס טאטע און מאמע געפאָרן אויפן ראש הקהלס זינס חתונה קיין קראָלע. רחלע האט דאס אויסגעניצט אין איר צימער, זיך אנגעטון אין שענסטן מלבוש, די באבע דבורה האט דאָס באמערקט און געפרעגט, וויהין פאָרסטו רחלה? — זי האט געענפערט: נאכן טאטען נאָך אויף דער חתונה. די באבע האט געצווייפעלט אין דעם, און האט געבעטן א פרעמדע יידענע, אז זי זאל איר אין עהיים נאכשפיאנירן.

יענע יידענע איז איר פוסטריט נאכגענאנגען ביז אין פאָרק פון דער שטאציע געזען ווי א שקץ ברינגט איר אין פארק אריין א צווייטעקלאס־קארטע מיט צו פארן מיט אים קיין בודאפעשט.

זי האט זאָפאָרט מודיע געווען דער באבע. די באבע איז ארויס צו דער שטאציע, זי האט אבער אויסגעמיטן דאס באגעגעניש מיט איר אייניקל רחלע, און זי איז אריין אין דער דריטע קלאס ווארטעזאל, טראכטענדיק מיט א ביטער הארץ און געמיט, וואס איז דא צו טאָן?

פליצלינג איז אנגעקומען דער צוג פון דער פעשטער יניע און זי דערזעט, ווי דער ליסקער רבי ר׳ הערשעלע, שלום׳ס רבי שטייגט אויס און קומט צו צום אויסגאנג. דער רבי איז נעמלעך געקומען אצינד פון ביקין, ווי ער איז געווען אויף שבת שירה. זי כאפט די געלעגנהייט, וואס איז איר געקומען ווי אן אייי צו דער ווייזנזופ. זי לויפט דעם רבין אקעגן און דערציילט אים די גאנצע מעשה מיט רחל׳ן. און זי פרעגט אן עצה, וואס זי זאל מאכן? זאל זי דאָס אפשר מעלדן ביי דער פאָליציי, אז מ׳ זאָל זי צוריקהאלטען? ס׳איז יאָ קרימינאליש.

ניין! — זאגט דער רבי, ח״ו, דאָס קען איר איבערברעכן דעם גאנצען לעבענסוועג. אדרבה, מ׳מוז אלעס האלטען בסודי סודות. זי זאל נאר פאָרן מיטן שקק און זי וועט אי״ה פריר זיין אן דערהיים פון דעם ווייטען וועג, ווי דער טאטע פון דער קראלער חתונה.

די באבע איז מיט א רואיק הארץ צוריק אהיים, און דער רבי האט געדארפט ווארטן אויף זיין צוג. אבער דער רבי האט געלאזט ארויסרופען רחל׳ן צו זיך אין דער דריטע קלאס ווארטעזאל און זי געפרעגט: וויהין פאָרסטו, רחלע? זי האט געענפערט מיט דעם זעלביקן פזמון, אז זי פארט נאכן טאטען נאך קיין קראָלע. נו, פאר מיט גליק — זאגט דער רבי, נאר איך האָב צו דיר א קליינע ביטע. אזוי־ווי דו מוזט אין דעברעצין איבערשטייגן אוף דיין צוג און ווארטן א האלבע שעה, גיב איבער איין בריוועל פאר ר׳ מענדעלע־רעסטויראנט נעבען דער באן שטאציע. דאס איבערגעבן פון דעם ברעוועלע איז זייער דרינגענד, העגגט אויף מינוטען, דערפאר זאלסטו זיין די ערשטע ביים אויסשטייגן אין דעברעצין. און פאר רחלע מיט גליק.

רחלע האט דעם בריף צוגענומען און מקבל געווען אויף זיך, אז זי וועט דאָס תיכף ומיד איבערגעבן פאר ר׳ מענדעלע רעסטויראנט. זי האט גוט געקענט דעם ליסקער רבי, דער טאטע איז דאָך זיין תלמיד און חסיד. דער רבי פלעגט מער מאָל אייגנשטיין ביי איר פאָטער. האט זי זיך געהאלטן פאר א משפחה־מיידל. איבערהויפט אז ס׳איז איר געלינגען, אָפצונארן דעם רבין אויך, האט זי דאָס אנגענומען באהבה ובחיבה.

זי איז דערנאָך איינגעשטיגען אויפן פעסטער צוג און געפאָרן אין די צווייטע קלאָס מיטן שקק. אין דעם זעלבן קופע איז נאָך איין פאַסאַשיר געפאָרן, א רייכער גוי, א הערשאפט מיט מערערע רענצלעך. צווישן שטאציאנען פאר דעברעצין איז ער אויסגעשטיגן. אָבער אזוי ווי די באן האט געירט און

איז ווייטער געפארן האט ער זיך געכאפט ביים קאפ, געריסען די האר, וואן ביים איבערציילן די רענצלעך האט אים געפעלט א קליין רענצלע, אין וועלכן ס׳איז אבער געווען דער טייערער בראש מיט בריליאנטשטיינער וואס ער האט געבראכט פאר זיין פרוי. ער לויפט שנעל צום באנשעף אז ער זאל דאס זאפארט טעלעגראפירן קיין דעברעצין, צו דער באנהויף פוליציי. דער שעף, זיינס א גוטער חבר, בארואיקט אים, אז ער טוט דאס זאפארט מעלדן קיין דעברעצין. אינדעם אבער, אז ער מוז במילא פערזענלעך אפגעבן די סימנים און דעם אינהאלט פון רענצל, איז דער הערשאפט זאפארט נאכגעפארן. ער האט נעמלעך געהאט אין דער זעלבער צייט א גליקלעכע געלעגענהייט שנעל נאכ־צופארן נאך דעם צוג, ווייל דער אינזשעניר פון דער באן־ליניע פארט פינקט אין די מינוטען קיין דעברעצין — זאל ער מיט אים מיטפארן. כך הוה, דער פריץ האט זיך אריינגעזעצט אין דעם מאטאר, כמעט אויף איינמאל אנ־געקומען מיט דעם צוג קיין דעברעצין און זיך אויך באלד געמאלדען ביי דער פאליציי.

קוים האט זיך אבער די באן געשטעלט אין דעברעצין, איז רחלע אראפגעשפרינגען די ערשטע פון דער באן און זיך געאיילט צו ר׳ מענדעלע רעסטויראנט מיטן ליסקער רבינס בריוועלע אין דער האנט. דער רעסטויראנט, ר׳ מענדעלע עפענט דאס בריוועלע, ער ליינט, אז דער רבי בעט אים, למען השם, אויפהאלטען דאס מיידל, ר׳ שלום׳ס טאכטער, ווי ווייט מעגלעך, און דאן זאל ער זי ארויסבאגלייטן צו דער באן, לראות מה יעשה לה?

ר׳ מענדעלע האט גוט געווויסט, ווער דאס מיידל איז, זי איז דאך זיין ישיבה־חברס, ר׳ שלום׳ס טאכטער פון נירעדהאז. האט ער טאקע געפאלגט דעם רבינס באפעל. ער האט זי אווייליע אויפגעהאלטען און זי באגלייט צו דער באן.

אינצווישן האט אבער פאסירט, אז ווען די אלע פאסאשירן זענען אויס־געשטיגן פונעם צוג, אויס וועלכן רחלע איז צום ערשטן אראפ, איז די פאליציי מיטן פריץ ארויף אין די צווייטע קלאס וואגאן, ווי ער איז פריר געזעסן. דער שקץ איז פונקט געשטאנען ביים פענצטער, געווארט מסתמה אויפן יידישן מיידל.

דער פריץ זעט זיין רענצל, אבער שוין מער נישט אויף דעם זעלבן פלאץ, ווי ער האט דאס איבערגעלאזט. ער ווייל דאס מיט זיין שליסעלע עפענען, אבער דאס רענצל איז שוין געעפענט געווארן מיט דער געוואלד.

די פוליציי בעט סימנים, דעם אינהאלט פון רענצל. דער פריץ דיקטירט איין אלעס, אבער דעם בראש מיט בריליאנטען געפינט מען מער נישט דארין. מען פאדערט אויף דעם שקץ מיט שיינעם, ער זאל דאס אפגעבן, ווייל ער איז אליין דא, און געווען דא. און איבערהויפט איז ער שוין שטארק אין פארדאכט, ער האט דאך נעמלעך ביים אריינקומען פון פריץ מיט די פאליציאנטן געוואלט

זיך אַרויסשאַרן מיט זיין רעגצל, נור די פּאָליציאַנטן האָבן אים שוין נישט געלאָזט קיין ו י ב ר ח מאכן.

דער שקץ האָט מן הסתם געלייקענט שטיין און בייַן און געבעטן, מען זאל אים באַזוכן. אבער די פּאָליציי האָבן געזוכט צו ערשט אין זיין רעגצל, ווי מען האָט טאקע די גניבה געטראָפן גוט פּארשטעקט אין א ווינקעלע.

מען נעמט דעם שקץ אין קייטן, ווי אַן אייַנבערעכער און מ׳פירט אים ארונטער פון צוג גראד אויף דער פּאָליציי מיט זיין רעגצל צוזאמען.

וועַן רחלה מיט איר באגלייטער ר׳ מענדעלע, איז אָנגעקומען צו דער שטאַציע, האָט זי שוין דעם שקץ נאָר פונדערווייטענס געזען, ווי מען פירט אים אין קייטן געשלאסן.

★

רחלע איז שטיין געבליבן אויף איר אָרט, כמעט ווי פּאראליזירט. דאָס הארץ האָט אנגעהויבן צו קלאפן אין איר ביז אין די אויערן אריין. זי האָט באשיימפערלעך געהערט, ווי דער יצר־הרע און דער יצר־טוב אמפערן זיך אין איר יונג הארץ. ס׳איז נישט געווען גלאט קיין שטרייט, נאָר א מלחמה. א מלחמה אויף לעבן און טויט. דער יצר־הרע האָט געמאכט געוואלדעס, געשריגן אין איר, שטיי נישט ווי א גולם, לויף אים נאָך, לאז אים נישט אליין, העלף אים! דער יצר־טוב האָט אבער געטענה׳ט און געפרעגט, ווי א גוטער טאטע דאָס קינד: ווי לאַנג נאָך, רחלע, ווי לאַנג נאָך וועסטו דעם שקץ נאכלויפן? — געגוג געלאָפן נאָכן שקץ. רחלע, לויף נישט ווייטער, ער האָט געזינדיקט (ונשא עוונו). ער טראגט זיין חטא און דו טשעפע זיך אָפּ. נישט ווייטער! אנטלויף, רחלה, אנטלויף! דו ביסט אלץ נאָך א יידישע טאכטער, אנטלויף פון דא, ווי לאַנג דו האָסט נאָך די בחירה, ווער ניצול, ראטעווע דיך, באלד קאָן, חלילה, זיין צו־־שפּעט! דער פריץ זאל דיך דא נישט זען, לויף! אלץ העַנגט אויף דער וואגשאל! דענק אויף דיין טאטן, מאמען און באבישע, געדענק דיינע כשרע זיידעס!...

דער יצר־טוב האָט געהאט מנצח געווען. די שטילע ווארענישן זיינע האָבן געהאט מער כוח ווי דעם שטן׳ס געשריי, נאכלויפן דעם שקץ.

זי האָט געעפנט אירע אויגען און אנגעהויבן אייַנזען, אז דא האָט זיך דעם רביַנס כוח געמיט, די נסים זענען פאר איר געלעגן ממש ווי אנטפלעקט. דער רבי האָט איר צווייַמאל געווינשן גליק. אפשר האָט ער געמיינט טאקע, אייַנמאל גליק (הצלחה) צו איר געלינגענעם אפשטייגן, ווייל זי האָט יא געזען א פּאָליציאַנט אויפשטייגן אויף דער זעלבער וואגאן, פון ווי זי איז באַצייטן ארויס, נאָך איידער דער צוג האָט זיך נאָך רעכט אָפּגעשטעלט, נאָר זי איז ביי אן אנדערן טרעפּ ארופּגעשטיגן, וועלכע איז געווען נענטער צום אויסגאנג. אלמלא דאָס, טרעפט ער זי נאָך אין יענעם וואגאן און לאזט זי שוין מער

נישט ארונטער, במילא וואלט מען זי געווען געפירט מיטן שקץ, ווי א חתן און כלה אין שאול תחתית אריין. — דעם אנדערן גליק־ווינש האט דער רבי אוודאי געמיינט, וועגן צוריק אויפשטייגן, אז איך זאל חלילה נישט אויפשטייגן צום שקץ בשעת מעשה, וויל דאמיט בין איך ווייטער א פארלוירענע.

אזוי ווי זי איז שוין גאנץ קלאר געווארן מיט איר ענין הצלחה און הצלה, איז זי געווארן שטארק געירט פון די געשענישן, זי איז צוגעפאלן צו ר' מענדעלען און האט אים ווייניעדיק דערציילט אלעס. ר' מענדעלע האט נאר געשמייכלט און געוויזן רחלען דעם רבינס בריוועלע, וואס זי האט אים עקספרעס געבראכט. דער רבי האט זי יא נאר דערפאר געשיקט צו אים מיטן דאזיקן בריוו, האט ער איר דערקלערט — אז מיט דעם איבערגעבן פון בריוועלע פאר אים, זאל ער זי ארויסראטעווען פינעם קבר (ר"ל) וואס זי האט זיך אליין אויסגעגראבן.

אציגד האט זי זיך ערשט פריש צעווויינט, שטארק צעווויינט און באקומען אמתדיקע הרהורי תשובה, חרטה אויף אלעמען. זי האט געזען ממש די נסים, וואס מיט איר האָט גשען. זי איז געווען איבערצייגט אז דאָס אלעס, איז געווען אין ליסקער צדיקס זכות. זי איז געשטאנען בלויז איין שפאן פון תהום... פאר איר איז געווען אנגעגרייט א גרויסער שאנד און אומגליק. און נאר דעם טאטענס רבי האט אלעס מבטל געמאכט. און פארוואנדלט מקללה לברכה, אויף א באלבאטיש יידיש לעבן.

זי איז מיט דעם נעכסטן צוג צוריק אהיים געפאָרן צו דער באבן, און ביידע האָבן אָפגעווארט דעם טאטן און די מאמען. מיט דעם איז טאקע מקויים געווארן דעם ליסקער רבינס הבטחה, אז רחלה וועט פון איר וויטן וועג פריר אין דערהיים זיין, ווי דער טאטע־מאמע פון זייער נאנטן וועג.

די מעשה מיט רחלן און דער שטן, וואס האט זי געוואלט פארפירן, איז געבליבן אלץ געהיימער סוד, עפיזאָד אין דער משפחה. אבער פאר רחלן, איז דאָס געבליבן א בייזער חלום, פון וועלכן זי האט דערנאָך גאנץ פארגעסן.

דעם טאטן האט מען נאך נישט געוואלט מצער זיין און האָט פון גאָרנישט געווויסט. און אזוי בלא יודעים האָט ער אינדערפרי אהערגענומען רחלן, אז זי זאל ענדערן איר באנעמען מיטן חתן און מאכן אן עק פאר איר מיזעראבעלן שפיל, וואס קען דערפירן דערצו, אז דער שידוך זאָל חלילה מוזן צוריקגיין.

טאטע מיינער! — ענטפערט רחל, ווי א בעל תשובהניצע. איך קען דיר גארנישט זאָגן, עפעס דערקיטשעט מיך שוין פון לאנג און געפון הייבט קיין מנוחה אין מיין נשמה. איך וויל דערפאר טאקע פאָרן צו דיין רבין קיין ליסקא, איך ווייס אז דער רבי וועט מיך פארשטיין און איך וועל גיין אין דאזיקן דרך, וואס ער וועט מיר הייסן.

דער טאטע, ווי ער האט געהערט רחל'ס רייד איז ער שטארק איבעראשט געווארן, אבער ער האט געהאלטן די שמחה אין זיך, אט איז מיין רחלע נאך נישט פארלוירן און איז נאך אלץ מיין קינד, זי האלט זיך אן אין מיין רבין, וועם זי האלט אציגד פאר דעם העכסטען אינסטאנץ אין איר ענין. ער האָט פאר שמחה ארויסגענומען א היבשע סומע געלט פון דער קעשענע און דאָס איבער־געגעבן רחלן, אז זי זאל מיט דעם פרי־צוג פאָרן קיין טאָקאַי, פון דאָרט מיט איין פיאקער דירעקט קיין ליסקע צום רבין. מיט דעם זעלבן איינשפענער צוריק קומען דאן קיין טאָקאי. אזוי ארום קען זי נאָך היינט צוריק זיין אין דערהיים.

רחל איז טאקע אין די פרישטונדען אָנגעקומען קיין ליסקא, מען האָט זי תיכף אריינגעלאָזט צום רבין.

קוים האָט איר דער רבי געהייסן זעצן, האָט זי אנגעהויבן דערציילן איר נסיעה פון נעכטיקן טאָג און דארויף שטארק מתחרט געווען...

דער רבי האט אבער באלד איבערגעהאקט איר ווידוי, וואָס האָט זיך שוין שטארק פארצויגן און געזאגט: איך האָב תיכף געזען, אז דער ש ט ן אליין האָט זיך געמומען שפילן מיט דיר, און דער טיוולאָנישער טאנץ איז שוין אזוי ווייט דערגאנגען, אז מיט בלויז וועדטער קען מען דיך שוין מער נישט איבער־צייגן. אז דאָס זענען רוחות און שדים וואָס שפילן זיך מיט דיר. איך האָב געדארפט וואַרטן, אז דער ר ו ח זאל זיך אליין ענטפלעקן פאר דיינע אויגן! נו, איצט רחלע, זעסטו שוין אליין, וואס עס קומט ארויס פון לינקע דרכים. דאָס יידישע לעבן מוז צוריק אין זיין גראָדן וועג אריין, אצינד גיין אויף דעם וועג, ווי א יידישע טאָכטער גייט, מיט מזל און ברכה אונטער די חופה כדת משה וישראל!

★

מיר מוזן זיך דא אָפשטעלן און דערציילן, וואס עס רוישט זיך אין חתן'ס הויז, אט טאקע אין די לעצטע טעג.

דער חתן, וואס ער איז שטארק מרוצה געווען פון דעם שידוך און האט געמיינט, אז דאס קאלטע באנעמען פון דער כלה איז בלויז א סימפטאָם פון א שעמעוודיקייט פון א יונג יידיש מיידל, האט ער ענטשלאסן געהאט ביי זיך, צו פאָרן מיט דער כלה אויף דער קראָלער חתונה. דאָרט אין דער פרעמדע אטמאָספער און געזעלשאפט, וועט זיך דאָס אייז פון איר באנעמען א ביסעלע אויפלאָזן און זי וועט פריינטלעכער זיין צו אים. אבער אזוי־ווי זי האט נישט געהאט בדעה, צו זיין מיט אים אפילו אויף איר אייגענע חתונה, אויף א פרעמדע אוודאי און אוודאי נישט, האט זי זיך בכן גאנץ קאטעגאָריש אָפגעזאגט פון צו זיין בכלל אוף דער דאזיקע חתונה. אזוי האט ער געלערנט פשט אין איר מאָדנע באציאונג צו אים.

דאָס נישט וועלן פאָרן אויף דער חתונה מיט אים, אלץ חתן און כלה, האט ממש געווירקט אויף דעם חתן, ווי אויפן טאטן און מאמען, ווי א דינער

אויף זייער געמיט. זיי האבען פון דעם קאַנזעקווענצן געצויגען און מסופק געווען, צו די כלה וויל איבערהויפט דעם חתן? זיי האבן בכן באשלאָסן, קודם־כל נישט ארויסשיקן די חתונה־בריפלעך און נישט איבערגעבן די כלה־מתנות, ווייל אז עס וועט נישט קומען אין די צוויי־דריי טעג א גינסטיקע וועגדונג אין דער כלה׳ס באנעמונג, וועלן זיי גאנץ פשוט אפלאזן דעם שידוך. וויטער גייט עס נישט!

היות אָבער א שידוך אָפּלאזן איז ביי חסידישע יידן א שווער ענין, זענען זיי געפאָרן, טאטע און זון, צום ליסקער רבין רבי הערשעלע (דער צווייטער) זיך מיט אים שואל עצה זיין, כדת מה לעשות?

אזוי איז געשען און טאקע „מה׳ יצא הדבר", אז אזוי־ווי רחלה, די כלה, איז א בארואיקטע ארויס פריילעך פון רבינס שטיבל, האט זי זיך פליצלינג, כמעט ווי אנגעשטויסן אין איר חתן, וועלכער האט דאָרט געווארט מיט זיין פאטער אויפן אריינגיין צום רבין...

דער חתן איז באלד צוגעשטאנען צו דער כלה, וואס איז שטארק איבערראשט געווען פון דעם דאזיקן באגעגעניש, און אָן שום אייגלייטונג האט ער זי א פרעג געטאן: וואס מאכט א מיידל בי א רבין?!

א מיידל טאקע נישט! — ענטפערט רחלה — אָבער א כלה, אפשר יאָ? נאר וואָס־זשע מאכסטו דאָ? — חתן לעב — ביי א רבין?

איך וויל מיך א ביסל אויסשמועסן מיטן רבין — זאגט דער חתן — מיין כלה שמועסט זיך במילא נישט אויס מיט מיר.

און אָז יאָ? — פרעגט רחלה — האָסט אויך נאך וואָס צו שמועסן מיטן רבין?

יא! — ענטפערט דער חתן — איך וויל דעמאלט מכבד זיין דעם רבין מיט סידור קדושין.

אַ, האָסט שוין פארשפעטיקט דעם צוג, חתן לעב! — זאָגט די כלה — איך האָב שוין פריר מכבד געווען דעם רבין מיט סידור קדושין.

אויב אזוי, האב איך שוין טאקע נישט וואָס צו שמועסן מיטן רבין — זאָגט דער חתן — קום זעצמער זיך אוועק אויף א קורצע וויילע, איך האָב נאָך מיט דיר א געוויסע פראגע צו לייזן.

דער חתן מיט זיין פאטער און די כלה זענען אריין אין א באזינדער צימער.

דאָ האָט אָבער דעם חתן׳ס פאטער געזומען דאָס וואָרט און געזאגט: הערשע אויס, כלה לעב, מיר שטייען הייבט צווי וואָכן פאר דער באשטימטער חתונה־טאָג, איז די העכסטע צייט, אז מיר זאָלן זיך איינאנדער אויפדעקן די קאָרט. דיין קאלטער באנעמען צו דיין חתן פון די ערשטע רגע אָן, איז אומפערשטענדלעך פאר אונדז אלע. ווילסט אפשר נישט דיין חתן, זאָג עס אין פנים אריין!

פאָטער טייערער, איר ברענגט מיך ווירקלעך אין א פארלעגענהייט — זאָגט די כלה — מיין קאלטער באנעמען צום חתן פאר דער חופה, איז א ריין יונג־מיידלישער כאראקטער, דאָס גלייכגילטיקייט איז דערפאר, ווייל איך בין א שעמעוודיקע פון דער נאטור אויס, ווען איך וואלט נישט געוואלט דעם חתן, בין איך יאָ נישט זיין כלה.

רחלע — זעטצט פאָרט דער פאָטער — דאָס איז אלעס רעכט גוט, דיין חתן נעמט עס אויך אזוי אָן, אבער מיך קאָן מען נישט אָפנארן. איך זע דאָך, אַז עפעס וואָס איז דאָ ביי דיר נישט בסדר. דו האָסט טאָקע דעם חתונה־טאָג באשלאָסן, אבער עפעס איז דאָך אין דיין יונג האָרץ פארשלאָסן — דאָס וויל איך אַצינד עפענען!

איר האָט דאס שוין פארשפעטיקט, פאָטער — זאגט רחלע — פינקט אזוי ווי מיין חתן האָט פארשפעטיקט מכבד צו זיין דעם רבין מיט סידור קדושין, האָט דער פאָטער פארשפעטיקט צו עפענען דעם שלאָס, וואָס איז געלעגן אויף מיין יונג־האָרץ — דער רבי האָט דאָס שוין לאנג געעפנט, דער חתן איז מיין עכטער זויוג!

דער חתן מיט זיין פאָטער זענען דערנאָך אריין צופרידענע צום רבין און דער רבי האָט אויך צוגעגעבן, אז די כלה האָט זיך אין הארץ שטארק געוואקלט, צו איז דער שידוך טאקע איר עכטער זיווג און האָט אלעס געלאזט אין גאנג פון דער השגחה העליונה און אזוי־ווי עס האָט זיך ביי איר ענפלעקט דאָס עכטע געפיל, האָט זיך געעפנט דער וועג צו דער חופה וואָס וועט זיין אין א מזלדיקע שעה.

דעם חתן׳ס פאָטער האָט דערנאָך פארבעטן די כלה, אז זי זאָל מיטפאָרן מיט זיי קיין אויהעל צו דער מוטער פון חתן אויף אָן ערן־באזוך.

זי האָט דאָרויף תיכף מסכים געווען. דעם געדונגענעם איינשפענער האָט זי אויסגעצאָלט און אים אהיים געשיקט קיין טאָקאי און אריבערגעפאָרן מיט דעם חתן און זיין פאָטער קיין אויהעל.

דער חתן האָט איבערגעגעבן זיין כלה די אנגעבערייטע כלה־מתנות און איז נאָך דעם זעלבן טאָג מיטגעפאָרן מיט דער כלה צו אירע עלטערן קיין נירעדהאז.

ס׳איז געווארן אין דער משפחה, פון ביידע צדדים שמחה וששון.

מען האָט אָפגעשמוסט אלע נאָטוועדיקע פארָרדנונגען באציגלעך דער חתונה און בעשלאסן אלע איינצעלהייטן צו ליב דעם צוקונפטיקן לעבן.

אויף דער חתונה איז געקומען דער ליסקער רבי, אויך מיט זיינע חסידים פון דער סביבה. ער האָט מסדר קדושין געווען. די חתונה איז געווען שטארק פריילעך.

דאָס יונגע פאָר פאָלק איז געווען צופרידן מיט אייגאנדער, מצליח געווען אין זייערע געשעפטן, געלעבט א גליקלעך שיין יידיש באלעבאטיש לעבן.

*

די מעשה נורא איז נישט נאָר א לעבענסגעשיכטע פון א דריי דורותדיקע משפחה, וואָס שפילט זיך אָפּ אונטערן שוץ פון צוויי צדיקישע דורות פון ליסקער־הויז, נאָר דאָ שפיגלט זיך אָפּ כאראַקטעריסטיש א משועבד־לעבן ביי אַן אלט־יידישע קהילה אין א פּראָווינץ־שטעטל אין אונגאַרן. די געשיכטע ציעט זיך ביזן דור וואָס וואָקסט אויף אין דער מילוי פון דער עמאנציפּאציע, און נאָר דעם צדיקס כח פּארטרייבט דעם שטן פון יידישן ווייַנגאָרטן און איז מציל א משפחה פּארן יידישן צוקונפט.

*

וועג דער ליסקער רבי ר׳ הערשעלע (זצ״ל) האט זיך געווייגלט אין בודאפּעשט, איז צו אים אריינגעקומען א דערשראָקענע מאַמע, סטאטש, איר טאָכטער, א ווייבל, פּאר־היראט פּיר יאָר און האָט א קינד פון דריי יאָר, קומט צו איר אריין אין שטוב, אָ ידיד — ניט קיין בן־בית, און פּארברענגט מיט איר עטלעכע שטונדען. פּאסט יעדן מאָנטיק און דאָנערשטיק געפּינט ער זיך ביי איר. דער באַזוכער איז אפּילו א הויכאנשטענדיקער, געבילדעטער מענטש, איר מאָן, וועלכער איז א גאנצן טאָג באשעפּטיקט, ווייל דאָס נישט ליידן. אָבער מיין טאָכטער ענטפערט, אז זי דארף האָבן געזעלשאפט, מיט וועמען צו רעדן. און פון דעם קומט אָפּט פּאָר קריגעריַען, שוועריע טענות און מענות צווישן זיי. איך האָב מורא פּאר די צוקונפט, אז די יונגע פּרוי וועט פּארפּירט ווערן און דאָס לעבן ביים פּאָר פּאַלק וועט טאָטאַל צעשטערט ווערן. א טייל פון זיינע קינדער האלטן, אז עס איז נישט אזוי בייז, אז מען האט אזא שטוב־פּריינד, אז מען איז צו אים פּיין און מען ווייסט, ווי זיך אויפּצופּירן. איך בין זיכער, אז מיין טאָכטער ווייסט, ווי זיך אויפּצופּירן, אָבער איך וויס גוט, אז זי שפּילט זיך מיט פּייער. דערפּאר בין איך שטארק דערשראָקן און בעט דעם רבין מתפּלל צו זיין, אז השית״ב זאל אין מיין טאָכטער אריינגעבן א גוטען געדאנקען אין איר פּארפּירטן הארץ אריין, און גלייכצייטיק בעט איך אין נאמען פון דער גאנצער משפּחה אן עצה, וואָס צו טאָן?

דער רבי האָט זי אויסגעהערט און איר געענטפערט: איך צווייפל נישט ח״ו אין אייער טאָכטער, אז זי איז קאָרעקט, אָבער, ווי איר זאָגט אליין, זי שפּילט זיך מיט פּייער און קאָן חלילה וחס פּארברענט ווערן. א מענטש האָט קיין רעכט צו גיין אין אַ סכנה, וויל ער קאן באשעדיקט ווערן. א פּלאָץ, וו־ עס איז א סכנה, ווערט אוועקגעשטעלט א שילדל מיט א וואַרענונג, אז דאָ טאר מען נישט גיין — עס איז א געפּאָר! — עס איז ווי גיין אויף א שטריק, און מ׳האָפּט, אז מען וועט נישט פּאַלן. א מענטש דארף זיך אליין נישט שטעלן צו גרויסע נסיונות. לאָמער שוין אָננעמען, אז זי קאן ביישטיין נסיונות, אבער

ווי קאן זי זיכער זיין, אז אויך דער „ידיד" אירער וועט ביישטיין נסיונות? — אוֹן נאָך אלעמען, האט זי נישט קיין שום רעכט אָנצוגיין מיט אַט דער פריינדשאפט וויל זי האט שליסלעך א מאן אוֹן איבערהויפט איז ער נישט מרוצה דערצו, אייפערזיכטיק דערוועגן — צו וואָס פארשטערן שלום בית? — איר מאן האט רעכט צו פערלאנגען פון איר, אז זי זאל זיך נישט טרעפן אוֹן זיין אליין מיט א פרעמדן מאן. אויב זי וועט דאָס נישט טאָן, ווי אנשטענדיק זי זאל זיין, וועט דאָס דאָך ארויסרופן א פארדאָכט קעגן איר אוֹן מען וועט קוקן קרום אויף איר. צו וואָס דארף זי דאָס האָבן? צו וואָס זאָל מען שושקען וועגן איר? צו וואס קריכן אין געפאר, צו וואס שפילן מיט פייער?

איך בעט אייך, געט איר איבער מיינע ווערטער אוֹן וואָרנונגען פאר אייער טאָכטער. א י ך ב י ן ז י כ ע ר, אַז אויב זי וויל יאָ, אדער נישט, פון דעם „ידיד" וועט זי זיך במילא מוזן אָפזאָגען, וואָן א זאך, וואס איז קעגן דען מאָראָל, קען נישט לאנג א קיום האָבן, געווענלעך פלאצט דעמאָלט דער זייפן־באל, וועט עס איז אמבעסטן אויפגעבלאזן...

די מאמע איז אהיים, זי האט אלעס איבערגעגעבן די טאכטער, אבער זי האט זיך ענטשלאָסן, אז זי וועט אליין קומען צום רבין אוֹן אים דערקלערן, אז זי מיינט קיין שלעכץ.

מה עשה הקב"ה?! — דער „ידיד" האט דאס וויבל צום דריטן טאָג באזוכט אוֹן געוואלט ארויף צו איר מיטן „ליפט". וועָן דער „ליפט" איז אנגעקומען צום פירטן שטאָק, האָט זיך די קייט נאכגעלאזט, דער „ליפט" האט זיך פלעצלעך אריינטערגעלאזט אוֹן באקומען א שטארקן זעץ, אז דער „ידיד" האט זיך אראפ־געביסן א שטיק צונג. אוועק אין שפיטאָל, מען האט אים די צונג אָפערירט, אבער זיין לשון איז שוין נישט געווען מער דאָס אלטע, ער האָט געדעדט שטארק שטומפיק.

די פרוי האט אבער שוין נישט געוואָרט אויפן אויסהיילן, זי איז באלד געקומען צום רבין אוֹן געבעטן, אז דער רבי זאל העלפן צוריקשטעלן דעם שלום בית מיט איר מאן אווי ווי עס איז געווען אמאל.

*

א דערביטערטע אלמנה קומט אמאל אריין צום רבין פון זיין געגענט. איר מאן געפאלן אין דער ערשטער וועלט מלחמה, אוֹן זי איבערגעלאזט אן אלמנה מיט דריי קינדער: צווי יינגלעך אוֹן איין מיידל. זי האט נישט מער תתונה געהאט, כדי נישט צו געבן אירע קינדער א שטיק־טאטן. איר לעבן אוֹן ליבע געהערט נאר צו זיי, וווייטער קיינעם מער. גייט אוועק א יאָר אוֹן נאָך א יאָר. די קינדער וואקסן אונטער, דער עלטעסטער פאָרט קיין ארץ ישׂראל מיט א בריחה... בלייבט זי איבער מיט איין זון אוֹן איין טאכטער.

קומט דער ערשטער גרויסער קלאפ, די טאכטער פארקילט זיך, באקומט לונגענאנצינדונג, זי שטארבט. גייט נישט אוועק קיין סך צייט, קומט דער צווייטער, מוראדיקער קלאפ: דער זון פאַרט אין א מאַטאַרציקל און שטויסט זיך אַן אין א שוועדן לאסטאויטאָ. ער ברעכט הענט און פיס, מען טראגט אים, א צעבראכענעם אין שפיטאָל אריין.

די אומגליקלעכע מאמע לויפט צום ליסקער רבין. דעם רבין כאפט דאָס ביים הארץ און שרייעט געוואלד: רבונו של עולם, דיין אלמנות! די עלנטע אלמנה וויל נישט חתונה האָבן, כדי די קינדער זאלן נישט באקומען א שטיפ־טאטן, און דו גיבסט זיי איבער, ווי דעם אלטן אויבן פארן שטן, ער זאל זי מנסה זיין. זי האָט שוין געברענגט קרבנות, האָט געליטן נסיונות, זי איז שוין דאַרכגעגאנגען אלע שבעה מדורי גיהינום — וואָס־זשע ווילסטו פון איר? מאן פארלוירן, א בת־יחידה געשטארבן, דעם בכור זעט זי נישט, דעם בן־זיגיקל נעמסטו אויך אוועק פון איר?! ווי אזוי פארטייטשטו, דעם „דיין אלמנות... אבי יתומים"? — ווי אזוי האלטסטו דיין אייגענע תורה, וואס זאגט: „שלח תשלח את האם והבנים תקח לך" — און דו נעמסט אוועק די קינדער, די עופהלעך פאר די מאמעס אויגען?!

דער רבי האָט נאָך אמאָל איבערגעלייגט דאָס קוויטל, און האָט א טראכט געטאן און געטרייסט די אלמנה, גיי אהיים און ווין נישט אויפן נעכטיקן טאָג, זיי נישט קיין „הצועק על מה שעבר"! — דו האָסט צווי זין, דער באשעפער וועט העלפן, אז דער בן־זקונים וועט געזונט ווערן, און אלע דריי, וועט איר בייזאמען לעבן.

מען האט דעם זונס הענט און פיס געלייגט אן גיפס. ער איז מיט מזל טאקע לעבן געבליבן, געזונט געווארן.

אינצווישן איז דיר בחור (החלוץ) אהיים געקומען אויף די מאמעס עלענטן בדיוו. אָבער ער האט געהייסן, מאמען און ברודער, איינפאקן און מיט אים פארן קיין ארץ ישראל, אין א קיבוץ אריין, ווי ער ארבעט.

די מאמע מיט די צווי קינדער געזעגנען זיך קודם כל פון די קברים זייערע, פון טאטן און טאָכטער. און דערנאך גיין זיי זיך געזעגענען אויך פון ליסקער רבין, נעמען זיין ברכה און פארן בשעה מוצלחת קיין ארץ ישראל.

*

מיט יארן שפעטער, האט די אויפגערעכטע אלמנה געשריבן א שיינעם דאנקבריוו דעם רבין (זצ"ל), באשר בכח, די צוויי זין האבן צו מזל חתונה געהאט, האָבן גוטע ווייבער. זיי זענען אויך אירע ליבע טעכטער. פאר אייגע, צווייע באקומען. זיי האבן אויך קינדער, וואס זענען אירע אייניקלעך און איז

די באבע (סבתא), פאר די גאנצע משפחה און פארן גאנצן קיבוץ, ווי אירע צוויי זין זענען די הויפט פירער.

נאך די סך ליידן לעבט זי אצינד אין נחת און פריידן — אלעס אין זכות פון רבינס כח!...

*

דאס באשיידענע שטעטל „קאלעף" (אין אונגארן) איז געווען בארימט, דאס דער קאלעווער צדיק, הרב הגאון רבי איזיקל טויב (זי"ע) האט דארט געוואנט. דאס איז נאך אין אנפאנג פון 18־טען יארהונדערט. ער איז באזונדערס בארימט געווארן דערפאר, וואס ער איז געווען א באהאלטענער צדיק. זיין דערהויבענקייט און געטלעכקייט, האט ער, ווי גאנץ פארשטעקט אין זיין פשטותדיקן לעבן. ממש א שטיק בעל־שם־טוב, מיט זיינע התנהגותן. פינקט אזוי האט ער אויך געבלאנדזעט אין פעלדער און וועלדער, געהאלטן התבודדותן און פארקערט מיט פארשידענע סארטן מענטשן. לעגענדן אן א שיעור, נסים ונפלאות עד אין חקר, ווינדערלעכע דערציילונגען דרייען זיך נאך היינט ארום אין די זכרונות פונעם יידישן פאלק. אט אזוי שטאמט אויך פון דעם גרויסן צדיק דאס באריטמטע פאלקס־לידל: „סויל א קאקאש מאר, מויד מעגווירא מאר!" אויף יידיש הייסט עס: דער האן קרייעט שוין, אט באלד טאגט עס שוין!"... אן דעם מיסטעריעזן לידל האט זיך נישט פארנדיקט א יידישע חתונה אין אונגארן. דער ניגון, הייסט עס, לויט דער לעגענדע, אז ער שטאמט נאך פון בית המקדש, וואס די לויים האבן דארט געזונגען. דאס לידל האט זיך מיט צייט אזא פאפולער געמאכט אין די יידישע קרייזן, אז מען זינגט עס שוין היינט אין פארשידענע שפראכן בכל תפוצות ישראל.

דעם קאלעפער צדיקס יארצייט איז זיך געפאלן אויף דעם זעלבן טאג, וואס משה רבינו איז געבוירן און געשטארבן: ז' אדר. ושם מנוחתו הכבוד, און דארט ריעט ער אויך זיין אייביקן רוע אויפן אלטן יידישן פרידהוף אין א באזינדער אוהל.

פון נאנטע לענדער און ווייטע געגענטער איז מען געקומען אויף דעם גרויסן יארצייט. פון דער סביבה, כמעט יעדער ייד, וועט צו פוס, וועט צו פארן, און געפראווען תפילות און בקשות ביים הייליקן קבר.

אזוי ארום, האט דאס שטעטל אויף דער יארצייט, מיט אייניקע טעג באפאר און דערנאך, געקאכט און גערוישט פון די יידישע מאסן, אויס פאר־שידענע קאטעגאריעס, באקאנטע און פארוואנטע, סוחרים און שדכנים, מיט זייערע קליענטן, האבן זיך דארט באגעגענט, מיידלעך מיט יינגלעך דארט באקענט, צו באשליסן גוטע שידוכים פאר זייערע קינדער. פארשטייט זיך, אז דאס שטעטל האט געהאט א פנים, ממש ווי א לייפציקער יריד.

צדיקי הדור, רבהביא וועיריא, גרויסע רבים און קלייגע רבים, זענען אויך געקומען פון ווייט און ברייט אויף דעם גרויסן יומא דהלולא, און האבן אנטפאנגען זייערע חסידים און יעדן ייד, ווער עס האט זיך געווענדט צו זיי מיט זייערע בקשות.

★

צווישן אזעלכע אומשטענדן, האט עס אויך אמאל פאסירט, אז איך בין געווען צופעליק אן עד ראיה, אנווזענד ביי א ווינדערלעכע געשיכטע, וואס האט זיך שפעטער אפגעשפילט אין רבינס הויז, אינדערהיים אין ליסקא.

די מעשה שהי' האט זיך פריר אנגעהויבן, נאך אויף דער קאלעפער יארצייט. איך וועל עס אייך דא דערציילן, כולה כמו שהיא. איר זענט אוודאי אויך בעלנים, אויף אזא פיקאנט מעשהלע.

★

צווישן די טויזענטער יידן, מענער, וויבער און יונגווארק, איז אויך איינמאל אנגעקומען אויף דער קאלעפער יארצייט א בת בוגרת, א פארזעסן מיידל, וועלכע האט, ווי אלע אנדערע מיידלעך, געדענקט און געהאפט, דא אריינצוכאפן א לייטישן חתן. אזוי־ווי זי איז געווען אן איינזאם מיידל, אן עלענדע יתומה, נישט געהאט מיט ווען זיך שואל עצה זיין, האט זי זיך גע־טראכט, אז צוליב בעסערע שאנצן, וועט זי נישט אויסזאגן דעם אמת, און זי האט זיך אויסגעגעבן, אז זי קומט פון אמעריקא, האט א סך געלט, און ווייל מיטנעמען מיט זיך איר באשערטן זיווג קיין אמעריקא. אומר ועושה, געזאגט און געטאן. זי איז אוועק קודם כל צום ארטיקן שדכן און זיך פארגעשטעלט, ווי געזאגט, אלץ אמעריקאנערן וד"ל.

דער שדכן געפינט טאקע תיכף אין זיין נאטיץ, אן אלטן בחור, ארום 40 יאר, א ליידיקגייער, א פרעסער, וואס ער האט געהאלטן פון דעם אלטן כלל: „שקר החן והבל היופי"..., דער עיקר תכלית א שיינער נדן. און ווי ער הערט אזא א מעשה, יוצא מפורש מפי השדכן, איז ער באריים געווען, צו נעמען דאס אמעריקאנישע פארזעעניש. נאכן באקענען זיך מיט איינאנדער, האט זיי דער שדכן נאך אמאל צוזאמענגעברענגט און אזוי־ווי זיי זענען זיך געפעלן און מסכים געווען צום שידוך, האבן זיי באשלאסן, אז אין א שעה שפעטער וועלן זיי זיך דא, ביים שדכן נאך אמאל באגעגענען און מאכן א האנטשלאג, האנט „תקיעת כף", ווי ג־ט האט געהייסן.

דאס מיידל, זייענדיק פון א גוט יידיש הויז, איז אינצווישן אריין צום ליסקער רבין, רב הערשעלע, דער צווייטער, וועלכער האט זיך אויך פארוויילט אויף דער יארצייט, אין קאלעף.

זי האט באלד איבערגעגעבן איר קוויטל דעם רבין און געבעטן א ברכה צום דאזיקן שידוך. אבער דער רבי האלט נאך נישט ביי די ברכה... נישט

אמאָל ביי שאו ידיכם... דער רבי עצה׳ט איר נישט דעם חתן, ער איז נישט איר זיווג — זאָגט דער רבי בשעת ער לייגט דעם חתן׳ס נאמן אין קוויטל.

פארוואָס? רבי לעב — פרעגט דאָס מיידל, אַן אופגערעגטע.

איך קאן דיר דאָס נישט זאָגען אין דעם מאמענט — ענטפערט איר דער ליסקער רבי — נאָר מעריב דאוונען קום צוריק און אלעס וועט דיר שוין קלאר זיין פאר די אויגן.

אבער דעם רבינס וואָרענונג ניצט איר שוין נישט. נאָר דעם זעלבן טאג האט דער שדכן צונויפגעפירט דאָס פּאָרל און באקומען זיין שדכנות.

נאָר...

הערט א מעשה... אזוי־ווי דאָס פּאָרל, שוין חתן און כלה, דרייען זיך אזוי ארום אין די גאַסן, ווי אויף א יריד און זיצן דערנאָך ביי א טיש פון אן אויסקאָבעריי, עסן און טרינקען, לאָזן זיך וואָלגיין מיט פארשידענע מעדני מאכלים. מיט אַמאָל באווייזט זיך א יידענע, גיט א קוק אויף די פרישגעבאקענע אמעריקאנערקע, און זאָגט צו איר בזה הלשון:

חנטשע, ווען ביסטו געקומען פון סטראָפקעוו? וואס הערט זיך ביי אייך, וואס טוט דער פעטער דוד? איך בין שוין לאנג נישט געווען אינדערהיים.

די אמעריקאנערין ווערט רויט ביז די אויערן, טוט א קוק אויפן חתן און נעמט עפּעס ציטעריק שטאמלען...

חנטשע — טוט די יידענע זיך א בייג צו איר — חנטשע, חנטשע, חנהלע... און זי נעמט זי קישען.

די חנטשע, וואס האט זיך אויסגעגעבן אלץ אמעריקאנערן, האט מן הסתם דערפילט, אז אלעס איז שוין במילא פארפאלן, האט זי משונה א לאך געטאן, געוואלט עפּעס זאגן און זיך געזומען קרעקן מיטן זאג...

דער חתן האט אבער געכאפט דאָס רענצל מיטן שטעקן און אוועק אַן „א זיי געזונט!"

קוים ער איז געהאט אפגעגאנגען עטלעכע טריט, האט ער נאך געהערט, ווי די פאלטשע אמעריקאנערין זאגט צו דער יידענע:

אוי, געוואלד, רייזל, האסט מיך געקוילעט אַן א מעסער!...

אָבער, אזוי־ווי זי האט זיך דערמאנט, אז זיי האבן שוין געמאכט „האנט־שלאג", איז זי אים תיכף נאכגעלאָפן און זיענען נאָך א העפטיקן דיסקורס, אלע ביידע, דער חתן און די כלה, אוועק צום ליסקער רבין אויף זיין שטאנציע.

נאך מעריב דאוונען האבן זיי זיך געשטעלט פארן רבין, ווי בעלי דינים צו א דין תורה.

דער חתן טענה׳ט ס׳איז געווען א מקח־טעות. דאָס מיידל זאגט: זי וויל חתונה האבן כדת משה וישראל.

דער רבי מיט זיין איידעלן שמייכל ענטפערט זיי: איר וועט אי"ה גיך און באלד חתונה האבן כדת משה וישראל, נאר נישט מיט אייגאנדער, איר זענט נישט קיין זיווג. דער רבי האט געהייסן, זיי זאלן מוחל זיין די הענט, דעם תקיעת כף און קעגנזייטיק, ווינטשן בתם לב מזל און ברכה. און די הוצאות, וואס זענען געווען ארום דעם שטן־שפיל, דארף די כלה אליין ליידן און ביידע, זאלן גלייך צוריק גיין צו דעם זעלבן שדכן, ער זאל זיי רעדן אן אנדערן שידוך, אן אמת'ן שידוך, נישט אויפן יסוד פון שקר.

דאס מיידל האט זיך שטארק צעווויינט פארן רבין און זיך מתנצל געווען, אז זי האט קיינעם נישט, נאר א שיינע ירושה, וואס איז איר געבליבן נאך אירע עלטערן, און אז זי איז ביי די שלושים...

דערפאר וועסטו חתונה האבן אין די שלושים — טרייסט זי דער ליסקער רבי, אציגנד.

כך הווה. אין דעם זעלבן חודש, האט זי חתונה געהאט, בשעה מוצלחת, צו אן אלמן (ביי די פערציק) מיט צוויי קינדער און געלעבט דערנאך אן אמעריקאנישן לעבן אין קהילה קדושה — סטראפקעוו.

דער אלטער בחור, וואס ער האָט ליב געהאט גוט צו עסן און טרינקען, האָט אויך מצליח געווען, אָט טאָקע מיטן רבינס כוח. ער האָט נעמלעך געגומען א גרושה, וואס זי האט געהאט אן אייגען גאסטהויז אין א נאנט שטעטל.

*

דער מוסר השכל דערפון איז, מען זאל זיך קיינמאָל נישט לאזן פארפירן, פון די תאוות עולם הזה, אכילה ושתי' און מען זאל נישט וועלן אויפבויען דאס לעבן אויף א פאָנדאָמענט פון שקר. דער באשעפער העלפט גיכער אויפן אמת'דיקן וועג.

*

אין עניני שלום־בית, פלעגט דער ליסקער רבי האָלטן, אז עס איז נישט ריכטיק, דורך א גט צו לייזן א משפחה־קאָנפליקט. מען מוז געפינען אנדערע וועגן, ווי אזוי צו דערפירן צו א פרידלעכן לעבן, און נישט דערלאזן צום צוזאמענברוך פון א משפחה.

איך האב אליין געהערט, ווי ער האט געזאגט צו א שווער־געטראפענע פרוי, וועלכע האט זיך באקלאגט פארן רבין, אז זי ליידט פון אומטריישאפט מצד איר מאן, אן אדוואָקאָט, וואָס ער ליבט די סעקרעטערקע, און דאָס ווייב פארלנגט א גט...

דער רבי הייסט איר, נאך ווארטן אביסל. פון איילעניש — זאגט די וועלט — קומט קיין גוטס ארויס! אין אזעלכע פאלן דארף מען זיך אוודאי

און אוודאי נישט איילן. דאָס גרויסע גליק, משטיינס געזאגט, וואס מען קאן דאָ האָבן, וועו מען פארלירט א מאן, וועלכן מען האט גאר ליב אויך — איז וואָס דאָ דאָס גרויסע אייליגניש? יעדע כאלעמיטנע (אומרייניע) זאך, מוז זיך אויסשטיין... אז אן אומריין וואסער שטייט זיך אפ, וועדט עס אויך קלאָרער און העלער. דאס אייגענע איז אויך וועו דאס משפחה־לעבן וועדט פאראומרייניקט. עס מוז זיך אפשטיין, און מיט דער צייט, קאן דאָס לעבן וועדן צוריק שיין און גליקלעך.

עס איז אויך ריכטיק, וואס איר זאגט, מרת גיטל שתחי' — זאגט איר וויטער דער רבי — אז ביי מענער זענען ליידער פאראן, אזעלכע מאמענטן, וועו זיי וועדן פארכאפט פון א „צויג", וואס איז אויסן צו געווינען מענערישע הערצער. ס'איז אבער אויך באוויסט, אז פון א פארכאָפענישע מוז זיך נישט שטענדיק ענדיקן מיט א גט. איך — זעצט פאר דער רבי — בין נישט אין דער מיינונג, אז עס עקזיסטירן איבערהויפט שלעכטע מענער. און אפילו עס טרעפט, ס'זאל נישט טרעפן, א זעלכע שלעכטע מענער, וואס זענען טאקע געניגט צו זיגדיקן קעגן פאמיליע־ריינהייט אוו שיינהייט, מיט אָט א „לינקער ליבע", אבער שפעטער, וועו דער רויש פון קאָפ גייט איבער, באזינט זיך אזוי איין מין מאנספערשוין, וואס ער האט אָפגעטאָן, און ער איז חוזר בתשובה, ער האָט חרטה, און קומט צוריק צום ווייב און קינדער, דאָס לעבן נאָרמאליזירט זיך ווידער, עס וועדט ווייטער גוט. ער האט, אמת, באקומען א פלעק אויף דער נשמה, דאס איז אבער זיינס א פריוואטע זאך, זיין אייגענער פעלער, און ער וועט דאָס אוו מוז דאָס אָפווישן מיט זייגע אייגענע טרערן, אבער נישט מיט זיין ערלעכע פרויס טרערן...

איר וויינט נישט חשובה פרוי, גייט געזונטערהייט אהיים אוו קומט מיר בקרוב דערציילן גוטע בשורות פון אייער פאמיליען־לעבן. נאר איינס ראָט איך דאָך: געדולדיק אויסווארטן ביז דער רויש וועט פארגיין. דעם מאן, דעם אומטרייען מאן, דארפט איר אָבער לאון פילן, אז איר וויסט אלעס, אוו איר האט נישט בדעה צו זיין א קעפסווייב. איר מוזט אייהאלטן די טהרת משפחה פון ביידע זייטען... אין דעם זכות וועלן זיך די קליפות (אומרייגע באצילן: שדים ר"ל) קיין שליטה האבן צו אייער פאמיליע־לעבן, אוו וועלן זיך אָפטאָן פון אייער מאן אויך.

☆

זי האט דעם רבין געפאָלגט אוו אלע זייגע אָנווייזונגען אוו וואָרענונגען. דער „רויש", ווי דער רבי האָט פאָראויס געזאגט, איז אַריבער. ער האט זיך ארומגעזען, אז ער האָט פארלוירן א טייערן היים אוו אן ערלעכע פרוי, די מאַמע פאר זייגע קינדער אוו ער האט פארלאָזט די געליבטע „צויג" אוו זיך צוריקגעקערט צו זיין געזעצלעכער פרוי.

ער האט זיך אין אַנפאַנגס אליין געשעמט פאר איר, באזאַנדערס פאר איר איידעלן כאראקטער, אז זי האט אין די גאנצע צייט נישט געמאכט קיינע סצענעס, ווי מ׳האט געקאנט אין א זעלכן פאל דערוואַרטן, און אז זי האט דאָס אלעס געדולדיק איבערגעלעבט, אַן א קלאגע קעגן זיין אומזיטלעכן לעבן און פארלאַזן ווייב און קינד. דאָס וואלט אים יא צעבראָכן זיין גאנצן קאריערע און אים צו גרונדע גערייכטעט. נישט נאר מאַראליש, נאר אויך מאטעריעל. זי האט אבער דאָס אלעס נישט געטאן, נאר גלאזט אים אויסדעמפן, אבער די טיר האט זי פאר אים נישט צוגעקלאפט...

אזעלכע גדאנקען און נאך ענלעכע, האבן אים געמאטערט און צעבראָכן טיף אין דער נשמה. ער איז איר צוגעפאלן צו די פיס, וואס זענען נישט געגאנגען אים שלעכטס טאן. ער האט זיך מתוודה געווען פאר איר, באקענט זיין פעלער און איר איידלקייט געהויבן ביז אין הימל אריין, ווי ער וואלט זי אציגד אנדעקט אויף דער וועלט, אן איידל פערל, וואס ער האט אליין נישט געווייסט, אז ער פארמאגט א זעלכעס.

אבער זי האט אים איינפאך געגעבן צו וויסן, אז דאָס אלעס, וואס ער איז דערוועגן אזא שטארק איבערראשט, איז גארנישט איר ווירדע, נאר דעם ליסקער רבינס כוח און עצה טובה. זי האט אים בעמלעך יא געוואלט קלאָגען וועגן גט און וועגן אויסהאלטן די פאמיליע,, וועגן אלעם, וואס וואלט אים געפירט צו א מאטעריעלן און מאַראלישן צוזאמענברוך, אבער דער ליסקער צדיק, רבי הערשעלע האט איר געעצה׳ט, אז זי זאל געדולדיק ווארטן אויף זיין צוריקערן זיך אהיים, און ער האט זי בארואיקט און מבטיח געווען, אז ער וועט בקרוב צוריק צו דער פאמיליע.

דער אדוואָקאט, א פרייער מענטש, האט א וויילע געשוויגן. עס איז אים דורכגעלאפן אין זיינע גדאנקען פארשידענע עפיזאָדן און פאר אים אומפער־שטענדלעכע געשעענישן באציגלעך זיין זייטענשפרונג. ער האט געזען, אז א פארבאָרגענע האנט האט דא געדרייט מיט די רעדלעך פון זיין פאלשן לעבן. ער איז געווען בייַ זיך איבערצייגט, אז דא האט זיך טאַקע אריינגעמישט דעם ליסקער רבינס כוח. ער האט באקומען חשק צו קענען דעם ליסקער צדיק אליין.

זיי האבן זיך אנטשלאסן, און ביידע בייזאמען געפאָרן צופרידענע צום ליסקער רבין, דאנקען פאר זייַנע עצות און נביאישן פארויסזען, וואס האט צוריקגעגעבן דעם שלום בית און גליק פאר א משפחה, וואס איז געשטאנען פאר א זוים פון אינטערגאנג.

דער אדוואָקאט, א הויכגעבילדעטער מאן, גיט א פרעג דעם ליסקער רבין: רבי לעב, זאגט מיר, איך ביטע, וואס זענט איר, א נביא צו א פסיכיאטאָר? אז איר האט דאס אלעס פארויס אזוי פינקטלעך אויסגערעכנט און גזעזן?!

איך האב נישט געריכטעט אויף נישט געזאגט — האט דער רבי געענפערט — איך בין נישט דאָס אויף נישט יענץ. דער שכל הישר דיקטירט אזוי.

ד׳ בין תמיד געווען א קעגנער פאר צעברעכן א שלום בית. געוויס אז אייניער צעשטערט דאס, זאל כאטש דער אנדערער האבן געדולד. בזכות פון דעם געדולד, וואס איז דעם רבונו של עולם׳ס הויפט אייגענשאפט (נושא עוון), ווערט זיך דער אנדערער בעסערן. דאָס איז מיין לאָגיק. דאָס איז קיין שווארצ־קינצלעריי, אוך להבדיל קיין גביאות, נאר א פשוט נאטורגעזעץ, אין וועלכן ס׳ליגט אויך א קערנדל סייעתא דשמיא. די כשרה טרערן פון אייער אומשולדיק וויב אוך מאמע, האבן אָפגעשוועכט די באצילן (קליפות ר״ל) פון אייער זינדיקע נשמה. די קליפות זענען אוועק, זענט איר אהיים צו אייער וויב אוך קינדער. איר זענט נישט שולדיק, נאר דערפאר, וואס איר האט געגעבן א סטאנציע פאר די קליפות ר״ל. אצינד דארפט איר זיך צוריקערן, נישט נאר צו אייער פאמיליע, נאר אויך צום יידישקייט אוך בעטן דעם באשעפער, אז די שלעכטע געדאנקען אוך ליבעס זאלן איבער אייך קיין שליטה האבן מער.

דער אדוואָקאט האט אלעס פארשטאנען, אוך מקבל תשובה געווען, אהיים א גליקלעכער אוך א פרומער ייד.

☆

דערפאר בין איך — האט דער רבי געזאגט — ביי דער מיינונג, אז אפילו בעת דעם שווערסטן פאמיליע־סיכסוך דארף די פרוי נישט דערמאנען דעם „גט״, וואס טרייבט נאר אריין דעם מאן אין אן אמביציע, אוך דאָרט ווי עס נעמען שפילן אמביציעס, מוז קומען א קאָטאָסטראָפע (ר״ל).

☆

א ייד איז געקומען צום ליסקער צדיק, „טל חיים״, אוך האט אים געזאגט, באשר מ׳ טראָגט אים אָן א שידוך פאר זיין טאָכטער, דער בחור הייסט יצחק בן רבקה. ער בעט דעם רבין, ער זאל אנווינשן, אז עס זאל טאָקע זיין דער רעכטער זיווג. דער צדיק זאגט צו דעם ייד: דער בחור וואס הייסט יצחק בן רבקה, איז נישט דער זיווג פאר זיין טאכטער, אוך איך בין נישט מסכים צום שידוך. איך בעט דיך, אז דו זאלסט דעם שידוך נישט מאכן, ווארן דאָס ווערט זיין אן אומגליק פאר אייך.

דער ייד איז אהיים געפארן, אוך האט אלעס דערציילט פאר זיין וויב אוך זיין טאָכטער. דאס וויב זאגט, אז דער רבי הייסט, מוז מען פאלגען. אבער די טאָכטער האט געזאָגט, זי וויל יאָ דעם שידוך. מ׳ האט בכן באשטימט די חתונה. דער ייד איז ווידער געפארן צום רבין אוך האט זיך געלאזט שרייבן

א קוויטל און איז אריין צום רבין, דערציילט דעם רבין דעם באשלוס פון דער כלה, און אז מ׳האט שוין באשטימט די חתונה, אצינד פארבעט ער דעם רבין, אז ער זאל אויך קומען אויף דער חתונה...

דער צדיק האט געהאט גרויס עגמת נפש, וואס מ׳האט אים נישט געפאַלגט. ער האט זיך אבער בארואיקט, און ער זאגט, אז ליידער קען ער נישט פארן אויף דער חתונה, ווייל די חתונה וועט איבערהויפט נישט זיין.

דער ייד איז אהיים געפארן מיט א פארמרה־שחורה־טט פנים. דאָס ווייב פרעגט אים, וואס דער רבי האט געזאגט? ער דערציילט עס אויר מיט א שווער הארץ, וואַרט פאר וואַרט, וואַן ער אליין האט שוין געשפירט, אז דאָ איז עפעס נישט גלאטיק. דער צדיק זעט ווייט און ער וויסט אלעס, מי יודע, וואס אויף זיי דערוואַרט? א גאנצע נאכט האט דער ייד קיין אויג צוגעמאכט, ער האט נעמלעך פאר פחד און רעגונג נישט געקאנט איינשלאפן.

דעם אנדערן טאג האט מען געשטעלט די חופה. דער עולם האט זיך, ווי דער שטייגער איז פאר א חופה, זיך משמח געווען ביים חתן און מ׳האט געשטעלט די חופה כדת משה וישראל.

דער היימישער רב האט מסדר קידושין געווען, אבער ווען דער חתן האט געוואלט זאגן דעם „הרי את״ און דאָס קידושין רינגל ארויפלייגן אויף דער כלה׳ס פינגער, איז דער חתן פליצלינג צוזאמענגעפאלן און איז תיכף געשטאָרבן! — דער עולם איז זיך צעגאנגען, דעם חתן האט מען דעם אנדערן טאג זיין רעכטס געמאכט.

דעם צווייטן טאג איז דער ייד אוועק צום ליסקער רבין און האט אים מיט א געבראכן געמיט דערציילט, די וויסטע טראגעדיע, וואס עס איז געשען און זיך געקלאפט „על חטא״ און געבעטן דער רבי זאל חלילה נישט האבן אויף זיי א שוועד הארץ, פארוואס זיי האבן דעם רבין נישט געפאלגט, אבער פאר זיין טאכטער איז דער חתן שטארק געפעלן און זי האט זיך נישט געקאנט שאפן, און מיר עלטערן אוודאי נישט — איז געשען דער בראָך.

דער ליסקער צדיק האט דערנאך ערקלערט דעם ייד, אז דער חתן איז שוין געווען פארלויבט מיט אן אנדער מיידל און האט נישט אפגעלאזט ווי עס דארף געשען, נאר אזוי, מיר־נישט דיר־נישט שטיין געלאזט די כלה זייגע וואס זי איז פאר צער געשטארבן, און איז באמת געווען דער רעכטער זיווג... אצינד זאג דיין טאָכטער, אז ווען א גוטער ייד זאגט עפעס, זאל מען האָרכען. און אז זי וועט דארויף תשובה טאָן, וועט איר נאך דער אין הימל צושיקן דעם רעכטן זיווג — גיך און באלד.

נישט לאנג דארויף, האט מען גערעדט א פרישן שידוך פאר די געווען כלה. דאסמאָל איז זי אליין געפארן צום ליסקער צדיק מיטן בחור בייזאמען.

דער רבי האט מסכים געווען צום שידוך און טאקע באותו מקום און באותו זמן האט מען געבראַכן טעלער, און דער ליסקער רבי האט אנגעווינשן „מזל טוב!" דאס יונגע פּאָרל האט דאן בשעה מוצלחת חתונה געהאט, גליקלעך געלעבט א שיין יידיש לעבן.

✡

א מעשה ביים „טל חיים" (זי"ע)

א יידישע מאַמע, אַן אלמנה, האט געהאט א בן יחיד, ערצויגן אויפן יידישן דרך, אבער אז עס איז געקומען די צייט פון שמונה עשרה לחופה, האט ער זיך פארליבט אין א שיקסע (שקצה), עס האט נישט געניצט וואס די מאמע האט געווײַנט פאר אים, אז ער זאל זי אָפּלאָזן און חתונה האבן מיט א יידיש מיידל כדת משה וישראל. בחנם איז געווען דאס בעטן פון דער משפחה, קרובים און שכנים, און אלע גוטע פרומע לייט. דער איז ווי אריינגעפאלן אין די הענט פון דער סיטרא אחרא (ר"ל), אין פודנו ואין מצילנו. ער האט זיך טראַצדעם אלעם באשלאָסן, יא צו נעמען די שיקסע פאר א ווייב. זי האט אבער דאָך אזויפיל געפּועלט ביי אים, אז ער זאל כאָטש פאר זיין חתונה האבן מיט דער שיקסע, גיין מיט דער מאמען און געזעגענען פונם ליסקער רבין, דער „טל חיים". דער בחור האט נאכגעגעבן די מאמעס פארלאנג, און איז מיט איר אריין צום רבין. ער האט געפרייווט מיט דעם בחור, אז ער זאל זיך אפזאגן פון דעם גויישן שידוך, אבער עס איז אים נישט געלונגען גובר צו זיין דעם יצר הרע. נא, האט דער ליסקער רבי געזען, אז ער קען נישט ארויסטרייבן דעם בייזן דיבוק פון דעם בחור'ס פארפירטן הארץ, האט ער זיך געוועגדט צום קאָפּ: זכור ואל תשכח! פערגעס־זשע נישט, ד' בעט דיך, ווען דו וועסט טרינקען דעם ערשטן „לחיים" מיט דער כלה און מחותנים, זאָלסטו דעם „כוס" אזוי אומווירקירלעך אומשטארצן!...

כך הווה! די שמחה איז געווען אויף דעם העכסטן שפּיץ, און אזוי ווי דער „חתן דגן" האָט געוואלט נעמען דעם כוס אין די האַנט, צו באגריסן די כלה און מחותנים, האט ער געמאכט א מין בטלנישן באוועגונג, און דאס גלעזל וויין האט זיך איבערגעקערט און זיך בחרפתנו אויסגעגאָסן גראָד אויף דעם זיידענעם חתונה־קלייד פון דער כלה. די קרובים און מחותנים האבן זיך א קוק געטאָן אייניער דעם אנדערן — די כלה ווערט אזוי נאך שטארק בייז און שרייט אויס פאר כעס: דו קענסט דיך נישט אנשטענדיק האלטן אין אזא געזעלשאפט?! אזא ווילד באנעמט זיך נאר א שמוציקער ייד! — נו, נו, אונזער בחור האט אויך נישט געברויכט מער, ער האט געזען באשיינפערלעך, אז דער באהאלטענער נאָגל פונם זאק האט זיך גאנץ פריצייטיק ארויסגעשטעקט — אירע כשרה חזרפיסלעך. די אומדערווארטעטע אנטיסעמיטישע רייד האבן אים, ווי א זעטץ

געטאן אין קאָפ אריין. דאס פארשלאָפענע קליין „פינטעלע ייד" האט זיך אויפגעוועקט אין הארץ. ער איז בליץ־שנעל ארויס פון דער שטוב, פראָסט פשוט איבערגעלאזט די כלה און די משפחה׳ס אומגעזעגנט — נוסח ענגליש.

ער איז אהיים צו דער מאַמע, וואס זי איז געזעסן אויף דער ערד „שבעה" נאך איר פארכאַפטן זון, און א גרויס ליכט איז געשטאנען פאר איר אָנגעצינדען אויפן טיש, אז פון דעם וואקלדיקן פלאמעלע זאל די נשמה פון טויטן טאטן באלייכטן דאס הארץ פון זייער אייגאייניציקן זונעלע... ער האט אָפּגעווישט די מאמעס טרערן און אויסגעלאָשן דאָס ליכט — געגוג געבראָנט — און געזאגט צו דער מאמען: וויין נישט, מאמע, וויין נישט מער, וויינען זאל דאָס גלעזל וויין, וואס איך האב אויסגעגאָסן אויפן רבינס באפעל. מיט דעם איבער־קערן דאָס גלעזעלע נסך־וויין, האט זיך אלעס, אלעס, ארום מיר איבערגעקערט, אלעס צום גוטן איבערגעקערט — ך׳ בין געבליבן א ייד! א ייד מיט א יידיש הארץ און געפיל! דער שדים־טאנץ איז פאריבער, די כלה האט זיי פארטריבן.

אין דער פרי זענען זיי ביידע, מאמע און זון, אוועק קיין ליסקא, אָפּ־געגעבן דעם רבין דעם מזל־טוב, אויף דעם אלעם, וואס עס איז געשען.

דער רבי האט אבער געזאגט, מיטן מזל־טוב, דארף מען נאך א ביסינקע צו־וואַרטן. דער שטן שפרינגט נאך ארום דער גויישע כלה. מען דארף גערויכטלעך שיידן פון איר. אצינד — זאגט דער ליסקער רבי — זאלן זיי אפּוואַרטן אין דרויסן, ביז דער רבי וועט אפּגעזעגענען יעדן.

אינצווישן, איז אריין צום ליסקער רבין א פאר מרה־שחורה־טער פאטער, א נגיד פון דער געגענט, מיט א פארווייגטע טאָכטער, וואס זי איז געווען א כלה מיט א משכיליישן חתן, וואס ער האט שענדלעך אָפּגעלאָזט דעם שידוך מיט איר, ווייל ער האט געזען „נאה ממנה", א שענערע, א רייכערע פון איר.

די כלה האט געבראָכן הענט און געווויינט פארן רבין, באשר זי שעמט זיך אפילו ארויסגיין אין דאָרף פאר בושה. זי איז זיך מתוודה, אז זי האט געהאט גרויסע אנשפריכע, אבער זי לאָזט אצינד נאָך פון דעם אלעמען, אבי גיך און באלד חתונה צו האבן, צו דעם וואס דער רבי וועט איר הייסן.

דער רבי האָט זיי תיכף דערציילט די מעשה פון דעם פארפירטן בחור החתן, וואס וואַרט אויפן געזעגענען אין דרויסן מיט זיינע מאמע. דער רבי האט אויך צוגעגעבן, אז דער בחור איז פון א גוט יידיש הויז, אליין א געלונגענער מיט אלע מעלות און קאן אויך לערנען, נאר ער איז פאָרכאָפּט געוואָרן מיט א פלוניתע, אבער ער האט זיך שנעל, אין דער צייט צוריקגעקערט, צו זיין א ייד און לעבן, ווי א ייד.

דאָס מיידל האט זיך באלד באקענט מיט דעם יונגען מאן. זיי זענען זיך געפעלן, דער טאטע פון דעם צד, די מאמע פון יענעם צד האבן מסכים געווען צום שידוך.

מען האט נאך באותו מקום, באותו שעה תנאים געשריבן, טעלער געבראכן און געזאגט מזל־טוב!

☆

אזוי ווי דער בחור איז געווען פון שטאם אויס א לוי, און די נייע כלה, די יידישע א בת לוי, איז מקויים געווארן דער פסוק: „וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי!"

☆

אמרי שפר

פניני תורה ושיחות חולין מ„שער הישר״ (זצ״ל)

פון רבי ר׳ הערשעלע ליסקער, דער צווייטער (זי״ע)

אויפגעכאַפּטע ווערטער, זאַגעכצער

א חסיד איז געקומען פרעגן דעם ליסקער רבין אַן עצה, צו ער זאל טאָן א שידוך מיט א „היינטיקן״ יונגערמאן? — האָט אים דער רבי געענפערט: גיי כאַפּ! אז נישט, וועסטו הארפן דיך משדך זיין, מט א „מאָרגנדיקן״. די פראגע איז נישט בלויז, וואָס עס איז שלעכט „היינט״, נאָר וואס „מאָרגן״ וועט זיין נאָך ערגער!

*

הוא היה אומר, דער רבי פלעגט זאָגן: אין האָרצן פון יעדן מענטש זענען פאַראַן פאַרשידענע באהאלטענע סטרונעס (נייגונגען), א סטרונע פון וויכקייט, מדת רחמנות; מדת עקשנות׳קיט, הארטנעקיגקייט, איידלקייט, און געמיינקייט; א יצר טוב און א יצר הרע, מיט אלע זייערע גראָבע און פיינע סטרונעס, עס איז נאָר די שאלה, וועלכע סטרינע איז דערפון אין אדם־מענטש דערוועקט געווארן... פארדעם זאגן אונדזערע חכמים: „בשעה שהחכם יושב ודורש״, אז דער חכם, דער מגיד מישרים איז א הייליקער און איז זיך קודם מ י ש ב, ער דענקט גוט איבער, וואס ער זאָל דערשנען, דעמאָלט, נאָר דעמאָלט „וכל העם שומעים״, הערט מען אים צו, ווייל דער מגיד, וויס ווי און ווען צו ציען די סטרונעס.

*

עגאָיסטן האט דער רבי שטארק פיינט געהאט. ער פלעגט זאָגן, אמת, אז יעדער מענטש איז א וועלט, אן עולם קטן, אבער נישט דווקא, פאר זיך אליין. אויף דעם פסוק: „והי׳ האדם כעץ השדה״, אז דער מענטש איז געגליכן צו א בוים פונעם פעלד. פרעגט זיך א קשיא — צו וועלכן בוים? עפּלבוים, ניסנבוים, טייטלבוים? און אזוי ווייטער. האט אמאָל אייגער געזאגט על פי הלצה: צו א פירזיכבוים! דאָס הייסט, פיר־זיך־בוים. יעדער מענטש לעבט נאָר פאר זיך און נישט פאר אן אנדערן, און די תורה זאגט בפירוש: „וחי אחיך עמך!״ „ואהבת לרעך כמוך — זה כלל גדול בתורה״, דאס איז א כלל גדול, אַן עיקר גדול — בתורה, אבער נאר אין די תורה, א ו י פ ן ב ל ע ט ל!...

*

ער פלעגט שטארק מקרב זיין ענייִם ואביונים, אָרעמע לייט. ער האט אויף זיי תמיד מלמד זכות געווען. אַן אָרעמאַן האט — פלעגט דער רבי זאָגן — א גוט הארץ. אַן אָרעמאַן גלויבט אין נסים, א גביר אבער אין בייטל... גבירים, קמצנים האט ער איבערהויפט געמוסר׳ט און געפאטשט מיט רייד, וואָס זיי פארגעסן, נעמלעך, אז תכריכים האָבן נישט קיינע טאשן — לא ירד אחריו כבודו!...

*

א ייד האט זיך אַמאָל ביי אים פארקלאָגט, באשר, בכן, זיינער א גוטער פרייַנט, האָט ביי אים געגומען א גמילות חסד, א שיינע סומע געלד, און דאָס אים נאָך אלץ נישט באצאָלט, ואחרי ככלות הכל — קרעכצט דער ייד — ווייכט ער מיך אויס פון דער ווייטן, ווי א שונא און איך האָב מיט מיין גוטעקייט פארלוירן אי א גוטן פרייַנד אי דאָס געלט, ווי איז דאָ, רבי לעבן, אמת ויושר? זו טובה וזו שכרה?

האט אים דער רבי מיט א שמייכל געענפערט: דו האָסט רעכט, אוודאי האָסטו רעכט, מיין ליבער ייד, אבער פארוואס זאלסטו מער זיין, ווי דער רבונו של עולם אליין? יעדער ווייסט, אז מאתו לא תצא הרעה! דער באשעפער טוט מיט א יעדן נאר גוטס, און דאָך דערווייטערט מען זיך פון אים, מ׳ באדענקט נישט זיינע טובות, אדרבה, ווי מער ער גיט דעם מענטש, אלץ ערגער איז ער — וישמן ישורון ויבעט...

אבער דאָס ליגט שוין ליידער, אין דער נאטור פון דעם געמיינעם כאַראַקטער, מיר דארפן זיך אבער, אויסמענטשלען, זיין א מענטש, אזוי־ווי מיר דאָוונענען אלע טאָג „לעולם יהא — אדם!" — אדמה לעליון. לערן זיך פון רבונו של עולם, מה הוא רחום, אף אתה רחום! וכו׳. דו דארפסט בכלל נישט זיין געשלאגן ביי דיר, ס׳איז אלץ נאָך בעסער, אז מ׳ גיט, איידער מ׳ זאל חלילה דארפן נעמען ביי אנדערע, און נישט זיין אָנגעוויזן זיין לידי הלוואתם: אז מ׳ גיט, פאר יענעם, הייסט עס אויך ווי געגומען, דער שכר מצוה, וואס מען האט זוכה געווען, צו זיין א שליחא דרחמנא, אדער גאר זיין א שותף פאר הקב״ה, וואס ער איז א זן ומפרנס לכל. „ונתנו" וועט געליינט אהין און צוריק: „ונתנו!" אז מ׳ גיט, גיט מען אויך פאר זיך... און אז דער ייד וועט דיר דאָס נישט אָפגעבן, וועט דיר דאָס דער באשעפער טאָפלט באצאָלן.

*

עס איז פאַראַן — פלעגט דער רבי זאָגן — א מוסר השכל דיקער שפריכ־וואָרט: מ׳ טאָר נישט האָבן קיינע גרויסע אויגן — מען דארף זיין א פארגינער, נישט האבן קנאה־שנאה אויף עמעצן. קנאה איז, ווי תאווה און גאווה און נאָך א זעלבע מידות רעות, א געפיל־זאך, אבער פארוואָס מ׳ האט דווקא אויסגעקליבן

די אויגן פונעם מענטשנס רמ"ח איברים פארן אויסדרוק פון קנאה: גרויסע אויגן, ווייטע אויגן, שלעכטע אויגן, איז אפשר די סברה פון רבי יהושע, וואס ער זאגט אין פרק שני: „עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם" — דאס שלעכטע אויג, דאס גרויסע אויג, דאס ווייטע אויג, זעט מער ווי מ׳דארף: זי זעט און קוקט אין יענעמס טעפל אריין, וואן עס איז פאראן שלעכטע, געמיינע ליידנשאפטן וואס איז גורם שנאה, קנאה — שנאה צו יעדן אנדערן. אבער, ווי שלמה המלך (ע"ה) זאגט: „עין רואה והלב חומד" — די אויג זעט און דאס הארץ גליסט. אט דאס איז דער גורם פון דער מחלה, וואס רופט זיך „קנאה", דאס נישט פארגינען יענעם, דאס וועלן אייניריסן די גאנצע וועלט. דאס שטרעבן צו תענוגי עולם הזה, אויף וואס מ׳דארף האבן קורח׳ס פארמעגן.

אזא מידה רעה פירט אריין דעם מענטש אין א זשונגעל פון צרות פאר זיך אליין. ער מאטערט זיך צו דערגרייכן דאס אלעס, מה שאין לו, וואס דער מענטש האט נישט. אבער יעדער וויל זיין דער גרעסטער עושר, ער פארגעסט פון בן זומה׳ס אלטן אויסגעפריוטן רעצעפט: איזהו עשיר — השמח בחלקו! דער הייסט אן עושר. וואס עס פעלט אים גארנישט. דער יעניקער מענטש, וואס ער איז צופריידן מיט דעם, וואס ער האט און פייניקט זיך נישט מיט דעם, וואס יענער האט. ער פרייט זיך מיט זייניקן. וויל ער פאלט אריין אין דער מחלה פון קנאה, פאלט ער אויך אריין אין געוויסע אנדערע מדות רעות. ער שווינדלט, באטריגט, גנבעט, אבער סוף גנב לתליה! מ׳ באגנבעט, מ׳שווינדלט און באטריגט נאר זיך אליין: די אייגענע רוע, געזונט און לעבן. און אלעס, אלעס נאר דערפאר, וויל מען האט גרויסע אויגן.

אויף קליינגעלט אויפגעוועקלט דעם רבינס מוסר־ווערטער און בן זומה׳ס מאראל־רעצעפט, איז מיט דעם אויך צו דערקלערן, וואס מיר זאגן דריימאל אין טאג אין אונזער תפלה „עלינו": „השמים ממעל, ועל הארץ מתחת — אין עוד!"

וען איינער למשל, פילט זיך שוין הויעך אויבן אין די הימלען פון גליק, אבער די גרויסע אויגן זיינע קוקן „ממעל", אז איינער שטייט נאך העכער פון אים, פארגינט ער אים דאס נישט, ער וויל איבערשטייגן יענעם, „ממעל" העכער שטיין פון יענעם — „אין עוד!" האט ער מיט דעם נאך גארנישט דערגרייכט, „מי שיש לו מנה, רוצה מאתיים", בחנם זיך געמאטערט, בחנם געגליסט און געשטרעבט, וויל וויך ער זאל אלץ נישט זיין על השמים, אויף די הימלען פון עשירות אדער כבוד, איז אלץ נאך דא „ממעל", עמעצער, וואס שטייט נאך העכער פון אים, איז נישטא, פאר וואס זיך קלאמערן מיט אלער געוואלד און קריכן ארויף — „אין עוד", נישטא, פארוואס?!

דער היפך, דער עקסטרעמער שפלות און צווייפל איז אבער, אויך נישט גוט, וען איינער האלט זיך, אז ער איז „על הארץ", ליגט שוין חלילה אין דער

ערד, קיין טרייסט און האָפנונג מער, איז אויך א רעה חולה (ר״ל), ער קען אריינפאלן אין א יאוש, אין דער מחלה פון מעלאַנכאָליע, און א מורה־שחורה (ח״ו), איז די עצה נבונה, אז מען זאל קוקן ארונטער, „מ ת ח ת״, אז ס׳איז פאַראַן מענטשן, וואָס עס איז זיי נאָך ערגער, און אים איז ב״ה, פארהעלטניסמעסיק, פיל בעסער. אז אייניער האָט למשל פארלוירן אייַן אויג, זאל ער קוקן און טראכטן אויף דעם קאליקע, וואס ער האט ליידער קיין אייַן אויג אויך נישט.

אזוי־ארום איז נישטאָ קיין סיבה, קריכן אין דער הויך — „אין עוד״, עס פעלט שוין קיינעם גאָרנישט. נישט דעם, וועלכער קריכט מיט אלער געוואלד ע ל ה ש מ י ם, וואָן במילא איז תמיד דא עמעצער, ווער ס׳איז העכער פון אים, מ מ ע ל, דערפאר א י ן ע ו ד, האָט דאָס קריכן גאר קיין זין, קיין צוועק און אויך נישט, דאָס פארמרה־שחורה׳ט זיין, פאלן אין צווייפל, וואָן ווער עס לעבט אפילו „על הארץ״ אין דער ערד, דארף קוקן מ ת ח ת, אונטער זיך, וועט ער טרעפן נאָך ערגערס, און דארף זיין, ווי בן זומה זאגט, א „שמח בחלקו״. אָז מ׳ טראכט אזוי — „אין עוד!״ פעלט שוין גאָרנישט צום גליק, ווארן דאָס גליקלעך זיין און פילן זיך גליקלעך, איז גארנישט תלוי פון דער לאגע פונעם מענטש, נאר פון דער אויפפאסונג, ווי אזוי ער רעאגירט ווי אזוי ער פאסט אויף זיין לאָגע: „איזהו עשיר? השמח בחלקו!״

*

הוא הי׳ אומר, דער רבי פלעגט זאָגן: דער „שטן״ האט א סך שפיר־הונט, וואָס זיי פאנגען אין זייער נעץ די קרבנות. די שפור־הונט זענען די עבירות, וואָס דער מענטש טוט און עס ווערט פון זיי שדים און רוחות (ר״ל). און אזוי ווי די כלבין־דחצופין זענען זיך מתרבה (ר״ל) און דער בעל עבירה פאלט אריין אין זייערע פיסקעס, זיי בייסן אים, זיי צערייסן אים. נאר תשובה און מעשים טובים מעבירין את רוע הגזרה, העלפן פארניכטן די שדים און רוחות, להכרית קוצים סביב לשושנה. די תשובה איז פשוט: „סור מרע ועשה טוב!״ נישט טאָן מער די עבירה, און וואס מען האט געטאָן, זאל מען מתקן זיין, מיט גוטע מעשים...

*

מיר האבן שוין דערמאנט אין דעם בוך, אז דער רבי איז געווען, ווי א סך צדיקים וגדולים, א קעגנער פאר סיגופים און תעניתים, וואס זענען אונדז מן התורה נישט פאָרגעשריבן אלץ הלכה למעשה. דער וואָס קאָן נישט דינען דעם באשעפער — פלעגט ער זאָגן — מיט כוח, קאָן אָן כ ו ח אוודאי נישט דינען. דער רצון הבורא איז: „ואכלת ושבעת — וברכת!״ מיר דארפן בכן נישט ווייזן א נייעם וועג, אז א יד קאָן לעבן מיט תעניתים און סיגופים...

מיר דארפן נישט ווייזן פאר די מ כ נ ס י ר ח מ י ם פון אויבן — האט דער רבי מיט א שמייכל צוגעגעבן — אז מיר קאנען זיך באגיין אָן עסן, מ'וועט נאך חלילה אויפהערן צו געבן פרנסה... דינען דעם באשעפער דארף מען כוח, גאר גרויס כוח, כוח הגוף און כוח הנפש גם יחד.

פארשטייט זיך אָבער, אז „לא על הלחם לבדו יחי' האדם", די ניצוצין וואָס שטעקן אין דעם „על המחי' ועל הכלכלה", די דאזיקע ניצוצין מוז מען ארויסציען און באפרייען פון זייער געפענגעניש, וויהין זיי זענען צושטריימט געוואָרן דורך די עשרה מאמרות שנברא העולם, און מיט די ברכות וואָס א מענטש מאכט איבער זיי, באקומען זיי דעם תיקון, די ניצוצין המתפזרין בעולם פליען צוריק ארויף, פון ווי זיי זענען געקומען — צום שורש. דאָס איז די מיסיע, די אויפגאבע פונעם אדם־מענטש אויף דער וועלט. פון אזא ואכלת ושבעת, עסן און טרינקען, וואקסט נישט נאר דער כוח הגוף, נאר אויך דער כוח הנפש — „וברכת", נאך אזעלכע ברכות, וואס מען האט מיט כוונה און התלהבות געזאגט, קומט די ברכה בזה ובבא.

*

„תרי סרסרי דאינשא נינהו: ליבא ומוחא" — פלעגט דער רבי צו דער־קלערן דעם מאמר חז"ל — צוויי מעקלערס, עצה־געבערס האט דער מענטש. זיי דארפן באמת גיין פאָראָלעל בייזאמען, געטריי און קאָנזעקווענט און דינען ביידע נאר די אינטערעסן פונעם אדם־מענטש, וואס ער טראגט זיך ארום מיט זיי אבער, דאָס לעבן וווייזט אונדז אָפט, אז טראָץ דער געבוירענער, אייביקער קאָנטאָקט פון די ביידע מיט איינאנדערן, זענען דאָך די וועגן פון הארצן צום מוח לענגער און וווייטער, ווי פון מוח צו הארצן. אין פלוג, איז דאָך די פראגע, מהיכי־תיתא? עס איז דאָך, דער זעלביקער מרחק, דער זעלביקער מהלך?

יאָ, ווען ליבא ומוחא וואלטן געווען פון איין שטאָף, איין חומר, וואלטן זיי זיך טאָקע גוט פאראייניקט, זיך דערגענצט, אבער, דאָס זענען דאָך באמת, צוויי קעגענגעזעצטע מינים: איינס קומט פון אויבן, דער שכל איז דער חלק אלקי ממעל, אבער, דאָס הארץ איז א קרוץ מחומר, קומט פון די ארבע יסודות, פון די פיר עלעמענטן: פייער, וואסער, ערד און לופט, פון וואָס עס באשטייט אורשפרינגלעך דער גאנצער אדם־מענטש... ווי דאָס וואָרט „אדם" מאָכט: „אדמה, דם, מח". דאָס הארץ איז טאָקע דער מ ל ך פון גוף, דער מאָטאָר, וואָס טרייבט דאָס גאנצע מענטשלעכע בליט און פירט אים אין אלע פאר־בארגענע ווינקעלעך פון קערפער און דורכדעם די שטענדיקע פארבינדונג מיט מח אליין אויך. אבער, דער הויפט באלעבאס איז דאָך דער שכל, די נשמה ממעל, טרוינט, דיקטירט, רעגירט פון אויבן אין מוח גופא איבערן גאנצן גוף, איבער אלע איברים, אויך אויפן הארץ אליין, ווי דער פסוק זאָגט: „לא תסורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". דער שכל, דער קאלטער שכל זאָגט, נישט נאכגיין

תמיד נאכן הארץ, נאכן הייסן בלוט, נאך די גרויסע אויגן; איר זאלט נישט נאכגיין, נאך דעם, וואס דאס אויג זעט און דאָס הארץ גליסט. אבער, אין די באציאונגען בין אדם לחבירו, מוז זיך אָפּט דאָס הארץ מתגובר זיין איבער מוח, ווייל שוועך איז מיטן בלויזן שכל תופס זיין דעם צווייטן; פילן מוז מען אים, מיט הארץ דערפילן; ווי מען זאגט: הערצער קענען זיך...

דאָס הארץ מוז אבער, זיין ריין, אָן פניות, סיבות און אינטערעסן, זאָנסט קען זיך מאכן, ווי עס מאכט זיך אָפּט, א חציצה צווישן די געפילן. דעריבער בעטן מיר אין אונדזערע תפילות, אויף ריינהארציקייט — „וטהר לבנו!" רייניק אונדזער הארץ, וואָן מיט מוח אליין קענען מיר נישט אלעס דערגיין, דער מוח האט זיך זייער חשבונות און גייט אמאל קרום, דערפאר, אז ביידע, ליבא ומוחא גייען אין איינעם, פעלט גאָרנישט ביי קיינעם.

*

בטבע איז דער רבי געווען א שטיפער, ליב געהאט אלעס ממתיק צו זיין אין בדיחותער, אין א הומאָר, אבער תמיד בבחינת „גילו־ברעדה". זיין הומאָר האט געווארפן פונקן, וואס האבן געברענט און געצונדן צו אהבת ישראל און צומאל אפילו געבריט...

*

ער פלעגט זאָגן: אז עס קומט א ווינט לעשט זיך אויס דאס ברענעדיקע ליכט, אָבער דאָס גרויסע פייער, ברויזט עס נאָך און בלאָזט אויף גרעסער; דערפאר זאגט אונדז דער פסוק: להעלות נר תמיד, שתהא השלהבת עולה מאליי — א פייער אין הארץ, וואס זאל תמיד ברענען פאר אהבת הבורא און נישט אויסלעשן זיך...

*

דאס רבנות — האט דער רבי געהאלטן — איז קיין פראָפעסיע, נאר א מיסיע. א רבנות האָט אַן עטישע און א דערציערישע שליחות, א שליחא דרחמנא — יעדער לויט זיין מדרגה און בארוף. איין צדיק צום אנדערן איז אויך נישט מיט אלעמען גלייך. א צדיק וועלט טאָקע געגליכן צום א בוים, ווי דער פסוק זאָגט: היש בה עץ? — מיינט מען א צדיק. ביימער זענען אבער דאָ פארשידענע, ס׳איז פאַראַן, א טריקענער, נאקטער בוים און עס איז פאַראַן א באפוצטער מיט בלעטער און מיט בלומען, וואס שמעקן פון דערווייטן, און מענטשן לויפן נאָכן געוועך און שאָטן, זיך צו באשיצן פון פארשידענע רעגענס — מען זאל חלילה נישט מגושם ווערן...

*

עס איז געקומען פארן רבין א ייד, א חסיד, אַן אויפטיער, וואָס ער האט זיך געהאלטן פאר א חכם אייגער אין דער וועלט, א פיקח אויף דער העכסטער מדרגה; געקערט וועלטן, געמאכט געשעפטן, צימאָל גאָר געוואגטע, קאָמפליצירטע. אבער, ווי געזאגט, אגב חריפתא שיבושתא, און דאָס משא־ומתן איז אים נעבעך באָקעם אויסגעפאלן. נו, האט ער זיך געוועלדט צום ליסקער רבין, אז ער זאל אים ארויסציען פון דער דאזיקער צרה, וואן רבי — שרייט דער ייד — באו מים עד נפש, טבעתי ביון מצולה, איך בין פארזינקען אין א בלאָטע. איך, דער גרעסטער סוחר אין דער גאַנצער, וואס מ׳האלט מיך פארן גרעסטן פאַכמאַן און חכם אין מיין פאַך, האב איך מיך אצינד פארפלאנטערט אין אַן עסק, וואס לאזט מיך נישט אָפּ, און איך קאן דערפון נישט פטור ווערן. קוים בין איך ארויס פון איין צרה, בין איך אין א פרישע צרה. רבי לעב, ראטעוועט!

דער ליסקער רבי האט אים קודם־כל בארואיקט די צעשטורעמטע נערוון, און גערטרייסט, אז נישט געזאָרגט ר׳ ייד, גם זו יעבור! — דאָס וועט אויך פאריבער גיין. ווארן אז מ׳קען זיך שוין אליין נישט העלפן, וועט השי״ת העלפן. נאר איינס מוז איך אייך, איינמאל פאר אלעמאָל באמערקן, איר האלט אייך און אויך די וועלט האלט אייך אלץ חכם עתיק, אבער, איר מוזט וויסן, נישט געגוג זיין א חכם, מען מוז אויך זיין א נבון, דאָס הייסט, אַזאַ מין סאָרט פיקח, וואס איז א פארויס־זעער אויך.

אזוי־ווי איר האלט אייך פאר א חכם, ווייסט איר דאָך מן הסתם, וואס עס איז דער אונטערשייט, צווישן א חכם, וואס ער איז אויך א נבון?

די דעפיניציע איז א פשוטע: דער חכם פארשטייט, ווי אזוי ארויסצוקריכן פון א בלאָטע, וואהין זיינע אייגענע פיס האבן אים אריינגעפירט. דער פיקח, דער נבון זעט פארויס די מכשולים, שטרויכלינגען, וואס קענען ארויסקומען פון זיינע ספעקולאציעס און געוואגטע מעשים, היט ער זיך פון פארהיניין, נישט אריינצוקריכן אין דער בלאָטע, וויהין זיינע פיס האָבן בדעה, אים אריינצופירן. ער פארלאזט זיך נישט אויף זיינע זייער פלינקע פיס, נאר אויף זיין שארפן, פארזיכטיקן און פלינקן מוח.

קאן זיין, אז דו לויט דיין שיטה, ביזט געראכט, וואָן אין עניני ביזנעס איז דא אַן אלטער כלל, עבן אזוי ווי ביי פאָליטיק: דער ציל רייניקט די מיטלען. יאָ, ווען די מטבע וואלט געהאט נאר איין זייט, וואלט דאָס אפשר דורכגעגאנגען בשלום. יעדע זאך האט אבער צוויי זייטן, און מען מוז זיך תמיד רעכענען מיט די עוועניטואללע רעזולטאַטען פון דער אנדערער זייט, פון דעם צד שכנגד, וואס קאן לייכט אומשטאַרצן אלע חשבונות און פארביטערן דאָס לעבן. א זעלכע דרכים, זענען בכלל אין באגריף פון וואָרט: „סכנה״, וואס אונדזער חז״ל זאגן: „השטן מקטרג בשעת הסכנה!״

דערפאר זאג איך אייך, ליבער ייד, אז מהיום והלאה זאלט איר זיך מונע

זיין פון אזעלכע פאלטשע ספעקולאציעס, איר דארפט האנדלען בדרך הישר, דער באשעפער וועט אויך העלפן אויפן גראדן וועג.

אין א פאר חדשים דאַרויף, איז דער ייד געקומען מבשר זיין דעם רבן, אז דער באשעפער האט אים געהאָלפן אויפראָלן דעם גאנצן קנויל פראבלעמען און טאָקע נאָר אויפן דרך הישר והטוב און גייט מער נישט אויף די געוואגטע דרכים, ער האט א רואיק לעבן און דער באשעפער העלפט.

*

„זה לעומת זה עשה אלקים!" דער רבונו של עולם האט מתחילת הבריאה באשאפן צוויי כוחות, דעם כוח פון גוטן און דעם כוח פון שלעכטן (ו"ל). דער גוטער כוח אין מענטשן איז משפיע נאר חסד ואמת, טאָן גוטס פאר יעדן אנדערן מענטש און באשעפעניש אומבאגרענצטערהייט, און אלעס אָן א פאַרוואָס, אָן א פארוועג, בלויז נאָר דערפאר, ווייל ער איז א מענטש געבוירן, מיט א חלק אלקי ממעל — ומעז יצא מתוך, פון גוטס קאן קיין שלעכטס נישט אויסקומען — מאתו לא תצא הרעות... דערקעגן אבער, איז דער כוח פון שלעכטס, דער כוח פון טומאה אונעם מענטש יא באגרענצט, באשרענקט, אלעס נאר אין זיך, אליין פאר זיך, אויף א ריין עגאָאיסטישן נוסח — אלעס פאר מיר און גארנישט פאר דיר. אבער הלל הזקן לערנט אונדז אנדערש: „מה דעלך סני, לחברך לא תעביד; זו היא כל התורה כולה — ואידך פרישה היא, זיל גמור!" וואס דיר שמעקט נישט, זאָלסטו דאָס זעלבע נישט טאָן דיין חבר. דאָס איז דער עיקר יסוד פון אונדזער תורה, וואס לערנט דעם מענטש אומגיין מיט די מיטמענטשן — „ואהבת לרעך כמוך" — זה כלל גדול בתורה, דאָס איז די אהבה צו מענטשן און דער שורש פון דער דאזיקע אהבה ליגט אין דעם כוח פון די אהבה צו השית"ב — „ואהבת את ה' אלקיך!... — את לרבות תלמידי חכמים", מען דארף אויך אנדערע ליב האבן. אין דער ערשטע רייהע, תלמידי חכמים, די וואס שטייען נאנט צו השית"ב און אויך יעדן אנדערן מענטש, וואָרן אין יעדן מענטש איז דאָ א חלק אלקי ממעל, א פינק, א שטראל פון דעם בורא כל העולמים. איז פון דעם אלעם געדרינגען, אז ווען איינער באליידיקט אדער באשעדיקט דעם אנדערן, האט דער יעניקער ביודעים אדער בלא יודעים באליידיקט דעם כביכול אליין, דעם חלק אלקי, וואס דער אנדערער פארמאָגט אין זיך. פארדעם זאָגט דער פסוק ביי קין'ס מאָרד איבער הבל'ן: „דם אחיך צועקים מן האדמה!"...

נו, וואס־זשע האט דער חוטא אויפגעטאן מיט דעם, וואס ער בעט איבער דעם באשעפער, און דעם וואס ער האט קעגן אים געזינדיקט, און דעם חלק אלקי ממעל, דעם באשעפעו"ס באשעפעניש, דעם הימלישן פינק האט ער באליידיקט אין יענעם מענטש. דערפאר זאגן אונדזערע חכמים: „עבירות שבין

אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו.״ דער מענטש מוז האבן קודם כפרת עוון אויף די עבירות, וואס ער האט באגאנגען קעגן די ניצוצין וואס ליגן דא אויף דער אונטערער וועלט, דערנאך קען מען גיין העכער, צו די עבירות, וואס מען האט געטאן דירעקט קעגן דעם רבש״ע אליין. ״אתערותא דלתתא אתערותא דלעילא״, זאגן די יודעי חן. מען מוז קודם קערן פאר דער שטיב, דערנאך קען מען זיך ריין מאכן דעם וועג העולה למעלה, צום מלך מלכי המלכים...

דאס התעוררות, דאס אויפוועקן אין זיך די ריינע געפילן קעגן די נאַנטע עבירות, מאכן ריין דאס הארץ און נשמה, ער זאל זיך קענען דערהייבן און בעטן כפרת עוון ביים רבש״ע אליין. ״כמה הוא רחום, אף אתה רחום״, אזוי־ווי השית״ב האט רחמנות, און פארצייט יעדן מענטש, וואס ער האט חרטה אויף זיינע עבירות, אזוי מוז דער מענטש אויך רחמנות האבן און פארצייען זיינע מיטמענטשן אדער איבערבעטן, אז זיי האבן קעגן אים פארשולדעט. נישט דעם מענטש אליין דווקא, מוז מען איבערבעטן, נאר אויך, דעם חלק אלקי ממעל, דעם חלק־נשמה, וואס שטיצט און היט דעם פון אויבן...

*

״מבשרי אחזה אלקי״ — האט דוד המלך געזאגט. דאס הייסט — טייטשט דער רבי — אויף מיין אייגן לייב האב איך מיך געלערנט, קענען דעם באשעפער. בעסער געזאגט — דערקלערט דער רבי — פון שטודירן, באטראכטן בעסער דעם אייגענעם חומר, ולא זו אף זו, דעם גאנצן מאַטעריעלע וועלט, זיינע כוחות און וועגדונגען, קען מען פארשטיין די גייסטיקע וועלט, ווי געזאגט, זה לעומת זה עשה אלקים. דער עולם הרוחני מיט די מאטעריעלע וועלט זענען ווי א צווילינג אין זייערע באציאונגען. אז מען איז, למשל, באקאנט מיטן מהות פון כוח המושך און כוח הדוחה, קאן מען פארשטיין, פארוואס נפש הבהמה היא היורדת למטה. (נרן: נפש, רוח, נשמה, די דריי נידריקע כוחות הגוף אינעם מענטש, די נפשות השפלות, ציעט ארונטער, אבער חלק אלקי (חיה) ציעט ארויף, ווייל אלעס ציעט צו זיין שורש).

*

מיר האבן אמאל אזוי אין א שמועס געזעדט פון די פארשידענע שיטות, קאַטעגאריען פון יידן און לומדים. בעיקר פון נגלה און נסתר, אז יעדער האט זיך זיין השחזה, זיין שטייגער אין לימוד פון דער תורה, אויך אין דער עבודה, פארוואס איז דאס? — האבען מיר געפרעגט. האט אונדז דער רבי געזאגט, אז אלעס איז קודם כל געוועגדט דערפון, וואַסאַ־א שורש די נשמה האט. ער האט דאס מסביר געווען על פי משל, בדרך הטבע.

דער אַדלער האָט למשל, בטבע ליב צו בויען זיין נעסט הויך אין די פעלזן. ער האָט נויטיק דעם מרחק, די גרויסע מרחקים, ער קען נישט פארטראגען די ענגשאפט, ער דארף האָבען א גרעסערן פארנעם, ער קען נישט פונאנדער נעמען די פליגלען זיינע, אויב ער האט נישט פאר זיך די בריייטע, גרויסע האָריזאָנטען.

די גרויסע, יידישע נשמה האט נישט געוואָלט „פשט" אדער „דרוש", ער מוז האָבן דעם גאנצן פרדס: פשט, דרוש, רמז, סוד. די אלע סאָרטען פון לימוד תורה, וואס זיי ציען צו דעם שורש פון די ארבע יסודות. ואם חסר אחד מהם, אז עס פעלט זיי איינס פון די פיר מדרגות, פילן זיי זיך, ווי מיט אָפגעהאקטע פליגעלן, קענען נישט פליען אין מרחקים, אין די עולמות עליונים, פון ווי זיי שטאמען.

★

די וועלט זאָגט, ס׳איז שווער צו זיין א יד. איך מיין — זאָגט אמאָל דער רבי — אז ס׳איז נאך שווערער צו זיין א גוי, וואָן א גוי ארבעט תמיד, און מיט אלע זיינע כוחות — אויף עולם הזה, וואס נאר די נידריקע כוחות טרייבן אים דערצו, אן אומעטיקע ארבעט, אָן ציל, אָן תכלית, אָן א יעדע באַגייסטערונג, בלויז פאר דעם איבערגאנגלעכן היינט, איז דאָס טאקע א שווערע ארבעט, ס׳ בלייבט אים פון דער גאנצער האָרעוואניע גארנישט, מיט גארנישט. א ייד אָבער, האָרעווענט נאר פארן מאָרגן, פאר עולם הבא, פאר עולם הנצחי, דער עולם הזה איז ביי אים כצל עובר, כאבק פורח, א שאטן, וואס לויפט אוועק, א ווינט וואס מען בלאזט אוועק. און דער ארבעט פאר עולם הבא איז גאר קיין שווערע: „מה השם שואל ממך? — כי אם לאהבה וליראה אותו!" דאָס איז דאָס גאנצע, צום איבעריקן העלפט ג־אָט.

★

מען האט אמאָל געפרעגט דעם רבין (זי״ע) וואס איז דער חילוק צווישן א רב און א רבי? — האט ער געענפערט: ס׳איז נישט געוואָג דער „והגית בו יומם ולילה", עס מוז אויך זיין, „ואתם הדבקים בד׳ אלקיכם"... א רבי מוז זיין א מומחה אין זיין עבודת השם, מען מוז אויך גוט קענען די מענטשן, דאָס לעבן, און וויסן, וואס עס טוט זיך פון אויבן. און בכדי צו וויסן מה למעלה ממך, וואס עס טוט זיך פון אויבן, על השמים ממעל, מוז מען זיך אינגאנצן אריינטאן אין עבודת הבורא. א רבי מוז לעבן אויסשליסלעך נאר פאר השית״ב, וואס ער טרוינט על השמים ממעל און אין זין האבן די מענטשן, אויפהייבן מיט זיך די מענטשן ולבקש רחמים עליהם — לעבן לאלקים ואנשים...

עס איז נישט אמת, אז יעדערער קאן זיין א רבי, פינקט ווי נישט יעדערער קאן זיין א כוהן. א כוהן מוז מען געבוירן ווערן, א רבי מוז מען דערצויגן ווערן.

דער סוד און יסוד פון א רבין איז נישט דער רעקלאַם, דער „עלינו לשבח", נאר דער מה טובו. א נגלה־גאון פון די מתנגדי החסידות, האט אמאָל, זעענדיק, ווי דער עולם גרויס כבוד דעם צדיק, וואס ער איז געלאדענט געווארן און ערשיינט אויף דער זעלבער חתונה, ווי דער היימישער רב, א גאון התורה, האט ער אים אזוי אין שפאז א זאָג געטאן: ד' מיין, אז רבישאפט איז אויך א תאווה ווי אלע אנדערע תאוות. האט אים דער גאסט־רבי געענטפערט: נבון, רבישאפט איז אויך א תאווה, נאר צו דערגרייכן צו די דאָזיקע תאוה, מוז מען קודם צעברעכן אלע אנדערע תאוות...

*

מען האט אמאָל געפרעגט דעם רבין, באשר א רב נעמט מען דאָך נישט אויף, אלץ שילד, נאר אלץ בילד, „למען אשר יורוך", ער זאל לערנען דאָס פאָלק, ווי אזוי א ייד דארף זיך אויפירן און מוז לעבן אלץ ייד. דאָך גיבט עס א ווערטל: מ' הארכט אים, ווי דעם רב! נו, פאלגט מען דאָך נישט דעם רב.

האט דער רבי קורץ ערקלערט: עס שטייט „בשעה שהחכם יושב ודורש, וכל העם שומעין". איז דאָך שווער צו פארשטיין דעם אויסדרוק „יושב", אדרבה דער רב, דער מגיד שטייט דאָך, ווען ער דרשנט. נאר די כוונה איז, אז ווען דער בעל דרשן בא ז י צ ט, וואס ער דרשנט, „יושב ודורש", דעמאָלט, נאר דעמאָלט איז „וכל העם שומעין" — הארכט מען אים, ווען אבער דער רב אליין באגייט די פעלער, וואס ער פרעדיקט, הארכט מען אים ווי דעם רב, מ' זאגט אים: קשוט עצמך!...

*

דער יזכור־בוך איז פאר אבט יאר געשריבן געוואָרן, אָבער אינצווישן האָט זיך אָנטפּלעקט, או פאר פיר יאר איז ערשיינט אין ספר „אלה אזכרה" אין דער פינפטער באנד א קורצע ביאגראפיע פונעם רבין הרב ר' צבי הירש פרידלנדר — האדמו"ר מליסקה, וואס איך געב דא איבער כמו שהוא — זיי זענען משלימים זה לזה.

הרב ר' צבי הירש פרידלנדר — האדמו"ר מליסקה

אחד האישים הדגולים והבולטים ביהדות הונגריה, לפני השואה, היה הרב ר' צבי הירש פרידלנדר, האדמו"ר מליסקה, שהלך לפני מחנה ישראל במדינתו, כעמוד האש, ואלפים ורבבות הלכו לאורו.

ראשית בית ליסקה נעוץ בצדיק נסתר, ר' אהרן מאוהלי, איש קדוש וטהור ובעל מדרגות, שהתאמץ ועשה כל מה שביכולתו שלא לגלות את עצמו, כאחד מל"ו הצדיקים הנסתרים, ורק גדולי הדור הכירוהו, הוקירוהו, וחרדו מפניו.

הצדיק רבי אהרן מאוהלי נפטר בדמי ימיו ביום כ' מנחם אב, שנת תקס"ח, והניח אחריו שלשה ילדים רכים, שחונכו וגודלו על ידי אמם הרבנית הצדקת מרת שרה ע"ה, שהיתה מפורסמת מצד עצמה, ורבים השכימו לפתחה לקבל ממנה עצה ותושיה. האם זכתה, ששלשת בניה גדלו בתורה ובחסידות ונתפרסמו במדינה. אך הבכור, רבי צבי הירש מליסקה, הגדיל לעשות על פני אחיו רבי יהודא ליבוש ורבי זאב וולץ טשיקווער, שנודעו אף הם לתהלה בארץ הגר.

האדמו"ר הראשון מליסקה

רבי צבי הירש נולד באייר, תק"נ, ובגיל תשע נתייתם מאביו. משחר ילדותו נודע שמו כעילוי עצום, חריף ובקי בש"ס ופוסקים, ובגיל הנעורים קיים בעצמו הוה גולה למקום תורה, וכיתת רגליו ללמוד תורה אצל גדולי דורו. הוא יצק מים על ידי גדולי הדור שקירבו מאוד את העילוי הצעיר. הוא למד תורה מפי הרב הקדוש רבנו בעל „ישמח משה" מאוהלי ואצל רבי צבי היו"ש חריף, אב"ד באניהאד, בעל „טיב גיטין". כן בילה זמן רב בחצרות הצדיקים שבדורו וזכה להתקרבות יתרה מהצדקים רבי ישראל מוריז'ין, רבי מאיר מפרמישלאן, רבי שלום מבלז, רבי אשר מרופשיץ ורבי אליעזר מדזיקוב. אך בייחוד עמד בקשרי ידידות ואהבה עזה עם רבינו חיים מצאנז, בעל „דברי חיים", כמוכח מהסכמתו של בעל „דברי חיים" משנת תרל"ד לספרו הקדוש של רבי צבי הירש „אך פרי תבואה", שנתיים לפני הסתלקותו, וזוהי אחת ההסכמות הנדירות שנכתבה על ידי האדמו"ר והגאון מצאנז בהערצה מפליאה.

כל אלה הצדיקים והגדולים כיבדוהו ושיבחוהו גם מפני גדלו בתורה ובחסידות, וגם מפני מידותיו התרומיות והנעלות והליכותיו עם אלקים ואדם. בגלל זה התפרסם עוד בצעירותו כרב רבנן וצדיק נעלה ורב השפעה.

כאשר נתמנה כרב ואב"ד בעיר ליסקה נהרו אליו אלפים מישראל ודבקו בו לאהבה אותו ולקחתו אלוף להאשיהם, שיורה להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו. אמיץ היה הקשר בינו ובין חסידיו הרבים, שניהלם בדרכי התורה והחסידות. הרבה תורה ומוסר השמיע באזניהם ודבריו השאירו רושם בל יימחה. ספריו "אך פרי תבואה" על התורה ו"הישר והטוב" על סוגיות הש"ס נתקבלו בעולם הרבנות והחסידות כספרי מופת. וחסידי הונגריה ראו בו אחד מגדולי הצדיקים וממניחי היסוד לשיטת החסידות בארץ הגר.

האדמו"ר רבי צבי הירש נסתלק ביום י"ד מנחם אב תרל"ד, והשאיר אחריו שלשה חתנים, לוקחי בנותיו, אשר כל בני המדינה התפארו בהם. חתנו הראשון, שהוכתר כממלא מקומו, כאב"ד ואדמו"ר בליסקה, היה רבי חיים פרידלנדר, בעל "טל חיים וברכה" על התורה ו"טל חיים" על סוגיות הש"ס, בן הגה"צ רבי משה פרידלנדר אב"ד קליינווארדיין.

גם שני חתניו האחרים נתפרסמו בצדקתם וגדלותם בתורה, בחכמה ובמעשים טובים. אחד מהם, רבי יוזפא גולדברגר, שה"ה סוחר ישיר ובעל צדקה, התנהג בפרישות יתירה. צעיר חתניו היה הרב הצדיק והמקובל רב אברהם שווארץ. את רבי חיים, חתנו הבכור, אהב רבי צבי הירש אהבה עזה, ולא זזה ידו מתוך ידו. ניכר הי"ה כי בו הוא תולה את רוב תקוותיו.

ואכן מילא רבי חיים פרידלנדר את מקום חותנו כאדמו"ר וראב"ד בליסקה, וכל חסידי חותנו הקדוש דבקו בו וראו בו את יורשו הרוחני. האדמו"ר רבי חיים הי"ה איש קדוש וצדיק אמת, מלא התלהבות דקדושה ולוהט כולו בעבודת הבורא. גם לאיש מופת ייחשב: המוני חסידיו ומעריציו ידעו לספר עליו סיפורים נוראים לאין ספור והאמינו לכל מוצא פיו, ממרחקים נהרו אליו להסתופף בצלו ולקבל ממנו ברכה וישועה.

האדמו"ר בעל "טל חיים" ישב על כסא האדמו"רות בליסקה כשלושים שנה והפיץ תורה ויראת שמים במדינתו ומחוצה לה. הוא הי"ה נאמן ללא שיעור וגבול לשיטת חותנו הקדוש, שהלך בעקבותיו ולא נטה משיטה זו אף כמלא נימה, הן בחסידות והן בהנהגת העדה. ידוע הי"ה, כי חותנו, האדמו"ר הזקן, סמך את ידיו עליו והכתירו לממלא מקומו ופקד עליו לנהל את העדה הקדושה בדברי תורה וחסידות. גם את ספריו "טל חיים" ו"טל חיים וברכה" חיבר והוציא לאור לפי פקודת חותנו ומורו הקדוש.

בימיו התבססה חסידות ליסקה ונעשתה למרכז החסידות ותל תלפיות לאלפים מישראל. מזמן לזמן יצא האדמו"ר רבי חיים לסיור על פני ערי המדינה, ומסעותיו הפכו למאורע עצום במדינה כולה. אלפים ורבבות קידמו את פניו בחיל ורעדה ובשמחה עילאית, אף באו לשמוע תורותיו ולהסתופף בצלו.

למרות חולשתו ומחלות שפקדוהו לעתים תכופות, לא חדל אף יום אחד מעבודתו המאומצת והקשה. ביום ט' אייר, תרס"ד, שלשים שנה אחרי הסתלקות חותנו האדמו"ר לבית ליסקה, נתבקש האדמו"ר רבי חיים לישיבה של מעלה.

את מקומו ירש בנו בכורו, רבי צבי הירש פרידלנדר, שניהל את עדתו כארבעים שנה עד הסוף המר והנמהר, בימי השואה החורבן ליהדות הונגריה.

ימי נעוריו

רבי צבי הירש נולד בשנת תרל"ד לאביו האדמו"ר רבי חיים, אב"ד דליסקה, בעל "טל חיים" ונקרא על שם אביו־זקנו, אבי אמו, האדמו"ר הראשון לבית ליסקה, בעל "אך פרי תבואה".

את חינוכו קיבל בבית אביו, שהמשיך בשיטת חותנו כרב הקהילה וכאדמו"ר לחסידי ליסקה, שמספרם הלך וגדל. צבי הירש הצעיר חונך לתורה ולחסידות, לקדושה ולטהרה, בהתאם למסורת אבותיו הקדושים.

עוד בגיל צעיר נתפרסם כעילוי וחריף, מלא התלהבות, תסיסה והתעוררות יתרה לכל דבר שבקדושה. כממשיך נאמן למסורת בית ליסקה, הלך משחר ימיו בדרכי אבותיו הקדושים ולא סר ממנהגיהם כמלוא נימה. לראשונה למד אצל מלמדים מיוחדים, יראי שמים מיוחדים, שכל מאויהם היו: לחנך נצר קדוש זה לתפקידיו בעתיד, אחר כך נסתפח לישיבת אביו ולמד תורה עם בני עליה מובחרים, עד שנעשה מבחירי תלמידיו שומעי לקחו. הוא הצטיין בהתמדה עצומה ושם לילות כימים ליגע בתורה עד שהגיע למדרגה גבוהה בלומדות: נעשה בקי בש"ס ובפוסקים ובספרי הראשונים והאחרונים, וכל רז לא אניס ליה.

בו בזמן עסק גם כן בלימוד הנסתר, תחילה הכניסו אביו האדמו"ר, שהי' מפורסם כבעל קבלה ופרדס ח"ן, ואח"כ המשיך בלימוד הזה והתעסק בו, עד שחיבר כמה ספרים בחכמת הקבלה, ביניהם פירוש על הספר הק' "פרי עץ חיים" ופי' על שיר השירים על פי קבלה.

כשהגיע לפרקו, נסמך ע"י גדולי הדור וחשובי הרבנים במדינה. בגיל שבע עשרה נסמך ע"י הגאונים הגדולים, כמו: רבי יצחק שאולהיים בעל "בית יצחק", מלבוב, רבי צבי הירש שפירא, בעל "דרכי תשובה" ממונקאטש, ורבי שרגא צבי טננבוים, בעל "נטע שורק" מטשאט. הוא נשא לאשה את בתו של הרב החסיד המפורסם רבי יצחק אייזיק ממאדה, ותיכף לאחר נשואיו העמיס על עצמו את עול הרבנות במקום ושימש גם ראש הישיבה. הוא הרביץ תורה לתלמידים שהיו גדולים בשנים, אך באו לבקש תורה מפיו, כי יצא לו שם במדינה כאחד הגדולים והלומדים המובהקים.

בשנת תרנ"ט, בהיותו כבן כ"ו נתמנה כרב בעיר גאווה, ויסד שם ישיבה שאליה נתלקטו ובאו תלמידים רבים. מקרוב ומרחוק התחילו נוהרים אליו ולהתבשם מאור תורתו, יראתו והדרכתו בחסידות.

בשנת תרס"ד נסתלק אביו בעל "טל חיים" ורבי צבי הירש נקרא למלא מקום אביו וסבו הקדושים כרב אב"ד ואדמו"ר בליסקה.

רבי צבי הירש כאדמו"ר

כבן שלושים היה רבי צבי הירש, כשעלה על כסא האדמו"רות והרבנות לנהל את העדה הקדושה במקום אבותיו. מלא מרץ והתלהבות דקדושה ניגש למלא את תפקידו, לרעות את צאן מרעיתו ולנהלם בדרכי התורה והחסידות לפי שיטת ליסקה. ועשה זאת במסירות נפש נפלאה. אכן הצליח במשימתו ובימיו הגיע בית ליסקה לשיא גדולתו; רבי צבי הירש המשיך לטוות את חוט הזהב שהחלו לטוות אבותיו הגדולים וגם הגדיל לעשות, בעומק וברוחב, ביתר שאת וביתר עוז, הודות לכשרונותיו הנדירים.

עד מהרה יצא שמו לתהלה ולתפארת ברחבי המדינה, והמונים נהרו לליסקה, מספר חסידיו שבא אליו מרחוק ומקרוב הגיע לאלפים רבים.

את האדמו"רות והרבנות בליסקה ניהל ביד רמה. הוא לא החניף למי שהוא ולא חת מפני כל, רק עמד על משמרתו, משמרת הקודש. הוא השכיל לנהל את עדתו גם בימים הקשים ביותר. הוא התעניין בכל פרט בעירו ובגורלו של כל יחיד. בלעדיו לא הרים איש את ידיו ורגליו, כי השפעתו על בני קהילתו ועל חסידיו הייתה רבה מאד ודבריו היו נשמעים ומקובלים על הכל. איש לא העיז להמרות את פי הרב ולמאן לקבל את הכרעתו, הן בעניני הציבור והן בעניני הפרט.

עקבי היה בדעתו ולא הרשה לשום זמרת זר לחדור לתחום קהילתו ועדתו, לא אירגונים פוליטיים ולא חידושים שבאו בעקבות תמורות הזמן. כל מנהג יהודי היה קדוש בעיניו במידה שאין לשנותו ואין לסטות ממנו ימין ושמאל.

האדמו"ר מליסקה נבחר לועד של עשרת הרבנים של הלשכה האורתודוכסית המרכזית במדינת הונגריה, שלהם היתה הזכות הבלעדית לתת סמיכות לרבני המדינה וגם למנות שו"בים. לפי זה הרבו לבוא אליו אברכים גדולים בתורה להיבחן על ידו בהוראה ובידיעות התורה. הם שהו בביתו ובמחיצתו זמן רב, כדי שיוכל לתהות על קנקנם. כמה מאות רבנים הוסמכו על ידו וכמספר הזה שו"בים מובהקים יראי אלקים.

רבני המדינה התחשבו בדבריו ושאלו לדעתו בכל דבר שעמד על הפרק. הי' פעיל מאוד בכל שטחי הפעולה של הלשכה המרכזית. ולא נמנע מלנסוע למרחקים בתנאים קשים, כדי להשכין שלום, ליישר הדורים ולהעמיד בני גדולים וצדיקים על חזקתם, חזקת אבותיהם, לבל יידחו מפני אחרים. הי' זה ענין של פיקוח נפש ממש, שרבים סבלו מזה במדינה, והוא, האדמו"ר מליסקה, הי' „עמוד הברזל שעליו נשענו העשוקים", עד שהעמידום על כנם ועל חזקת אבותיהם, כי לא העיז שום איש, אפילו התקיף בדעתו, למרות את פיו ואת החלטתו.

הוא השתדל הרבה להרבות טהרה בישראל ולייסד מקוואות. הרבי מליסקה לא חס על כוחותיו וזמנו, והי' מאושר כשהצליח לכונן באיזו עיירה נידחת. לשם זה נסע תכופות לעיירות רבות ושונות ולא נח ולא שקט עד שביצע את המשימה, שראה בה את עיקר העיקרית בשמירה על טהרת המשפחה.

בשנות מלחמת העולם הראשונה, כשרעשה הארץ וניטשטשו הגבולות, וצעירים מבני ישראל נלקחו לצבא ונשלחו לשדה הקרב והרבה מהם ניספו בהשאירם את נשותיהם בכבלי העיגון, עסק האדמו"ר מליסקה הרבה בענייני התרת עגונות. הוא שם לילות כימים כדי לחתור ולמצוא בשבילן צד של היתר. לפעמים ער עד שעה שלש או ארבע אחרי חצות הלילה, בכתבו את קונטרסיו להתירן, וכל קונטרס הכיל כשלשים וארבעים דפים. לא נח ולא שקט עד שעלתה לו למצוא מוצא ולשחרר עלובה ממצוקתה.

חרף העבודה הקשה והאחריות הכבירה, עוד בא בכתובים עם גדולי וגאוני הזמן: רבי שלום מרדכי הכהן מברז'אן, רבי יוסף אנגל מקראקא, רבי שמואל אנגל מראדומישל, רבי יחיאל מאיר הלוי מסוטרובצי, רבי מרדכי ליב ווינקלר ממאד, ועם עוד גאונים מפורסמים שהתפלפל עמהם, כדי להוציא את הבירורים ואת ההיתרים וכולם התייחסו אליו בהוקרה וגמרו עליו את ההלל.

אך את עיקר תפקידו ראה כאדמו"ר וכמנהיג של קהל חסידי ליסקה ואת תפקידו מילא בשלימות, במסירות הנפש ובהקרבה עצמית. הוא לא התחשב כלל במחלתו ובחולשת גופו והקדיש את עתותיו להגדיל ולרומם את החסידות ולהפיץ תורה וחסידות ברחבי העם.

רגיל הי' להתפלל בהתלהבות עצומה כמנהג בית ליסקה, וקולו האדיר נשמע למרחוק. הוא הי' מאריך מאוד בתפילה, ביחוד בימים הנוראים ובחגים. מאמץ עצום השקיע בתפילותיו המתוקות, שחדרו ללב כל השומעים.

ולא רק בתפילותיו נהג כך, על מצווה ומצווה שעשה — קיים במסירות נפש ממש ובהתלהבות מפליאה, והי' מוכן לכל קרבן, כדי למלאות את המצווה בשלימות. הכנות לקראת כל חג ומועד נעשו בחצר ליסקה זמן רב לפני החגים, עם כל הסידורים. לפיכך ציפו החסידים לכל חג בהדרת קודש, כלחויה עצומה.

הי' נודע כדרשן מפורסם ופה מפיק מרגליות, וגם דרש לעתים תכופות ברבים ודרשותיו השאירו רושם עמוק בלב שומעיו. ביחוד דרש בימי החגים ובימים הנוראים, כדי לעורר את העם לתשובה ולתיקון המעשים. הכל — מן הגדולים בתורה עד לפשוטי עם — התרגשו והתבשמו מנועם אמריו ודרשותיו, כי כל אחד הרגיש בהם טעם משלו, ואת הקרוב ללבו.

חיבר כשלשים חיבורים נפלאים בכל מקצועות התורה וביניהם חיבור על התורה, על סוגיות הש"ס ועל ארבע חלקי „שולחן ערוך". ביחוד הצטיינו חיבוריו על יורה דעה ועל אבן העזר; ג' כרכים היו ערוכים על עניני חזקה, תקנת עגונות, הלכות מקואות, שאלות ותשובות. אולם רק את ספרו „שער הישר" פירוש על תהלים, הדפיס בחייו ובו ניתן לראות את רוב קדושתו, את גודל רוחו והגיגיו.

ענין אהבת ישראל הי' קרוב מאוד ללבו, ובזה נחשב לאחד מיחידי סגולה שבדור. הוא הי' מקבל פני כל אחד ואחד כאב רחמן המקבל את בנו יחידו, שהתגעגע אליו מזמן. הוא פיזר את כל מה שנמצא תחת ידו לעזור למי שפנה אליו בשעת דחקו ומצוקתו, בלי להשאיר לעצמו אף פרוטה לפורטה. בענין זה,

ענין הצדקה וחסד, הלך בעקבות סבו ביל "אך פרי תבואה", שהי' מפורסם כבעל צדקה וחסד שאין דוגמתו.

בימי השואה

כשפרצה מלחמת העולם השנייה בחודש אלול, תרצ"ט, וקלגסי הנאצים הדרו למדינת פולין והחריבו קהילות ישראל, הרגיש האדמו"ר מליסקה את הכאב והצער עד ששחירו פניו כשולי קדירה. הוא לא מצא מנוח לנפשו אף רגע, כי דאג כל היום לגורלם של אחים הנמצאים בצרה ובשביה. הי' מתפלל לשלומם, ובוכה בלי הפוגות על האסון שקרה לעמנו. הוא ראה והרגיש, כי עתידה השואה להתפשט מעבר לגבולות של מדינות רבות באירופה. מני אז לא ישן במיטה עד הסוף המר וההמהר. את כל ימיו ולילותיו הקדיש לתורה ולתפילה ולא פסק מלעורר רחמי שמים לטובת אחיו הנדכאים.

בכל "שולחן" שערך בתקופה זו, ובפרט בסעודה שלישית של שבת שופך דמעות כמים וקורא את קהל שומעיו לא לשבת בחיבוק ידים, אלא להתאמץ ולחפש דרכי הצלה ולברוח למקומות בטוחים. אולם הוא עצמו לא רצה לברוח ולחפש דרך הצלה, אף שהיתה לו היכולת לכך, כי לא רצה לעזוב את קהילתו ועדתו, בבחינת: "בתוך עמי אנכי יושב". הרבה מכתבים כתב לארצות החופש בעניני הצלה, אף עורר את הכלל ואת הפרט להתאמץ בכל מיני התאמצויות להציל נפשות מכליון. כל מי שבא אליו עם מכתב שנכתב קרובים ומיודעים מעבר לים, שישתדלו ויעשו למען הצלתו, הי' הרבי מוסיף דברי תחנונים והמלצה, כדי להגיע את הנתבעים למעשה הפדות והישע. ואמנם תודות למכתביו ניצלו רבים ממוות וכליון, והניצולים לא שכחו כל ימיהם, שהצלתם היתה בזכותו ובהשתדלותו של האדמו"ר הקדוש מליסקה.

כבן שבעים היה האדמו"ר מליסקה בזמן שחדרו הרוצחים הנאצים להונגריה ואספו את יהודי המדינה לגיטאות, ושלחום משם למחנות המוות.

כשאסרו אותו ואת בני ביתו, להוביל אותם בדרך למשרפות אושוויץ, לבש את תכריכיו והכין את עצמו לסוף המר בקדושה יתירה. הוא עמד איתן ברוחו ובמחשבתו הטהורה עד הרגע האחרון, לעורר ולחזק את אחיו בצרה לבלי להתיאש עד זיבולא בתרייתא מן הרחמים. וכה היו דבריו: "בו־רגעים האחרונים של האדם מתחכם היצר לפתותו שיסור מאחרי ה'. לפיכך צריך כל אחד ואחד להתחזק כפליים ולהישאר באמונה הטהורה עד הנשימה האחרונה."

נשמתו הטהורה והקדושה עלתה השמימה ביום כ"ז אייר, תש"ד, במשרפות אושוויץ. יחד אתו ניספו שלושת בניו הקדושים, הלא המה: רבי שמעון, רבי חיים ורבי אברהם, יחד עם משפחותיהם, לערך כ"ד נפשות זכות וטהורות. בחמלת ה' ניצלו כמה מבניו ונכדיו, והם ממשיכים במסורת אבותיהם לבית ליסקה.

(נכתב ע"י שמואל רוטשטיין)
(נעתק ע"י שמואל גולדשטיין)

ב״ה

שנת גאולי באה

(״גאולי״ תרתי במשמע:
אתחלתא דגאולה, משיח בן יוסף וגאולה השלימה,
משיח בן דוד).

חוק הטבע הוא, שאחרי לילה בא יום, אחרי אפלה וחושך מאיר הבוקר: ככה הוא גורלו של עם ישראל, אחרי ליל הגלות הארוך והמר, עדים אנו, **לצמיחת אור האתחלתא דגאולה.**

עם סתימת הגולל על ששת מיליוני קרבנות השואה של החורבן האחרון האיר לנו בחסדי ה׳ אור גאולתנו בצורת מדינת ישראל הריבונית.

והנה נכנסים אנחנו לתקופה **של משיח בן יוסף,** היינו לפרוזדור הגאולה שלפני טרקלין הגאולה האחרונה. כאשר תארתי בידים רועדות ובלב שבור את החורבן האחרון בספרי **״ספר הזכרונות״,** הריני מוסר לך קורא נכבד את הקונטרס ״שנת גאולה באה״ בהתאם לכלל שאחרי לילה בא יום — וקרב יום, אשר הוא לא יום ולא לילה!.. כי לעתיד לבא יהיה אור הלבנה כאור החמה של עכשיו ואור החמה יהיה שבעתיים כמו שהיתה בששת ימי המעשה, וכך תהיה גם מלכות בית דוד!

———

כל הזכויות שמורות

ב"ה

שנת גאולי באה!

הנני באתי בקונטרס זה, לבשר ולברר בראיות והוכחות ברורות, **אשר תקופת ציון, היא תקופת משיח בן יוסף, כי כן "יוסף" בגימט' "ציון", והיא אתחלתא דגאולה, והכנה לגאולה שלימה, בבחינת: "שם אצמיח קרן לדוד, ערכתי נר למשיחי",** (רבים אומרים: "דרכי ציון אבלות"), אבל אנו מתפללים בכל יום: "אור חדש על "ציון" תאיר ונזכה כולנו מהרה לאורו" (של משיח בן דוד).

בענין יישוב ארץ ישראל הלא רוב עולם גם היום לא יודעים מה זה ועל מה זה היתה בעיקר המחלוקת והוויכוח בין הצדדים המתנגדים. השבועה שלא לעלות בחומה? או פשוט משום שראשי התנועה חפשיים ולא דתיים? או השתי טענות ביחד אסרו עלינו ועל בנינו, לקרב אל המחנה הציונית? —

קטונתי, אני בוודאי קטונתי לברר ולבאר את ענין הגדול והנשגב הזה, כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ!... אבל כל זמן שהיו רק ויכוחים ודרושים לכל חפציהם, היתה הבעיה בבחינת "תא־שמע!" (בנוסח הגמרא) החרשתי; ברם, עכשיו, אחר ברוך... שהחיינו וקימנו, והגיענו לזמן הזה, ועינינו תראינה מלכותיך, מלכות ישראל עין בעין, ממש בנוסח הזוהר הקדוש "תא־חזי!", "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים", ממילא בא ה"מודים דרבנן"!

אחר הדברים האלה, שקויים בנו "סימן הגאולה" (הסיסמה — פאראלע בלע"ז) האחרונה, האות "צ" של מנצפ"ך (צופים אומרים, מגילה ב') וקוים בנו נבואת החוזה: "ציון במשפט (העמים) תפדה, ושביה בצדקה" (ע"י המגבית), ואחר השלושת הנצחונות הגדולות של עמא תליתאי נגד שונאי ציון העתיקים — מאת ה' היתה זאת (ולא מס"א ומזיקים חס ושלום) הנה כנסת ישראל מרקדים על הר הבית ואומרים קדוש, קדוש, קדוש! **השם צבאות "עמנו" משגב לנו אלקי יעקב סלה...** מובא בספר "סיפורי חסידים"" באר יעקב חיים — פרשת שמיני, אמר הצדיק רבי אהרן'לע מבלז ז"ל, כי כל אלו שנשרפו ונהרגו על קדוש השם, נעשו נשמותיהם הקדושות מלאכים ושרפים משרתי עליון.

ומאפר גופותיהם הקדושים נעשה מרכבה חדשה לשכינה כביכול ואלו הנשמות הקדושות יביאו את משיח צדקנו על כנפי השכינה כביכול, זי"ע.

יראתי לפצות פה ולחוות דעי מרחוק, אך לקט ושכחה הנני מלקט אחרי הקוצרים, והאומר דבר בשם אומרו, מביא גאולה לעולם, לכן אני מביא גאולה וגם ראיה לדברי בשם גאוני ארץ וקדושי עליון, המגלים טפח ומכסים טפחיים בעניני דמשיח. והנני עומד על שפת

היאור לשאוב מים מדליו ולהפיץ מעינותיו חוצה, כדי לבא לידי ההכרה, **שלא בגאולה השלימה ,במשיח בן דוד הכתוב מדבר כאן, רק מתקופת משיח בן יוסף, שכן "יוסף" בגימט' "ציון"** (156) כמבואר להלן. והקול־קורא, מבשר ואומר, שתצמיח מזה ישועה בקרוב, אמונה ובטחון, **"אחדות"** בצבור כולו (צ'ב'ו'ר' בנוטריקון: **צדיקים, בינונים ורשעים**) — ושלום על ישראל!

* * *

הצדיק הקדוש בעל "ישמח משה" (זי"ע), שנשמת ירמיהו הנביא הייתה נוצצה בו (כידוע), כותב בספרו "תפלה למשה" על תהלים קל"ב על הפסוק: **"שם אצמיח קרן" על פי מה שפי' הארי ז"ל על פסוק: "מכנף הארץ זמירות שמענו, צבי לצדיק". ידוע מהמדרש, דעל ידי אותיות מנצפ"ך היו כל הגאולות, גאולת מצרים על ידי ה"פא": "פקוד פקדתי", גאולת בבל, מדי ויון על ידי כ', מ', נ', כמבואר במדרש, והגאולה ב"ב ע"י ה"צדיק" — צמח תצמיח. ובכל גאולה אמרו שירה, והיינו "מכנף", ר"ל, מד' אותיות אלו זמירות שמענו, שהיו כבר אלו הגאולות אבל "צבי" לשון רצון הוא, כמו צבי ורגיג וחמיד לצדיק, שנזכה להגאולה שעל ידי ה"צדיק" (אות "צ") אכי"ר. עד כאן דבריו.**

עוד הקדמה עפ"י מ"ש לעיל (קפיטל י"ח) "מתנבאים" ראשי תיבות: "מאד תאיר נר בהיר אימת יבא משיח" **וראשי תיבות "במחנה" לא אוכל לגלות הנראה לי. ועל פי זה "שם" (הוא עדיין) מצמיח, כי זה עדיין לא בא לעולם.** (שלי: השם "יוסף" שבגימט' "ציון" עוד שם מצמיח ולא נתגלה). **וכבר ערכתי בתורה הקדושה נר למשיחי כנ"ל בראשי תבות מתנבאים. ובמהרה בימינו, אור חדש על ציון יאיר אמן. כטל חרמון על הררי ציון עפי"ש בפסוק יוצר אור ובורא חושך ובפסוק מכנף הארץ זמירות שמענו וגומר.**

יש שני זמנים לגאולה — הוסיף הצדיק לומר — **או אחישנה או בעתו, וכבר פירשתי, אסף אסיפם כי אירשנה. הנה גאולה מצדנו ומעצמנו. משא"כ בלא זכו הוי גאולה רק מרחמיו וחסדיו למענו — למענו יעש, עכ"ד.** (ואני אוסיף על זה, אחרי ששת מיליוני קרבנות ישראל, ששפכו דמם על קדושת השם, קויים בנו **ברחמים:** ותחזינה עינינו בשוך לציון "ברחמים"...).

כל אלה נאמרו ברוח הקודש, וענן ה' על המשכן — רזי דרזין, עד שבעל "ישמח משה" בעצמו מודה, שראשי תבות "במחנה" לא אוכל לגלות הנראה לי. —

אמנם לא לבד שני זמנים יש להגאולה, כדאמרן, או בעתו (אם זכה) או אחישנה (ע"י קשוי השעבוד — ברחמים, כדרשת חז"ל בגמרא), אבל גם **ציון וירושלים,** הם שני ענינים, ולהגאולה השלימה תרין משיחין, **משיח בן יוסף** (אתחלתא דגאולה) **ומשיח בן דוד** (הגאולה השלימה), ושניהם ביחד — **ימות המשיח.**

* * *

הגאון וקדוש, פאר הדור אבדק"ק רדומסק (זצוק"ל) כתב בספרו "תפארת שלמה" הנדפס בווארשא תרכ"ז (בשנת המאה בדיוק, שעלו מושיעים — חיילי משיח בן יוסף — בהר ציון), במאמר רמזי פסח קט"ו פירש הפסוק: **"מלמד שהיו ישראל מצוינים שם". הנראה לבאר עפ"י הפסוק, אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים. ציון וירושלים הם ב' ענינים, "ציון" הוא בבחינת יוסף, כי כן "יוסף" בגימ' "ציון". ירושלים היא בחינת בית דוד, שבט יהודה. וכן גלה האריז"ל בבית הכנסת אחת בירושלים, אשר שם הוא באמצע חלק וגבול. יהודה ובנימין יחד. וכן בביהמ"ק המזבח הי' בחלקו של יוסף וחלק יהודה לא הי' לו יסוד. וז"פ אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו במהרה לאורו, כי עתה כל העולם הם נהנין מזכיתו של הצי"ע, בחינת יוסף המתחדש בכל יום ואנו מתפללים עד"ז,** שנזכה במהרה לאמרו, להיות כולנו בבחינת צי"ע, כמ"ש ובית יעקב אש ובית יוסף להבה, וז"ש בעל הגדה, מלמד שהיו מצוינים שם — **בבחינת "יוסף" רומז לציון.** עכ"ד.

* * *

והנה ידוע ג"כ דגלות הראשון, גלות מצרים, הוא שרשי מד' גליות אשר הכבידו עולם על ישראל, ואח"כ יהי' גמר הגאולה על-ידי משיח בן דוד הבא מיהודה — ונכון בידו המלוכה.

ובזה תבין ותשכיל — כתב בני יששכר — **בהתחלת הגליות השרשית לכל ד' גליות הנה את "יהודה" שלח לפניו אל "יוסף" (ר"ל ב' משיחין) להראות לפניו, היינו שיראה הדרך לכל ישראל הכלולים בו ונקראים את שמו ישראל, "ג'ש'נ'ה'", המה כיתות מלכיות אשר הם סטרא אחרא המתנגדים לארבע כוחות** (גופני, שכלי, נפשי, הניסיי). **אשר בקדושת סוד נפשנו הם.** (הד' מלכיות הן מצרים, ירדן, בבל, סורי'.)

* * *

מרן האריז"ל כתב, כל הניסים וכל הגאולות שהיו בעולם, היו על הארת "הוד", הי' ראשית סיבתן ע"י אשה, כמ"ש בזוהר: ואוהו "בנצח" ואוהי "בהוד". גאולת מצרים (הסיבה ע"י "בתיה" בת פרעה) וגם הגאולה מבבל, שהי' מפלת בבל, פס יד כתובה וכו', הנה "המלכה" יעצה לבלשצר, שישלח לקרוא את דניאל ובא ופתר לו כתובת יד מלאך, בי' בלילה קטל בלשצר ודריוש קבל מלכות וגומר, גאולת פרס ומדי ע"י "אסתר", גאולה מיון "יהודית" מהחשמונאים — וב"ב תהי' על ידי הארת "נצח". הרי מימין ושמאל (תרין משיחין) יניקת הנביאים, "נצח" ו"הוד" מהם נמצאים (עיין שם דברי האריז"ל). לפי זה תבין ותשכיל, שכל הניסים שהיו עד "ההוד" הם הכנה להנס האחרון, והגאולה האחרונה (בצאתנו מגלות אדום ב"ב)**שתהי' ע"י מדת "נצח"** — עד כאן דבריו.

בכל הגאולות אמרו שירה, אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת וכו' בלשון "נקבה", אבל בגאולה האחרונה שהיא בהארת "נצח" יהי' בבחינת "זכר", זכר עשה לנפלאותיו ונודה לך שיר חדש וברננה נעלה — ולא שירה חדשה שבחו גאולים. וד"ל.

* * *

הנה אמרו חז"ל, בית ראשון נגד אברהם שקראו "הר" (הר המוריה) ולא נתקיים, בית שני נגד יצחק שקראו שדה (ויצא יצחק לשוח בשדה) ולא נתקיים, בית שלישי נגד יעקב שקראו בית (בית א-ל) והי' קיים לעד...

אולי יש בזה רמז על העליה הראשונה של "ביל"ו" **(בית יעקב לכו ונלכה!** כי ליכא מידי דלא רמיזי בתורה). בספרו הקדוש "בני יששכר" (מאמרי כסלו-טבת מאמר ב') **איתא בפירוש, הנה ידוע דלעתיד לבא תהי' התחלת הגאולה על ידי משיח בן יוסף, והי' בית יעקב אש ובית יוסף להבה, ואח"כ גמר הגאולה בשלימות על ידי משיח בן דוד הבא מיהודה — ותכון בידו המלוכה.**

ובכן אפוא, "ציון" לא שם מפלגה שהיא, הרבה יותר מזה "ציון" היא **"סיסמה", סימן הגאולה, גאולת משיח בן יוסף** כדאמרן: אידעאלאגיע של עם ישראל חי, ולא אבדה תקותנו, כי היא נושאת ברמיזה **סוד יסוד "צדיק" טמיר ונעלם, שמו של יוסף צדיקא ועמיה דוד משיחא, בנוסח ותור של אישפוזין עילאין קדישין...**

* * *

זמן גאולתנו בא, גאולת הארץ וישראל, ארעא וישראל חד הוא, צבי לצדיק של מנצפ"ד **הכפולות,** על ה"צ" הסופית — **את "צמח" דוד עבדך מהרה תצמיח!** — ואשרי כל חוכי לתשלומי כפל!...

אבל לא די בגאולתנו בלבד, צריך גם פדות נפשנו. ארעא וישראל וקוב"ה חד הוא, וחוט המשולש לא במהרה ינתק, כמו שאנו מתפללים, ובכן יתגדל שמך ה' אלקינו (קודם) על ישראל עמך (משיח בן יוסף, ואח"כ על ירושלים עירך (משיח בן דוד, קודם) ועל "ציון" משכן כבודך (ואח"כ) על מלכות בית דוד משיחך. והכל על מכונך והיכלך.

* * *

במלחמת השחרור הי' הנצחון נגד ז' עממין, הכנעני, החתי, האמורי והפריזי, החוי והיבוסי והגרגשי (מצרים, סוריה, תימן, ירדן, עיראק, סורי', לבנון). במבצע סיני הי' מצרים השרשי, המלחמה השלישית, נגד ד' מלכיות (מצרים, בבל, אשור וירדן), ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לד' המלוכה.

המלחמת הנצחון של ששת הימים, הוכיח לנו צה"ל **(צבא השם לישראל), כי בחר ה' בציון,** אוה למושב לו, ונפתח לפננו פרשה חדשה

באתחלתא דגאולה. שכן שונאי ציון מימין ומשמאל יכירו וידעו (עכ"פ צריך להכיר ולדעת) **שזמן גאולתנו בא,** ומזל "נצח" הופיע עלינו בכל תקפו וגבורתו. אמנם עוד לא באה הגאולה השלימה, כמאמר חז"ל בירושלמי ברכות: **הגאולה העתידה יהי' קימעה, קימעה...** אבל רוח של משיח בן יוסף יחופף עלינו ויציל אותנו מכל צרה שלא תבא, כי הלא סוף־סוף **נצח ישראל לא ישקר,** ויגבה ה' צבאות — והאל הקדוש **נקדש בצדקה...**

* * *

ע"י "האונא" (משפט העמים) נכתב ונחתם העצמאות שלנו על מדינת ישראל, דרי מעלה ודרי מטה, ראשי עם המומחים בפוליטיקה ואקאנאמיע, **הצה"ל בתכסיסי מלחמה, כולם כאחד מוסרים נפשם על קדושת הארץ וישראל.**

וכמה כוחו של מסירת הנפש הנני מביא כאן הני מילי מעליותא מספר "נועם אלימלך" ומספר "דברי חיים", בראשית לך לך: **אמר הרב הקדוש רבי אלימלך מליזענסק (זי"ע) על פסוק: במה אדע כי אירשנה? שלכאורה קשה להבין, איך עלה על דעת אברהם אבינו, שישאל אות? אלא הסביר הצדיק, מלת במה אדע, היא לשון התגלות אלקים, כלומר, ביקש אברהם אבינו, שהשגתו בהתגלות אלקית שזכה עתה, לא תפסק גם מבניו לעולם, ממילא גם הירושה לא יפסק. "את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו", כלומר, בזכות הקרבנות, כלומר, בזכות מסירת הנפש יזכו לירושת הארץ, ימסרו נפשם עלי', לא תפסק מהם לעולם הירושה.**

כך מפרשים את הפסוק: **"הארץ אשר אתה שוכב עלי' לך אתננה ולזרעך!"** (דאס לאנד, וואס דו האסט זיך פארלייגט אויף איר), **כלומר, הארץ אשר אתה מסרת נפשך עלי' להלחם, לטהרה מטומאות הגויים, אשר דבקה בה, כי בלי תורה וקיום מצוותיה, אין להם זכות ירושה על הארץ!... אם תרצו, ח"ו, להיות כגויים בארץ, מה להם לירושה, אשר הקב"ה הבטיח לאבותינו, אך ורק שיקיימו את התורה הקדושה, כמה שנאמר: "והאמין בד' — ויחשבה לו צדקה!"**

הנה כי כן הסביר הצדיק רבי אלימלך (זי"ע) **בזכות הקרבנות, בזכות מסירת הנפש, יזכו לירושת הארץ, כמה שנאמר: "לך אתננה ולזרעך!" — לישראל ולא לישמעאל ועשו!...**

הצדיק וקדוש "דברי חיים" (זי"ע) ג"כ מביא בספרו: **בית המקדש** נבנה על הר המורי' ולא על הר סיני, במקום שניתן התורה הקדושה **לישראל, מפני שחשוב להקב"ה מקום שישראל מוסר נפשו לשם השם.** עקדת יצחק הי' רק עקדת יחיד, אעכו"כ חשוב יותר עקדת צבור, הקרבנות של צה"ל, חיילי משיח בן יוסף (משיח'ס רעגימענט) — והי' כאשר ירים **"משה"** את ידו וגבר ישראל!

* * *

הנה נכנסים אנחנו לתקופה של משיח בן יוסף לפרוזדור הגאולה שלפני הטרקלין גאולה האחרונה — התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין — אמרו חז"ל אחר קרן קיימת לישראל וקרן היסוד, ניסד **"קרן לדוד"**, לקיים מה שנאמר: שם תצמיח "קרן לדוד" וערכתי נר למשיחי — למשיח בן דוד בבא"י כי עלינו לעשות כל ההכנות בגוף ונשמה, לחנך את הדור של אחרית הימים לגאולה השלימה.

וכדי לבא לגאולה השלימה, נוכל לבא רק ע"י תשובה שלימה: **"ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאום השם!"** כי ידוע, "ומפני חטאינו גלינו מארצנו"וצריכים אנו לתקן את החטאים האלה, אבל היכי דמי בעל תשובה? (אמרו חז"ל במסכת יומא פ"ז עמוד ב') **מחוי רבי יהודה... באותו מקום! פירש רש"י, באותו המקום שחטא, צריכין לתקן את החטא ומשום כך צריכים אנו לבא אל אותו המקום אשר חטאנו, ושם יכולים אנו לשוב ולתקן את אשר פגמנו!...**

* * *

אחינו בני ישראל, בכל מקומות שהם — **שנת גאולי באה! בנעורינו ובזקנינו נלך, כי חג לנו לד'.**

וקיים לנו אלוקינו מקרא שכתוב **מה נאוו על ההרים רגלי מבשר, משמיע שלום, מבשר טוב, משמיע ישועה (אליהו) אומר ל"ציון"** הנה הנם **"ולירושלים"** (למשיח בן דוד) מבשר אתן. — אליהו הנביא, אליהו התשבי, אליהו הגלעדי, במהרה יבא אלינו עם משיח בן דוד, אמן סלה!

בברכה שלימה ולגאולה קרובה

שמואל גולדשטין
קרית־ים